

Filozofski fakultet u Zagrebu

Odsjek za povijest

Ivana Lučića 3

DIPLOMSKI RAD:

Jugoslavensko-bugarski odnosi u kontekstu
makedonskog pitanja 1944-1949.

Mentor: dr. sc. Tvrtko Jakovina

Autor: Goran Korov

Zagreb, veljača 2013.

1. Uvod

Jugoslavija i Bugarska su, većim dijelom 20. stoljeća, bile jedine slavenske države na Balkanskom poluotoku, razdijeljene Rumunjskom i Mađarskom od ostatka slavenskog svijeta. Međutim, Jugoslavija i Bugarska u razdoblju između dva svjetska rata nisu imale najpovoljnije odnose. Razvoj nacionalizma u Bugarskoj i Srbiji tijekom 19. stoljeća i teritorijalne pretenzije prema „neoslobođenim“ teritorijima Balkana pod osmanskom vlašću, doživjeli su sudar na području Makedonije. Ova političko-geografska cjelina, između Šar planine na sjeveru i Egejskog mora na jugu,¹ bila je nastanjena brojnim narodima i etničkim skupinama, za koje se nije uvijek najbolje znalo odrediti koje im je podrijetlo, te koliko uistinu ima njihovih pripadnika. Stalni doticaji brojnih država i kultura na ovim prostorima uvjetovali su raznolikost u nacionalnom opredjeljenju stanovništva, koje je živjelo na području Makedonije. U drugoj polovici 19. stoljeća, četiri najveće etničke skupine u Makedoniji bile su Slaveni, Grci, Turci i Albanci, dok je najvećim makedonskim gradom Solunom dominiralo 50.000 Židova Sefarda. Pripadnici manjih etničkih skupina su, među ostalima, bili Vlasi (ostali nazivi su Aromuni, Karavlasli, Cincari, Makedo-Rumunji), narod nomada i pastira koji govori jezikom sličnim rumunjskom. Pojedine etničke skupine bile su međusobno podijeljene vjerom. Postojali su Albanci koji su ispovijedali islam i grčko pravoslavlje, te enklave Slavena muslimana. Trgovinom su se uglavnom bavili urbani Slaveni, Židovi i Grci.² Britanski publicist Misha Glenny na temelju ovih navoda zaključuje kako je Makedonija bila najdugotrajnija i najkompliciranija multikulturalna regija u Europi.³ Srpski znanstvenik Jovan Cvijić bio je jedan od rijetkih pripadnika ovdašnjih znanstvenih krugova, koji je na temelju svojih istraživanja u Makedoniji na početku 20. stoljeća zaključio da se njeno slavensko stanovništvo po mnogo čemu razlikuje od susjednih naroda, te da po običajima, narodnoj nošnji i govoru zasigurno nije ni srpsko ni bugarsko.⁴ Stanovništvo se uglavnom opredjeljivalo po vjerskoj osnovi, odnosno nacionalni predznak bio je uvjetovan

¹ Makedoniju obuhvaćaju tzv. Egejska, Vardarska i Pirinska Makedonija. Ova regija obuhvaća središnji dio Balkanskog poluotoka i ima izlaz na Egejsko more, odnosno Solunski zaljev. Njezina prirodna granica na sjeveru jesu planine Šar, Skopska Crna Gora, Kozjak, Osogovo i Rila, na jugu rijeka Bistrica i Egejsko more. Na zapadu ju omeđuju planine Korab, Dešat, Krčin, Jablanica, Gramos i Pind, a na istoku rijeka Mesta i zapadne padine planine Rodopi. Njena površina unutar ovih granica je 68 451 km². Bukureštanskim mirovnim sporazumom, ova regija je bila podijeljena između Srbije, Bugarske i Grčke. Grčkoj je pripalo 34 411 km² (50,3 %), Srbiji 26 440 km² (38,6 %), a Bugarskoj 6 798 km² (9,9 %). Albanija je također dobila omanji dio (Mala Prespa, Golo Brdo, dio Gore i drugo), koji zauzima 802 km² (1,2 %), (*Makedonska enciklopedija*, 820).

² Glenny, 2001. 156-157.; Hupchick, 2008. 297.

³ Glenny, 2001. 157.

⁴ Više o Cvijićevoj teoretizaciji o Makedoncima vidi u: Mojsov, 1981. 52-55.; Kajmakamova, Mitev, Lalkov i Ognjanov, 2005. 319.

pripadnošću Grčkoj patrijaršiji ili Bugarskoj egzarhiji, a kasnije i Srpskoj pravoslavnoj crkvi (Osmanska vlast je svoje podanike uglavnom dijelila na muslimane i kršćane, pa je podjela po vjerskoj osnovi bila distinktivnija).⁵ Iako kulturno i jezično bliži Bugarima, makedonski Slaveni uglavnom su bili podvrgavani nacionalističkoj propagandi iz Srbije, Bugarske i Grčke. Bugari su u svojoj propagandi tvrdili da im Makedonija pripada po povijesnom, etničkom i jezičnom principu. Njihov stav je bio da je Makedonija u srednjem vijeku bila dio država s tobožnjim bugarskim predznakom (Bugarsko carstvo tijekom vladavine cara Simeona (893-927), Samuilovo carstvo 976-1018), te da je njeno stanovništvo po jeziku i običajima bugarsko. Srbi su nešto kasnije aktivirali svoju propagandu u Makedoniji, odnosno nakon izgubljene prilike u Bosni i Hercegovini (u BiH su približno polovicu stanovništva činili Srbi, ali je ona 1878. godine potpala pod upravu Austro-Ugarske; nakon toga su se Srbi okrenuli širenju propagande po Kosovu i Makedoniji). Oni su tvrdili da su im Makedonci bliski po jeziku i običajima, dok su povijesno pravo na regiju bazirali na temelju toga što se na tim prostorima prostiralo srednjovjekovno carstvo Stefana Dušana IV u 14. stoljeću. Grci su tvrdili slično, odnosno kako je Makedonija još u antici bila dio države Aleksandra Makedonskog i Bizantskog Carstva tijekom srednjeg vijeka. Osim toga su isticali da je makedonsko stanovništvo tijekom vladavine Osmanlija bilo pod jurisdikcijom Grčke pravoslavne crkve, sve do formiranja srpske i bugarske Crkve u 19. stoljeću. Grčki propagandisti su i makedonski jezik protumačili kao dijalekt grčkog, jer je po njihovim tvrdnjama stanovništvo na sjeveru Grčke zbog kontakta sa Slavenima i pod prijetnjom da su se kao Grci nalazili na udaru osmanskih kaznenih ekspedicija, prilagodilo svoj grčki jezik slavenskom izgovoru.⁶ Makedonsko stanovništvo je u ovim procesima uglavnom bilo pasivno, a njegovi intelektualci i revolucionari različito su se opredjeljivali u borbi za emancipaciju Makedonije. Makedonija je zbog tzv. makedonskog pitanja desetljećima bila jedno od većih žarišta trzavica i sukoba na Balkanu tijekom 20. stoljeća.⁷

Rješavanje makedonskog pitanja bilo je preduvjet stabilizacije odnosa između Jugoslavije i Bugarske poslije Drugog svjetskog rata, pogotovo jer su se obje zemlje našle unutar istog, socijalističkog bloka (u duhu „bratskih odnosa“, Josifu Staljinu je bilo u interesu da ne postoje trvenja među zemljama lagersa). Osim toga, ostvarivim se činio i višedesetljetni san o stvaranju balkanske federacije, koja je u teoriji trebala postati trajan jamac mira na

⁵ Čepreganov, 2008. 169.: Carigradska patrijaršija je 1766. godine ukinula Pečku patrijaršiju, a 1767. i Ohridsku arhiepiskopiju, te prisvojila njihove eparhije. Bugarski crkveni velikodostojnici su u borbi za vjersku emancipaciju uspjeli osigurati od Visoke Porte sultanov ferman, kojim je 1870. godine formirana Bugarska egzarhija.

⁶ Brown, 1970. 280-281.; Mojsov, 1981. Hupchick, 2008. 296-297.

⁷ Sygkelos, 2011. 149.

Balkanskom poluotoku. Formiranje federacije činilo se kao rješenje svih etno-konfesionalnih problema na Balkanu. Više ne bi bilo potrebe za krvoprolićima i svojatanjima tuđih teritorija, jer bi se sad sve te države našle unutar jedne političke zajednice. Međutim, ovaj plan je propao i prije nego što je ostvaren, naglom izolacijom Jugoslavije od sovjetske interesne sfere 1948. godine. Josif Visarionovič Staljin nastojao je obuzdati politiku, koju je provodio Josip Broz Tito, a koja je bila suprotna interesima Sovjetskog Saveza. Tito je financirao i pomagao prokomunističke grčke partizane tijekom građanskog rata, iako je Staljin prethodno Grčku prepustio britanskoj interesnoj sferi. Radio je na razmjenjivanju planova o federaciji s Bugarskom i Albanijom, što je također uznemiravalo Zapad (zapadni političari su federaciju vidjeli kao prijetnju prozapadnim vladama u Grčkoj i Turskoj), forsirao da šire područje oko grada Trsta uđe u sastav nove Jugoslavije (Staljinu je bio prioritet zadobiti nadzor nad Poljskom, a ne „trošiti bodove“ na proširenje Jugoslavije), što su bili samo neki od povoda za objavljivanje Rezolucije Informbiroa. Iako je Staljin očekivao brz povratak Jugoslavije u istočni blok, to se nije desilo.

Unatoč svemu, dio makedonskog naroda je ipak realizirao ono što je bilo cilj borbe brojnih pojedinaca i skupina, poput Makedonske revolucionarne organizacije.⁸ Makedonci su unutar Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1945. godine dobili pun suverenitet, po prvi put je službeno priznata nacionalna posebnost, jezik, te stvorena prva suvremena politička jedinica, ravnopravna s ostalim jugoslavenskim republikama. Makedonci su rješenje makedonskog pitanja također vidjeli u stvaranju balkanske federacije, na čemu su vođe dviju država, Josip Broz Tito i Georgi Dimitrov, aktivno radili prvih poslijeratnih godina. Vjerovalo se kako će zajednica dviju država nadvladati sva suparništva i neprijateljstva oko Makedonije i da će unutar te federacije bugarski i jugoslavenski dio Makedonije konačno biti ujedinjeni, po mogućnosti s Egejskom Makedonijom (u slučaju pobjede partizana u Grčkoj).⁹ Razlaz Jugoslavije sa zemljama „narodne demokracije“ i Sovjetskim Savezom 1948. to je pitanje

⁸ Makedonska revolucionarna organizacija (MRO) je bila osnovana u Solunu 23. listopada 1893. godine. Cilj njenih članova bio je da se oružanom borbom osigura politička autonomija Makedonije unutar Osmanskog Carstva. Vrhovni organ MRO bio je Centralni komitet. U Sofiji je, kao politička protuteža, 1895. bio osnovan Vrhovni makedonski komitet, čiji su se članovi, za razliku od MRO, zalagali za bezuvjetno priključenje Makedonije Bugarskoj. Organizacija je zbog širenja aktivnosti i na istočnu Trakiju 1896. promijenila ime u Tajna makedonsko-odrinska revolucionarna organizacija. TMORO je 1903. rukovodila Ilindenskim ustankom, preko kojeg nije ostvarena željena politička autonomija Makedonije. Godine 1905. promijenila je ime u Unutarnja makedonsko-odrinska revolucionarna organizacija. Nakon Mladoturske revolucije i uspostave parlamentarizma u Osmanskom Carstvu 1909., organizacija je prestala postojati. Njezinom idejnom nasljednicom kasnije su se smatrali članovi Unutarnje makedonske revolucionarne organizacije (VMRO), osnovane 1919. godine (*Makedonska enciklopedija*, 855-857).

⁹ Znamierowska-Rakk, 2007. 108-109.

ostavio neriješenim.¹⁰ Naime, te su godine zemlje članice Komunističkog informacijskog biroa¹¹ objavile Rezoluciju o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije, što je bio početak izolacije Jugoslavije od ostatka istočnoeuropskih zemalja pod pokroviteljstvom SSSR-a. Makedonci, koji su podržali Rezoluciju Informbiroa, uglavnom ju nisu podržali zbog shvaćanja Staljinove „ispravne linije“, već prvenstveno zbog svojih simpatija prema Bugarskoj¹² ili zbog činjenice da udaljavanjem Jugoslavije od Bugarske i KP Grčke propada i eventualno ujedinjenje Makedonije. Balkan je između 1945. i 1948. bio vrlo dinamičan politički teren. Jugoslavija je tada imala velike političke ambicije. Njeni predstavnici aktivno su radili uređenju odnosa i tješnjem povezivanju s Albanijom i Bugarskom, trajala je diplomatska borba za Istru, slovensko primorje i Trst, a Josip Broz Tito je aktivno pomagao grčke partizane tijekom Grčkog građanskog rata (od njegovog početka 1946. do Rezolucije 1948., kada su se grčki komunisti opredijelili za Staljinovu stranu). Osim toga, politika približavanja dvije zemlje predstavljala je prijetnju stranim interesima na Balkanu.¹³ Stavovi i reakcije Sovjetskog Saveza i Zapadnih saveznika uvelike su određivali vođenje politike na Balkanu, jer je tada još postojala određena doza konstruktivnog dijaloga između ovih sila. To je bio period neposredno poslije Drugog svjetskog rata, kada još uvijek nije postojala stroga podjela na Istok i Zapad.

Kako bi se razumjeli jugoslavensko-bugarski odnosi oko Makedonije, valja postaviti pitanja, poput do koje je razine makedonsko pitanje bilo prepreka u odnosima između Bugarske i Jugoslavije? Koliko je bilo želje i volje s obje strane da se ovaj problem riješi? Na koje je sve kompromise i ustupke bila spremna pojedina strana, što je bilo sprovedeno u praksu, a što ostalo neostvareno prilikom nastojanja da se riješe sva pitanja vezana uz Makedoniju? Koliko su makedonski politički predstavnici mogli utjecati na rješavanje makedonskog pitanja?

Srpski povjesničar Petar Dragišić tvrdi da jugoslavensko-bugarski odnosi općenito ili u kontekstu makedonskog pitanja nisu predstavljali područje od većeg interesa jugoslavenskoj historiografiji. Cjelovit prikaz odnosa dviju zemalja bio je obrađen u knjizi Milana Skakuna,

¹⁰ Brown, 1970. 281.

¹¹ Komunistički informacijski biro (Kominform, Informbiro, Kominformbiro) je bila organizacija osnovana u rujnu 1947. godine na sedmodnevnom savetovanju predstavnika komunističkih partija SSSR-a, Jugoslavije, Mađarske, Poljske, Čehoslovačke, Rumunjske, Bugarske, Francuske i Italije u poljskom gradiću Skljarskoj Porembi. KPJ su predstavljali Edvard Kardelj i Milovan Đilas, SKP(b) Andrej Ždanov i Georgi Maljenkov, BRP(k) Vlado Červenković i Vlado Poptomov, KP Rumunjske Gheorghe Gheorghiu-Dej i Ana Pauker, mađarsku komunističku partiju Mihály Farkas i József Revai, Poljsku radničku partiju Vladislav Gomulka i Harold Minc, KP Čehoslovačke Rudolf Slansky i Š. Baštovanski, KP Francuske Jacques Duclos i Etienne Fajon, KP Italije Luigi Longo i Eugenio Reale (Petranović, 1988. III, 195).

¹² Banac, 1990. 185.

¹³ Dragišić, 2007. 8.

Jugoslovensko-bugarski odnosi, objavljenoj 1984. godine. Analizu odnosa u periodu konferencija na Bledu i u Evksinogradu, održanih 1947. godine, dao je Slobodan Nešović u djelu *Bledski sporazumi Tito-Dimitrov (1947)*, objavljenom 1979. godine. Ovi radovi su, s obzirom na period nastanka, zapravo odraz tadašnje službene jugoslavenske politike prema Bugarskoj i nisu bili previše usredotočeni na originalna istraživanja i historiografski pristup.¹⁴

Pitanjem Makedonije u kontekstu jugoslovensko-bugarskih odnosa pretežno su se bavili pojedini makedonski povjesničari. Ako se ne računaju knjige makedonskog pravnika i političara Lazara Mojsova¹⁵ i Dimitra Vlahova,¹⁶ koje se, s obzirom na vrijeme nastanka (neposredno poslije Rezolucije Informbiroa) i autore (Mojsov i Vlahov), prije mogu smatrati izvorima. Makedonskim pitanjem u jugoslovensko-bugarskim odnosima između 1944. i 1949. bavili su se, među ostalima, Nikola Čingo, Dimitar Mitrev, Pero Korobar, čiji su radovi nastajali u periodu socijalističke Jugoslavije, dok je 1998. godine objavljena knjiga Novice Veljanovskog, *Makedonija vo jugoslovensko-bugarskite odnosi 1944-1953*. Veljanovski kreće od pozicije da je makedonsko pitanje bilo ključno u jugoslovensko-bugarskim odnosima, te u kritičkim tonovima prikazuje bugarsku politiku prema Pirinskoj Makedoniji.¹⁷

U bugarskoj historiografiji postoji mnogo članaka i knjiga koje razmatraju različite aspekte jugoslovensko-bugarskih odnosa neposredno poslije Drugog svjetskog rata. U knjizi Milča Lalkova, *Ot nadežda kŭm razočarovanie. Idejata za federacijata v balkanskaja jugoistok (1944-1948 g.)*, izdane 1994., analizirani su svi politički odnosi između Jugoslavije i Bugarske u periodu 1944-1948. godine. Georgi Daskalov je u knjizi *Bŭlgarsko-jugoslavski političeski otnošenija* iz 1989. obradio odnose dvije zemlje između 1944. i 1945. godine, usredotočivši se prije svega na pitanja vojne suradnje, bugarske pomoći Jugoslaviji, probleme pregovora oko jugoslovensko-bugarske federacije i na pitanje Pirinske Makedonije. Knjige Dobrina Minčeva, *Makedonskiat vŭpros i bŭlgaro-jugoslavskiteja otnošenija 9 septembri 1944-*

¹⁴ Isto, 8.

¹⁵ Lazar Mojsov (Negotino, 1920. - Beograd, 2011.), političar, povjesničar, diplomat i publicist. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu. Poslije Drugog svjetskog rata, vršio je više političkih dužnosti u NR Makedoniji, među ostalim i predsjednika Vrhovnog suda NRM (1953-1955). Zatim je bio veleposlanik u SSSR-u i Mongoliji (1958-1961.), Austriji (1967-1969.), te Gvajani i Jamajci (1969-1974.), šef Stalne misije SFRJ u OUN-u (1969-1974.) i ostalo. Objavio je više radova iz oblasti vanjske politike i o makedonskom pitanju (*Makedonska enciklopedija*, 981).

¹⁶ Dimitar Vlahov (Kukuš, 1878. - Beograd 1953.), makedonski prosvjetni, politički i kulturni djelatnik. Prije Prvog svjetskog rata bio član Centralnog komiteta TMORO i zastupnik u osmanskome parlamentu od 1909. Od 1911. član Solunske socijalističke federacije. Jedan je od osnivača i autor statuta VMRO (ujedinjene) 1925. godine i suradnik Balkanske komunističke federacije. Član KP Bugarske od 1926. Tijekom Drugog svjetskog rata bio predstavnik makedonskog naroda u Sveslavenskom komitetu u Moskvi. Bio izabran za jednog od potpredsjednika na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, delegata na Prvom zasjedanju ASNOM-a i člana njegovog Prezidija. Vršio visoke dužnosti u FNRJ. Pred kraj života politički marginaliziran u Makedoniji, zbog čega se preselio u Beograd (Isto, 290-291).

¹⁷ Dragišić, 2007. 9.

1949. iz 1994. i Veselina Angelova, *Hronika na edno nacionalno predatelstvo* iz 1999. godine, u cijelosti su posvećene jugoslavensko-bugarskim odnosima vezanima uz makedonsko pitanje. Prema mišljenju povjesničara Petra Dragišića, u radovima Daskalova, Minčeva i Angelova vide se jasne osude jugoslavenske politike, prije svega prema makedonskom pitanju.¹⁸ Pojedini strani povjesničari pisali su o prilikama u Bugarskoj i Jugoslaviji u razdoblju neposredno poslije rata, ali se nisu izravno bavili jugoslavensko-bugarskim odnosima.

Ovaj diplomski rad zasnovan je prvenstveno na literaturi makedonskog porijekla. Od neobjavljenih izvora, korištene su novine *Borba*, službeno glasilo Komunističke partije Jugoslavije. U *Borbi* se mogu naći službeni članci koji su bili zrcalo tadašnje službene politike jugoslavenskog rukovodstva. Važno je spomenuti i neke objavljene zbirke izvora, poput *Dokumenata 1948.*, koje je sakupio srpski publicist Vladimir Dedijer, aktivni sudionik događaja 1948. godine. Njegova tri sveska *Novih priloga za biografiju Josipa Boza Tita* (1981-1984.) također sadržavaju dokumente i svjedočanstva vezana uz razdoblje do 1953. godine. Korišteni su i memoarski izvori poput dnevnika Georgija Dimitrova, memoara Edvarda Kardelja i Svetozara Vukmanovića-Tempa, te zbirke govora Lazara Koliševskog i Lazara Mojsova. Za smještanje određenih procesa u kontekst bile su važne sinteze i monografije poput spomenutih Dedijerovih *Novih priloga za biografiju Josipa Broza Tita*, knjige Jožeta Pirjevca *Tito i drugovi* (2012.), *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944-1949.* Petra Dragišića iz 2007., dvije monografije Slobodana Nešovića (*Bledski sporazumi Tito-Dimitrov (1947)* iz 1979. i *Jugoslovensko-bugarskite odnosi vo nedamnešnoto minato* iz 1973., pregled jugoslavensko-bugarskih odnosa Petra Skakuna (*Jugoslovensko-bugarski odnosi*, 1984.), te nekoliko sinteza makedonske i bugarske povijesti novijeg datuma. Detaljnija objašnjenja o pojedinim osobama ili pojmovima vuku reference iz enciklopedijskih članaka u *Makedonskoj enciklopediji* iz 2009. godine. Stranoj literaturi engleskog govornog područja, koja je korištena za ovaj rad, pripadaju *Communism and the Yugoslav National Question*, američkog povjesničara Paula Shoupa (1968), *Stalin's Cold War: Soviet Foreign Policy, Democracy and Communism in Bulgaria, 1941-48.*, britanskog povjesničara Vesselina Dimitrova (2008.), *Nationalism from the Left: The Bulgarian Communist Party during the Second World War and the Early Post-War Years*, grčkog povjesničara Yannisa Sygkelosa (2011.), te pojedine monografije o povijesti Balkana, poput *The Balkans: Nationalism, War & The Great Powers, 1804-1999.*, britanskog publicista Mishe Glennyja, izdane 2001. godine.

¹⁸ Isto, 9.

Hrvatska se historiografija poslije 1991. godine nije bavila ovakvom tematikom. Jugoslavensko-bugarski odnosi su uglavnom u monografijama o povijesti Jugoslavije i suvremene Hrvatske ukratko spominjani u kontekstu odnosa Jugoslavije s istočnoeuropskim zemljama tijekom prvih poslijeratnih godina.

2. Povijesni pregled regije Makedonije od sredine 19. stoljeća do 1918. godine

2.1. Makedonija pod osmanskom vlašću

Reforme, koje su tijekom 19. stoljeća pokrenuli sultani, izazvale su previranja unutar Osmanskog Carstva. To se posebno odrazilo na slavenske narode. Stanovništvo u Carstvu, posebno slavensko, počelo se buniti i, među ostalim, jer je bilo pod dojmom što su pojedine države u okruženju, Grčka, Srbija i Rumunjska, zadobile neovisnost ili visok stupanj autonomije unutar Carstva.¹⁹ Prvi veći oružani ustanak izbio je u Hercegovini u ljeto 1875. godine. Borbe su se s vremenom proširile na Sandžak, Kosovo, Makedoniju i Bugarsku. U Makedoniji je, 29. svibnja 1876. godine, započeo Razlovački ustanak, pod vodstvom Dmitra Popa Georgijeva i pravoslavnog svećenika Stojana. U Bugarskoj su također trajali oružani ustanci, što se sve skupa odrazilo na Istanbul. Osmanski nacionalisti, poznati pod imenom Mladoturci, svrgnuli su s vlasti Abdula Aziza i doveli Murata V. Međutim, tri mjeseca poslije, svrgnut je Murat i na prijestolje doveden Abdul Hamid II (1876-1909).²⁰ I carska Rusija je 24. travnja 1877. godine proglasila rat Osmanskom Carstvu. U međuvremenu su se Srbija i Crna Gora također uključile u borbe. Rat je završio primirjem u Jedrenu 31. siječnja 1878. godine, a mirovni sporazum potpisan je u San Stefanu 3. ožujka. Jedna od točaka sporazuma bilo je dodjeljivanje autonomije Bugarskoj u čijem bi se sastavu, osim etničkog teritorija, nalazili i Vranjski okrug, Korça (Albanija) i sve osmanske pokrajine koje su obuhvaćale Makedoniju. Ovakvim ugovorom nisu bile zadovoljne zapadne sile, zbog čega je pod njihovim pritiskom

¹⁹ U Srbiji je još 1804. godine izbio Prvi srpski ustanak pod vodstvom Đorđa Petrovića-Karađorđa, koji je potrajao do 1813., a sljedeće godine i Drugi srpski ustanak. Vođa Drugog ustanka, knez Miloš Obrenović, postupno je osigurao od Osmanlija da užije dio Srbije (krug Šabac-Užice-Kruševac-Zaječar-Beograd) do 1830. dobije status vazalne kneževine Carstva. Knez Mihailo Obrenović osigurao je povlačenje posljednjih osmanskih trupa iz kneževine Srbije 1867., čime su Osmanlije faktički priznali njenu neovisnost. Neovisnost Srbije europske sile službeno su priznale na Berlinskom kongresu 1878. godine. U Grčkoj je ustanak protiv Osmanlija započeo 1822. i trajao do 1829. godine, a borba za neovisnost okončana je 1830. priznanjem Grčke od strane europskih sila. Aleksandar Ion Cuza je 1859. postao princ Moldavije i Vlaške, dviju osmanskih vazalnih kneževina. Dvije su se kneževine 1862. ujedinile u jedinstvenu kneževinu Rumunjsku. Europske sile su priznale neovisnost Rumunjske na Berlinskom kongresu (Hupchick, 2008. 213-233).

²⁰ Čepreganov, 2008. 173.

bio organiziran Berlinski kongres (održan od 13. lipnja do 13. srpnja 1878). Kongres je revidirao Sanstefanski ugovor, podjelom Bugarske na autonomnu Kneževinu Bugarsku i autonomnu oblast Istočnu Rumeliju. Makedonija je ostala u sastavu Osmanskog carstva bez ikakvog oblika autonomije, dok su Srbija, Crna Gora i Rumunjska dobile nezavisnost. Bosna i Hercegovina je bila podvrgnuta okupaciji od strane Austro-Ugarske monarhije, ali i dalje pod službenim suverenitetom sultana. Grčka je dobila Tesaliju i Epir, a Velika Britanija otok Cipar. Član 23, koji se odnosio na provođenje reformi, trebao se primijeniti na Makedoniju, ali nikada nije bio sproveden.²¹ Period poslije Berlinskog kongresa obilježio je novu fazu borbe za status Makedonije. Kršćansko stanovništvo bilo je nezadovoljno što Makedonija nije dobila nikakve povlastice na Kongresu. Posljedica toga bila je da je izražavanje nezadovoljstva preko spontanih pobuna i ustanaka preraslo u organiziranu borbu.²² Već početkom listopada 1878. godine, izbio je Kresnenski ustanak. Planovi za ustanak idejno su bili smišljeni u autonomnoj Bugarskoj. Ustanak je ubrzo bio ugušen, ali su borbene čete i komiteti nastavili svoje djelovanje u manjem intenzitetu.²³

Početkom 1890-ih pojavila se inicijativa za osnivanjem jedinstvene organizacije, koja bi se borila za ostvarivanje makedonskih nacionalnih ciljeva. U Solunu je 23. listopada 1893. godine bio održan sastanak grupe revolucionara i formirano rukovodstvo u čiji su sastav ušli Dame Gruev, Petar Pop Arsov, dr. Hristo Tatarčev, Andon Dimitrov i Hristo Batandžijev. Organizacija je dobila ime Makedonska revolucionarna organizacija, a njeno rukovodeće tijelo naziv Makedonski centralni revolucionarni komitet. Godine 1894., MRO-u se priključio i revolucionar Goce Delčev. Delčev je u to vrijeme već bio iznimno popularan u borbi protiv osmanske dominacije nad Makedonijom.²⁴ Na tzv. Solunskom kongresu organizacije, ime je promijenjeno u Tajna makedonsko-odrinska revolucionarna organizacija (TMORO).²⁵ Organizacija je imala svoj odsjek, Vrhovni makedonski komitet (osnovan 1895. u Sofiji²⁶), među pripadnicima tzv. Makedonske emigracije, koja je djelovala u autonomnoj Bugarskoj. Ovaj komitet bio je pod kontrolom bugarskih vlasti i predstavljao je probugarsku liniju unutar TMORO-a.²⁷ Bili su poznati pod zajedničkim imenom *vrhovisti*, te su se zalagali za bezuvjetno sjedinjenje Makedonije s Bugarskom. Za razliku od njih, autonomaši (TMORO), agitirali su za autonomnu Makedoniju unutar Osmanskog Carstva, što bi po njihovom

²¹ Isto, 174.

²² Isto, 175.

²³ Glenny, 2001. 156.

²⁴ Čepreganov, 2008. 185.

²⁵ Isto, 189-190.

²⁶ Isto, 195.

²⁷ Isto, 191-192.

tumačenju s vremenom dovelo do njezine neovisnosti. Osim toga, smatrali su Makedoniju nedjeljivim teritorijem, a sve njene stanovnike za Makedonce, bez obzira na njihovu vjeru i narodnost.²⁸ Ova podjela obilježila je ostatak perioda borbe za emancipaciju Makedonije.

Vrhovisti su početkom 1902. godine počeli organizirati vojne čete i isplanirali dizanje oružanog ustanka, koji se trebao proširiti čitavom Makedonijom, slanjem borbenih četa na njeno područje. Gornjodžumajski ustanak (nazvan po Gornjoj Džumaji, danas Blagoevgrad²⁹) započeo je 23. rujna 1902. godine. Osmanska vojska bila je već spremna na ovakvo što, zahvaljujući dojavama, te je ustanak ubrzo bio ugušen, bez da se naročito proširio regijom.³⁰ Centralni komitet TMORO održao je početkom srpnja 1903. godine tzv. Smilevski kongres, na kojem je formiran Glavni štab za rukovođenje ustanka. Odlučeno je da ustanak započne na dan Sv. Ilije, 20. srpnja iste godine (2. kolovoza po Gregorijanskom kalendaru). Dana 3. kolovoza, oslobođen je grad Kruševo i formirana revolucionarna vlast, tzv. Kruševska republika, u koju su ušli pripadnici svih naroda regije Makedonije (Makedonci, Albanci, Turci i Vlasi). Osnovano je Sobranje (parlament) i Izvršni savjet, a za *de facto* predsjednika republike bio je izabran Nikola Karev. Osmanske snage srušile su kruševsku republiku 13. kolovoza, ali je Ilindenski ustanak potrajao do listopada iste godine.³¹ Ustanak nije ispunio očekivanja njegovih sudionika. Makedonija ponovno nije dobila nikakve posebne ustupke, jer je europskim velesilama u interesu bilo da stanje na Balkanu ostane više-manje onakvo kakvo je određeno Berlinskim kongresom 1878. godine. Tzv. Münchenski ugovor, kojim su izvršene manje administrativne reforme u Makedoniji (npr. osmanska žandarmerija je bila pod stranom jurisdikcijom³²), je za Austro-Ugarsku i Rusiju bio potvrda ravnoteže interesa na Balkanu, dok su ga okolne zemlje (Srbija, Bugarska i Grčka) vidjele kao sredstvo preko koje je na legalan način mogla biti izvršena revizija granica.³³

²⁸ Hupchick, 2008. 299.: članovi MRO/TMORO/VMORO su s vremenom usvojili prilagođenu verziju „bugarskog povijesnog prava” kako bi sebi i stanovništvu Makedonije omogućili legitimnost borbe za neovisnost i nacionalno samoopredjeljenje. To se moglo vidjeti na primjeru službenih dokumenata, u kojima su termin *Makedonci/makedonski* nadomještali s *Bugari/bugarski*.

²⁹ Blagoevgrad (do 1950. godine Gornja Džumaja), administrativno, ekonomsko i kulturno središte Blagoevgradske oblasti (bugarski administrativan naziv za Pirinsku Makedoniju). Dobio ime po Dimitru Blagojevu (1856-1924), bugarskom revolucionaru i prosvjetnom radniku, sudioniku socijalističkog i komunističkog pokreta u Bugarskoj (*Makedonska enciklopedija*, 168. i 169).

³⁰ Čepreganov, 2008. 196.

³¹ Isto, 198-201.

³² Hupchick, 2008. 302.

³³ Glenny, 2001. 207-208.

2.2. Balkanski ratovi, trodioba Makedonije

Godine 1908., izbio je Mladoturska revolucija, čiji se vrhunac dogodio 27. travnja 1909. godine, kada je svrgnut dugogodišnji sultan Abdul Hamid II. Na njegovo mjesto postavljen je Mehmed Rešad V.³⁴ Revolucija je oslabila Osmansko carstvo, što je bio dobar povod susjednim državama da međusobno podijele preostali dio osmanskog teritorija u Europi, odnosno na Balkanskom poluotoku.

Pripreme za rat osigurane su sporazumima o prijateljstvu između Srbije i Bugarske, a ubrzo su im se pridružile Grčka i Crna Gora. Time je službeno bio osnovan tzv. Balkanski savez. Prvi balkanski rat izbio je 18. listopada 1912. godine napadom Crne Gore na Osmansko carstvo. Rat je potrajao mjesec i pol dana.³⁵ Crna Gora je zauzela dobar dio Sandžaka i Metohiju, Srbija sjever Sandžaka, Kosovo, sjevernu Albaniju i zapadni dio Vardarske Makedonije. Bugarska vojska zauzela je istočnu Makedoniju u pravcu Gornja Džumaja, Štip, Devdelija, Kukuš, Solun, Kavala i veći dio Trakije. Ostatak Makedonije, uglavnom oko grada Lerina (grč. Florina) zauzela je Grčka. Ubrzo je pod pritiskom velikih sila sklopljeno primirje 4. prosinca 1912., a 30. svibnja 1913. godine, potpisan mirovni sporazum.³⁶ Bugarska nije bila zadovoljna teritorijem koji je osvojila u Prvom balkanskom ratu, zbog čega je 29. lipnja 1913. godine, napala Srbiju i Grčku. Ovim državama su se protiv Bugarske priključile Rumunjska i Osmansko carstvo. Bugarska se našla u situaciji u kojoj nikako nije mogla pobijediti. Bugari su ubrzo kapitulirali, a od 28. srpnja do 10. kolovoza ugovoren je Bukureštanski mirovni sporazum. Ovim sporazumom, Bugarska je ostala bez svih dijelova Makedonije osim Pirinske Makedonije i grada Štipa s okolicom.³⁷

Po početku Prvog svjetskog rata, Srbija je bila saveznica Antante (Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Rusija i dr.), a Bugarska na strani Centralnih sila (Njemačka, Austro-Ugarska i Osmansko Carstvo). Nakon što su združene austrougarske, njemačke i bugarske snage porazile srpsku vojsku u zimu 1915. godine,³⁸ bugarska vojska je okupirala cijelu Makedoniju. Makedoniju su od bugarske okupacije oslobodile snage Antante probojem Solunske fronte u rujnu 1918. godine. Vardarski dio je zatim ponovno inkorporiran u Kraljevinu Srbiju.³⁹

³⁴ Čepreganov, 2008. 208.

³⁵ Glenny, 2001. 229.

³⁶ Čepreganov, 2008. 213-214.

³⁷ Hupchick, 2008. 315.

³⁸ Petranović, 1988. I, 9.

³⁹ Isto, 20.

3. Pregled odnosa između Jugoslavije i Bugarske i općeg stanja oko Makedonije 1918-1941.

3.1. Makedonija i kraljevine Jugoslavija i Bugarska

Srbija je nakon Prvog svjetskog rata, kao saveznica Antante tijekom rata, bila u boljem međunarodnom položaju od Bugarske, koja se našla na strani poraženih zemalja bivšeg saveza Centralnih sila. Bugarska je nakon sklapanja mirovnih ugovora u Parizu 1919. godine ostala bez južne Dobrudže (teritorij potvrđen bugarskim 1878. godine), izlaza na Egejsko more, odnosno zapadne Trakije (stečevina iz Prvog balkanskog rata) i Makedonije (anektirana tijekom Prvog svjetskog rata).⁴⁰ Dana 1. prosinca 1918. godine, Vardarska Makedonija je, u sastavu Kraljevine Srbije, postala dijelom Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije. Na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919. godine, potvrđeno je da Grčkoj pripada 35 169 km², Kraljevini SHS 25 774 km², Bugarskoj 6 798 km² i neznatan dio Makedonije na zapadnoj obali Ohridskog jezera Albaniji.⁴¹ Osim toga, Bugarska je prema mirovnom ugovoru u Neuillyju,⁴² u vidu ratnih reparacija i strateških pitanja, morala prepustiti Kraljevini SHS okruge Bosiljgrad, Caribrod (danas Dimitrovgrad) i Strumicu.⁴³

Vlast u Beogradu nije priznavala postojanje makedonskog pitanja. Stanovnike ovog područja smatrali su Srbima, jer je ovim područjima nekad vladala srpska srednjovjekovna država, a prijestolnica Srpskog carstva nalazila se u Skopju. Vardarska Makedonija nazivana je Južnom Srbijom, a nad njenim se stanovništvom provodila srbizacija. S obzirom na to da je svako izražavanje makedonskog ili bugarskog raspoloženja na tom području bilo ilegalno, ove tendencije su se prakticirale unutar ilegalnih organizacija na području Jugoslavije, poput Komunističke partije Jugoslavije.⁴⁴

Bugarski vladajući krugovi nisu se pomirili s gubitkom teritorija. Vjerovali su da im je oduzeto ono što im pravom pripada, pa je zato prema Makedoniji nastavljena stara politika. U tu su svrhu poduprli revolucionare Todora Aleksandrova i Aleksandra Protogerova⁴⁵ da pokrenu formiranje nove militantne organizacije, koja bi destabilizirala jugoslavensku i grčku

⁴⁰ Rihlik i Kouba, 2009. 200.

⁴¹ Čepreganov, 2008. 224.

⁴² Ugovor je potpisan 27. studenog 1919. godine, a s bugarske strane potpisao ga je tadašnji premijer Aleksandar Stambolijski (Minoski, 2008. 147).

⁴³ Dragišić, 2007. 13.; Minoski, 2008. 147; Tasić, 2007. 121-122.

⁴⁴ Banac, 1990. 183.

⁴⁵ Vođe nekadašnje Unutarne makedonsko-odrinske revolucionarne organizacije. Todor Aleksandrov je ubijen 1924., a Aleksandar Protogerov 1928. godine, obojica od strane političkih protivnika unutar vlastite organizacije (*Makedonska enciklopedija*, 37. i 1232).

vlast u Makedoniji i djelovala u korist pridobivanja stanovništva Makedonije na stranu Bugarske. U studenom 1919. godine, Aleksandrov je nakon potpisivanja ugovora u Neuillyju službeno objavio djelovanje Unutarnje makedonske revolucionarne organizacije (dalje: VMRO).⁴⁶ Nakon ubojstva Aleksandrova 1924. godine, naslijedio ga je Ivan Vančo Mihajlov.⁴⁷ Mihajlov je VMRO uveo u period vršenja terorističkih metoda u ostvarivanju svojih ciljeva. Baza organizacije nalazila se u Pirinskoj Makedoniji, Pripadnici VMRO-a su se prema njezinom stanovništvu odnosili kao prema vlastitom posjedu, imajući podršku vlade u Sofiji. Vlada je do 1934. godine službeno negirala postojanje organizacije na području Bugarske.⁴⁸ Dana 19. svibnja 1934. godine, članovi Političkog kluba *Zveno* pod vodstvom Kimona Georgijeva, izvršili su beskrvni državni udar.⁴⁹ Njihov cilj bio je poboljšanje odnosa s Jugoslavijom, a prepreka tome bilo je djelovanje VMRO-a.⁵⁰ Zbog toga je njegovo legalno djelovanje bilo zabranjeno 14. lipnja iste godine. Nekoliko mjeseci kasnije, 9. listopada, u organizaciji VMRO-a i hrvatske terorističke separatističke organizacije *Ustaša*, član VMRO-a, Vlado Georgijev, izvršio je atentat na jugoslavenskog kralja Aleksandra I i francuskog ministra Louisa Barthoua. Novoj bugarskoj vladi ovo je bio samo opravdan čin da se što brže riješi VMRO-a. Velika većina vođa osuđena je na visoke kazne, a Ivan Mihajlov na smrt u odsustvu.⁵¹

Nakon puča 1934. godine, nova bugarska vlada ulagala je napore da održava što bolje odnose s Jugoslavijom. U duhu te politike, 24. siječnja 1937. godine, bio je potpisan Ugovor o vječnom prijateljstvu Jugoslavije i Bugarske. Ugovor se sastojao od samo dvije točke.⁵² Ovaj potez označio je diplomatski poraz Francuske, koja je prije toga pokušala sklopiti pakt o uzajamnoj pomoći sa zemljama Male Antante. Tome su se usprotivile Jugoslavija (na čijem je čelu bila vlada pronjemački orijentiranog Milana Stojadinovića) i Rumunjska (gdje su u vladi bile utjecajne razne nacionalističke i filofašističke stranke).⁵³ Ne treba zaboraviti ni da su u Rumunjskoj i Bugarskoj vladale kraljevske obitelji njemačkog podrijetla (Saxe-Coburg-Gotha u Bugarskoj i Hohenzollern-Sigmaringen u Rumunjskoj), što je također bio jedan od razloga, dakako uz stalno jačanje ekonomske prisutnosti Njemačke u regiji.

⁴⁶ Rihlik i Kouba, 2009. 201.; Minoski, 2008. 162-163.

⁴⁷ Ivan Vančo Mihajlov (Novo Selo kraj Štipa, 1896. - Rim, 1990.), čelnik VMRO-a 1924-1941. Probugarski orijentiran, u djelovanje VMRO-a uvrstio terorističke aktivnosti (atentat na kralja Aleksandra Karađorđevića 1934.), a tijekom Drugog svjetskog rata boravio u Zagrebu. Godine 1944., propao je njegov pokušaj osnivanja Nezavisne Države Makedonije. Poslije rata živio u Rimu (*Makedonska enciklopedija*, 971).

⁴⁸ Čepreganov, 2008. 232.

⁴⁹ Božinov, 2008. 40.

⁵⁰ Dragišić, 2007. 13.

⁵¹ Minoski, 2008. 171.; Rihlik i Kouba, 2009. 227-229.

⁵² Božinov, 2008. 41.

⁵³ Skakun, 1984. 80. i 304.

3.2. Stavovi Kominterne, te jugoslavenskih i bugarskih komunista prema Makedoniji

Srpski socijalisti su bili prvi koji su još 1870-ih kao rješenje, ne samo makedonskog, nego i svih ostalih nacionalnih pitanja i trzavica na Balkanu, predložili stvaranje Balkanske federacije. Ovu ideju su do Prvog svjetskog rata prihvatile gotovo sve socijalističke organizacije na Balkanu. Socijalisti su Balkansku federaciju vidjeli kao alternativu sukobima i „bratoubilačkim“ ratovima. Međutim, krvoproliće Balkanskih i Prvog svjetskog rata, uvjerili su ih da je takva ideja, poslije svega što se desilo, neostvariva. Ova ideja je poslije rata postala objekt previranja u međunarodnom komunističkom pokretu na Balkanu. Nepodijeljena Makedonija bi unutar federacije, prema srpskim socijalistima, imala jednak i autonoman status. Naime, srpski socijalisti su se od početka snažno protivili srpskim pretenzijama u Makedoniji i Albaniji. Tako je Srpska socijaldemokratska partija bila jedina socijaldemokratska stranka u Europi, koja nije podržala svoju vladu oko ulaska u rat, a njeni zastupnici su glasali protiv davanja ratnih kredita vladi 1914. godine.⁵⁴ Teritorijalni zahtjevi susjednih država i sukobi različitih ideologija bili su jedan od razloga zašto u Makedoniji nikad nije došlo do stvaranja jedinstvene makedonske socijalističke partije. Prvu socijalističku organizaciju u Makedoniji osnovao je Vasil Glavinov⁵⁵ 1893. godine, odnosno u jeku formiranja MRO-a. Međutim, ova skupina se raspala pred Balkanske ratove, od koje se jedan dio članstva pridružio bugarskim „uskim“ socijalistima, a ostatak lijevom krilu TMORO-a. Glavinov se cijelo vrijeme zalagao za stvaranje jedinstvenog i neovisnog socijalističkog pokreta u Makedoniji. Valja napomenuti da su se srpski socijalisti, kao istinski internacionalisti, u to vrijeme također zalagali za stvaranje samostalnog makedonskog socijalističkog pokreta.⁵⁶

Pošto je vlada u Beogradu kažnjavala svako izražavanje makedonskog ili bugarskog raspoloženja, Komunistička partija Jugoslavije bila je utočište za sve one koji su gajili takve i slične ideje. KPJ je osnovana 1919. godine pod imenom Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista), ujedinjenjem pripadnika lijevih krila više socijaldemokratskih partija. Sljedeće godine je promijenila ime u KP Jugoslavije.⁵⁷ Jugoslavenski komunisti se u

⁵⁴ Shoup, 1968. 16-18.

⁵⁵ Vasil Glavinov (Veles, 1872. - Sofija 1929.), makedonski i bugarski socijalist i politički radnik. Bio je jedan od glavnih utemeljitelja socijalističkog pokreta u Makedoniji, osnovavši 1893. godine Makedonsku socijaldemokratsku grupu. Zbog uskraćivanja podrške od strane bugarskih socijalista, nije mu pošlo za rukom da grupa preraste u prvu makedonsku socijalističku stranku (*Makedonska enciklopedija*, 361).

⁵⁶ Shoup, 1968. 16.

⁵⁷ Komunistička partija Jugoslavije preimenovana je iz SRPJ(k) uslijed prihvatanja odluka Treće (komunističke internacionale). Tom prilikom su iz njenog članstva istupili reformisti, odnosno oni socijalisti koji su odabrali borbu za vlast parlamentarnim putem, a odbacili revolucionarnu borbu. KPJ je na izborima za Ustavotvornu

početku nisu obazirali na nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Umjesto da su ga iskorištavali za svoje ciljeve, oni su se zalagali za formiranje centralizirane i unitarne „Jugoslavenske Socijalističke Sovjetske Republike“, koja bi kao takva bila dijelom „Balkansko-Dunavske federacije“, a koja bi naposljetku bila dio međunarodne federacije sovjetskih republika.⁵⁸ Ovakvo stajalište jugoslavenskih komunista došlo je u sukob s politikom Kominterne do 1922. godine. Naime, nacionalno pitanje u Jugoslaviji, među njime i makedonsko pitanje, u Kominterni je iskorišteno kao dio plana da se Jugoslavija, kao *versajska tvorevina*, razbije na više manjih država.⁵⁹ Peti svjetski kongres Kominterne, održan od 17. lipnja do 8. srpnja 1924. godine, naložio je jugoslavenskim komunistima da se „opća parola prava naroda na samoopredjeljenje... mora izraziti u formi izdvajanja Hrvatske, Slovenije i Makedonije... i stvaranja nezavisnih republika“.⁶⁰ Lijeva frakcija, koja je poduprla politiku Kominterne o razbijanju Jugoslavije, prevladala je uz njenu pomoć do 1923. godine, te ju je KPJ zatim usvojila kao dio svog programa.⁶¹ Komunistička partija Bugarske⁶² je, slično kao i bugarska politička desnica, podupirala makedonsku borbu za oslobođenje kako bi ju naposljetku iskoristila za širenje svog utjecaja u cijeloj Makedoniji. Politika KPJ i KPB sudarila se na području Vardarske Makedonije oko kontrole partijskih organizacija, a pogotovo nakon pokušaja suradnje VMRO-om (opisano u sljedećem odlomku). VMRO i bugarski komunisti su imali sličnu zamisao oko ujedinjenja Makedonije (koja bi naposljetku potpala pod utjecaj Bugarske), međusobni kontakti su se odvijali na bugarskom tlu, što je jugoslavenskim komunistima jako smetalo. Međutim, i prije početka ostvarenja, planovi za združeni prodor KP Bugarske i VMRO-a u Vardarsku Makedoniju su propali.⁶³

Kominternu je početkom 1920-ih godina potakla na osnivanje Balkanske komunističke federacije (BKF). Makedonski revolucionari i intelektualci lijeve orijentacije su poslije Prvog svjetskog rata uglavnom djelovali u toj organizaciji, u kojoj su vidjeli sredstvo preko kojeg bi

skupštinu po broju biračkih glasova bila četvrta, a po broju delegata u skupštini treća po brojnosti (57 delegata). KPJ je, uslijed suzbijanja aktivnosti komunističkog pokreta širom Europe i pojedinih činova terorizma (atentat na ministra Draškovića), stavljena van zakona u kolovozu 1921. i od tada djelovala u ilegali. (Shoup, 1968. 19-20).

⁵⁸ Shoup, 1968. 19-20.

⁵⁹ Isto, 21-22.

⁶⁰ Banac, 1990. 67.

⁶¹ Shoup 1968. 23.

⁶² Komunistička partija Bugarske nastala je nakon učlanjenja u Kominternu, transformacijom iz Bugarske socijaldemokratske radničke partije (uskih socijalista), osnovane još 1903. godine. KPB se 1938. spojila s Radničkom partijom i promijenila ime u *Bugarska radnička partija (komunista)*. BRP(k) se od 1944. istakla kao najjača organizacija unutar Domovinske fronte, vlade koja je 9. rujna zamijenila prohitlerovsku vladu, i postupno preuzela svu vlast nad poslijeratnom Bugarskom. BRP(k) se 1948. spojila s Bugarskom radničkom socijaldemokratskom partijom i promijenila ime u *Bugarska komunistička partija*, koje će zadržati sve do svog raspuštanja 1990. godine (<http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Bulgarian+Communist+Party+BCP>).

⁶³ Shoup, 1968. 33.

bila ostvarena makedonska država. Vjerovalo se da će Makedonija biti „žarište revolucije“ na Balkanu.⁶⁴ KP Bugarske je koristila svoje članstvo u Kominterni kako bi preko nje i njezine filijale, BKF, ostvarivala svoje interese u Makedoniji.⁶⁵ Nakon neuspjeha u ujedinjenju VMRO-a i MEFO-a,⁶⁶ te ubojstva Todora Aleksandrova, KP Bugarske se uz pomoć BKF založila za osnutak organizacije, koja bi okupila razjedinjenu makedonsku političku ljevicu. Osim toga, Kominternu je u skladu s politikom razbijanja Jugoslavije forsirala suradnju KPJ i KPB sa VMRO-om, pošto je ta organizacija također bila za odvajanje Makedonije od Jugoslavije i ujedinjenje sva tri dijela. Jugoslavenski komunisti su cijelo vrijeme pružali otpor suradnji s VMRO-om, dok je KP Bugarske ovakva politika išla na ruku. Grčki komunisti su, kao i KPJ, odlučno odbili bilo kakvu suradnju s VMRO-om. U međuvremenu je bugarska vlada prisilila vođe VMRO-a da se odreknu suradnje s komunistima, a oni koji su na bilo koji način sudjelovali u suradnji, bili su ubijeni (neki od ubijenih bili su Todor Aleksandrov i Aleksandar Protogerov).⁶⁷ Pošto se suradnja s VMRO-om pokazala nemogućom, u Beču je, listopada mjeseca 1925. godine, na temelju zaključaka Petog kongresa Kominterne, bila osnovana Unutarnja makedonska revolucionarna organizacija (ujedinjena), kao protuteža VMRO-u, okarakteriziranoj kao „nacionalističko-šovinističkoj“ organizaciji.⁶⁸ Unutar nje su već tada djelovali značajni aktivisti, poput Panka Brašnarova i Dimitra Vlahova,⁶⁹ koji će se 1941. svrstati uz Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije. VMRO(u) imala je zadatak okupljati sve zagovornike ideje o Makedoniji kao zasebnoj cjelini na Balkanu. Jedan od predstavnika VMRO(u), Vasil Ivanovski, je u članku *Zošto nie, Makedoncite sme samobiten narod* (1934.) na temelju marksističko-lenjinističkog viđenja samoopredjeljenja naroda, zaključio da „Makedonci imaju svoj vlastiti teritorij, vlastiti jedinstveni ekonomski prostor

⁶⁴ Rihlik i Kouba, 2009. 218.

⁶⁵ Shoup, 1968. 32.

⁶⁶ Makedonska emigrantska federativna organizacija (MEFO) osnovana je 4. prosinca 1921. godine od strane 27 tzv. bratstava. U statutu je navedeno kako je njezin cilj „nezavisna Makedonija u njezinim geografskim i ekonomskim granicama s jednakim vjerskim, nacionalnim, građanskim i političkim pravima za sve stanovnike koji ju naseljavaju, po uzoru na demokratsku Švicarsku“ (Čepreganov, 2008. 243.; *Makedonska enciklopedija*, 847).

⁶⁷ Shoup, 1968. 31-33.

⁶⁸ Mk. *Vnatrešna makedonska revolucionarna organizacija (obedineta)*. Istaknutiji članovi VMRO (ujedinjene) bili su Panko Brašnarov, Rizo Rizov, Vladimir Poptomov i Dimitar Vlahov. U rukovodstvu organizacije bili su predstavnici iz sva tri dijela Makedonije. Djelovanje organizacije je obustavljeno 1936. godine na Sedmom kongresu Kominterne, kada je napuštena ideja o razbijanju Jugoslavije i usvojena politika narodne fronte, kao oblika zaštite od fašizma (Čepreganov, 2008. 247.; Minoski, 2008. 178-179. i 191.; Rihlik i Kouba, 2009. 224).

⁶⁹ Panko Brašnarov (Veles, 1883. – Goli otok, 1951.), učitelj, politički aktivist, sudionik socijalističkog i komunističkog pokreta u Makedoniji. Postao je članom Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), 1919. godine, a 1924. jedan je od osnivača VRMO (ujedinjene). Od 1943. je sudionik Narodnooslobodilačkog pokreta, a 1944. delegat na Prvom zasjedanju ASNOM-a, gdje je izabran za prvog potpredsjednika Prezidija. Uhićen 1950. pod optužbom da je podržao Rezoluciju Informbiroa i 1951. osuđen na 24 mjeseca zatvora na Golom otoku, gdje je umro (*Makedonska enciklopedija*, 207).

(ne računajući podjelu Makedonije 1913.), vlastiti jezik, vlastitu povijest i kulturu, što su prema tome bili uvjeti koji su ispunjavali kriterij za „proglašenje“ neke etničke skupine narodom“.⁷⁰ Otprilike u isto vrijeme, samoopredjeljenje Makedonaca su, ponovno pod pritiskom Kominterne, poduprle i komunističke partije Jugoslavije, Bugarske i Grčke, bez obzira na neke njihove prijašnje stavove. Po toj je liniji i Kominternu 1936. godine priznala i nacionalnu posebnost makedonskog naroda.⁷¹

Makedonski komunisti su se tijekom cijelog međuratnog razdoblja zalagali za njegovanje posebnog makedonskog nacionalno-kulturnog identiteta, što je u određenim periodima bilo protivno politici Bugarske komunističke federacije i KP Jugoslavije. Ovakve i slične trzavice između KPJ i Okružnog komiteta KPJ za Makedoniju uzrokovale su krizu komunističkog pokreta u Makedoniji koji će trajati sve do 1940. godine.⁷² Tijekom tog perioda, Kominternu je 1934. godine obustavila rad VMRO (ujedinjene) i Balkanske komunističke federacije i zahtijevala stvaranje ujedinjene i neovisne Makedonije. Ova politika je praktički napuštena nedugo po usvajanju, te je Kominternu ovaj put istaknula nužnost politike narodne fronte, kao organizirane zaštite protiv rastućeg utjecaja fašizma.⁷³ Dolaskom Josipa Broza Tita na čelo KPJ 1937., njeno članstvo je uočilo nepovoljno stanje u svom ogranku u Makedoniji.⁷⁴ Zbog prijetnje fašističke agresije, Kominternu je napustila stajalište o razbijanju Jugoslavije, što je usvojila i KPJ. Kako bi se uklonile tendencije prema bivšoj politici među određenim dijelom članstva, Josip Broz Tito je potaknuo osnivanje nacionalnih ogrankova KPJ, Komunističke partije Slovenije i Hrvatske, iste godine po svom neslužbenom dolasku na čelo KPJ. Bilo je planirano da se osnuje i KP Makedonije, ali je u tom trenutku taj plan napušten⁷⁵ (ovo se naposljetku i ostvarilo 1943. godine uslijed drugačijih uvjeta). Tito je na čelo Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju postavio Metodija Šatorova-Šarla, starog probugarskog komunistu koji je imao dobre veze s KPJ i nije bio impresioniran Titom.⁷⁶ Ovakav Titov potez bio je jedini način da srpskim komunistima dâ do znanja da prestanu Makedonce poistovjećivati sa Srbima. Bivši sekretar KPJ, Milan Gorkić, ovaj je problem

⁷⁰ Rihlik i Kouba, 2009. 217-218.

⁷¹ Isto, 218-219.

⁷² Čepreganov, 2008. 248.

⁷³ Shoup, 1968. 52.

⁷⁴ Banac, 1990. 183.

⁷⁵ Shoup, 1968. 45.; Banac, 1990. 182.

⁷⁶ Isto, 183-184.; Metodij Šatorov – Šarlo (Prilep, 1897. – blizina Pazarčika, 1944.), makedonski i bugarski komunist. U međuratnom razdoblju bio član VMRO (ujedinjene), sudionik Španjolskog građanskog rata i sekretar PK KPJ za Makedoniju 1940-1941. Nakon bugarske okupacije južnih dijelova Jugoslavije u travnju 1941. godine, pripojio PK KPJ za Makedoniju Bugarskoj radničkoj partiji (komunistu). Po odluci Kominterne da se PK vrati pod jurisdikciju KPJ iste godine, isključen iz članstva KPJ i odlazi u Bugarsku, gdje je postao član BRP(k) (*Makedonska enciklopedija*, 1648).

zanemarivao. Zbog toga je Tito makar djelomično nastojao ublažiti stanje partijske organizacije u Makedoniji u vremenu kada je Drugi svjetski rat već trajao, ali još nije došao do Jugoslavije (u PK KPJ za Makedoniju članstvo je bilo podijeljeno na probugarske, makedonske i prosrpske komuniste). Međutim, probugarski orijentirani makedonski komunisti su u Šarlu zapravo po prvi put dobili svog „glasnogovornika“. On je gotovo odmah pokrenuo kampanju protiv Beograda, pozvavši sve skupine u Makedoniji protiv „srpske hegemonije“ i osudivši prisutnost srpskih kolonista koji su poslije 1918. naselili Makedoniju. Povjesničar Paul Shoup tvrdi da su Titu i prije dobro bili poznati Šarlovi probugarski i nacionalistički stavovi, te da je KPJ bila spremna riskirati sa Šarlom i dopustiti mu nacionalistička skretanja samo kako bi njena popularnost u Makedoniji porasla, a pokrajinska organizacija ojačala.⁷⁷

4. Odnosi KPJ i BRP(k) tijekom rata u Makedoniji

Makedonija je u Drugom svjetskom ratu doživjela još jednu podjelu. Napadom sila Osovine i njezinih saveznica na Jugoslaviju 6. travnja 1941. godine, Makedoniju su podijelile Kraljevina Albanija, marionetska država Italije, i Kraljevina. Granična linija između dvije okupacijske zone kretala se linijom Skopje-Kičevo-Ohrid.⁷⁸ Ostatak Jugoslavije podijelile su Mađarska, Njemačka i Italija. Teritorijem, koji se otprilike poklapa s tzv. užom Srbijom, upravljala je Vlada narodnog spasa, ali je bio podvrgnut je njemačkoj okupaciji. Na neizravno okupiranim područjima formirane su kvislinške države, Nezavisna Država Hrvatska i Crna Gora kao talijanski protektorat.⁷⁹ U narednih mjesec dana, Komunistička partija Jugoslavije objavila je nekoliko proglašenja kojima je pozvala stanovništvo za pripreme oružanog ustanka. Tito je o ovoj i ostalim odlukama preko radio-postaje u Zagrebu obavijestio Moskvu, odnosno Georgija Dimitrova, sekretara Kominterne. KP Jugoslavije, kao punopravna članica Kominterne, nije smjela javno pozvati na oružani ustanak, jer je zaključak Kominterne bio da se vodi imperijalistički rat između buržoazije, te da komunisti nemaju veze s njima. Kada su Njemačka i njezini saveznici napali Sovjetski Savez, 22. lipnja 1941. godine, stanje na terenu se promijenilo. Komunisti su se smjeli uključiti u antifašističku borbu, ali pod parolama poput „narodnog oslobođenja“ i „borbe protiv okupatora“, nikako „borbe za socijalističku

⁷⁷ Shoup, 1968. 53.

⁷⁸ Rihlik i Kouba, 2009. 238-241.; Čepreganov, 2008. 258-259.

⁷⁹ Dedijer, 1984. III, 269.

revoluciju“ i slično.⁸⁰ Istog dana, CK KPJ je izdao proglas u kome se nije pozvalo na oružani ustanak, ali je istaknuta parola „uništavajte neprijatelja“. Tek je 4. srpnja 1941. na sjednici Politbiroa CK KPJ odlučeno da akcije i sabotaže čim prije prerastu u oružani ustanak.⁸¹ Suprotno od proglasa Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije od 4. srpnja, sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju, Metodij Šatorov, nije pripremao razvoj masovnog oružanog ustanka u Makedoniji, već se sve svodilo na manje diverzije. Osim toga, odbio je sudjelovati na tzv. Svibanjskom savjetovanju CK KPJ u Zagrebu⁸² i izvršio jednostrano spajanje PK KPJ za Makedoniju sa Bugarskom radničkom partijom (komunista), bez prethodnog konzultiranja sa CK KPJ. Na taj način je neposredno priznao okupaciju i podjelu Jugoslavije.⁸³ CK KPJ je ubrzo uložio žalbu Kominterni, nakon čega je Šatorov smijenjen, i početkom rujna formirano novo rukovodstvo PK KPJ za Makedoniju na čelu s Lazarom Koliševskim.⁸⁴ Dragan Pavlović je u izvještaju Centralnom komitetu KPJ naveo da ga je delegat CK BRP(k) 17. kolovoza 1941. obavijestio da je sam Dimitrov dao dozvolu Šatorovu da makedonsku pokrajinsku organizaciju KPJ priključi Bugarskoj radničkoj partiji (komunista).⁸⁵

Iako je oružani ustanak u Makedoniji, prema jugoslavenskoj historiografiji, počeo 11. listopada 1941. godine, on ipak nije uspio prerasti u aktivan oružani otpor, kao što je to bio slučaj masovnog ustanka na području Hrvatske ili Bosne i Hercegovine. Iako se bugarska okupacijska vlast ponašala tako, nisu vršene masovne odmazde i zločini nad stanovništvom (za razliku od NDH, koja je vodila genocidnu politiku prema Srbima, što je stvorilo uvjete za masovni ustanak), koje je većinom imalo pasivan stav. Kako bi se pokrenula značajnija ustanička aktivnost, CK KPJ je krajem 1942. godine uputio svog delegata, Svetozara Vukmanovića Tempa,⁸⁶ da organizira Narodnooslobodilački pokret na Kosovu i u Makedoniji. Ustanak se tijekom 1943. godine intenzivno razvijao, a 29. i 30. studenog bilo je

⁸⁰ Isto, 274.

⁸¹ Isto, 276.

⁸² Konferencija članova CK KPJ, u historiografiji poznata kao *Svibanjsko savjetovanje CK KPJ*, bila je održana 4. svibnja 1941. godine u Zagrebu. Na zasjedanju je, među ostalim, osuđena kapitulacija Kraljevine Jugoslavije, izraženo protivljenje komadanju Jugoslavije, te donesena odluka da se u svim predjelima okupirane Jugoslavije započne s pripremama za oružani ustanak, koji će biti podignut u pogodnom trenutku (Pirjevec, 2012. 97-98).

⁸³ Vukmanović, 1982. II, 18-21.; Banac, 1990. 185.

⁸⁴ Isto, 185.; Čepreganov, 2008. 265.

⁸⁵ Dragišić, 2007. 81.

⁸⁶ Svetozar Vukmanović – Tempo (Podgor, 1912. – Reževići, 2000.), pravnik, crnogorski komunist i političar. Član KPJ od 1935., a CK KPJ od 1940. godine. Na početku Drugog svj. rata bio član VŠ NOV i POJ i zapovjednik GŠ NOV i PO BiH, od kraja 1942. rukovoditelj Narodnooslobodilačkog pokreta u Makedoniji. Među ostalim, inicirao osnutak Komunističke partije Makedonije 19. ožujka 1943. i formiranje Prve makedonsko-kosovske brigade 11. studenog iste godine (prva brigadna postrojba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Makedonije). Poslije rata aktivan u jugoslavenskoj politici na saveznoj razini. Autor je više publicističkih i memoarskih knjiga (*Makedonska enciklopedija*, 321-322.; usporedi: Vukmanović, *Revolucija koja teče*, sv. I-IV).

održano Drugo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Na zasjedanju je, među ostalim, potvrđena etnička posebnost makedonskog naroda, makedonski jezik priznat kao ravnopravan u Jugoslaviji koja će uslijediti i potvrđeno jamstvo na vlastitu državu makedonskog naroda.⁸⁷ Cola Dragojčeva (1898–1993), članica Centralnog komiteta Bugarske komunističke partije i jedna od bugarskih kritičara jugoslavenske politike prema Makedoniji u periodu poslije Rezolucije Informbiroa, osvrnula se na činjenicu da ni na Prvom ni Drugom zasjedanju AVNOJ-a nisu bili prisutni delegati iz Makedonije. Prema njezinim tvrdnjama, rukovodstvo KPJ nije se slagalo sa stavom Akcijskog komiteta (ANOK⁸⁸) o ujedinjenju svih Makedonaca u državi izvan sastava Jugoslavije, pa da je unatoč njegovim zahtjevima unaprijed riješilo pitanje Makedonije kao budućeg sastavnog dijela Jugoslavije. Svetozar Vukmanović je u knjizi *Borba za Balkan*, u kojoj nastoji pobiti stavove Dragojčeve suprotne jugoslavenskima, obrazložio da makedonski delegati nisu prisustvovali zasjedanjima iz jednostavnog razloga što bi s izloženosti ratnim opasnostima i predalekom putu riskirali vlastite živote. Odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a prenijele su sve svjetske novinske agencije i objavila radio-postaja Slobodna Jugoslavija u Moskvi, pa su se na taj način svi mogli uvjeriti da nije bilo nikakvih odluka o budućem ustroju Jugoslavije ili nekog njenog dijela.⁸⁹

Nove nesuglasice između jugoslavenske i bugarske strane izbile su povodom deklaracije Domovinske fronte o makedonskom pitanju, objavljene u prosincu 1943. godine. U deklaraciji je istaknuto rješenje makedonskog pitanja izvan granica Jugoslavije: „Jedinstveno spasonosno rješenje je – cjelokupna slobodna i nezavisna Makedonija. Samo tako će ona prestati da bude jabuka razdora i pretvorit će se u zdravu kariku ujedinjenja među balkanskim narodima... Sovjetski Savez i snage demokracije bit će garanti jedne slobodne i nezavisne Makedonije“. Na kraju deklaracije bila je istaknuta parola „Živjelo slobodno samoopredjeljenje Makedonije!“. Josip Broz Tito je već 24. siječnja 1944. godine, uputio telegram Dimitrovu, u kojem mu je poručio da je teza o samostalnoj Makedoniji suprotna odlukama AVNOJ-a. Dimitrov je iznio svoj službeni stav o Makedoniji u telegramu,

⁸⁷ Čepreganov, 2008. 275.

⁸⁸ Akcijski narodnooslobodilački komitet (ANOK) bila je politička organizacija, koja je okupljala makedonske intelektualce i predstavnika građanstva, a djelovala je na području Vardarske Makedonije. Predstavnici ANOK-a usprotivili su se proglasu Glavnog štaba MOV i PO Makedonije (listopad 1943.) za stvaranje makedonske države samo na prostoru Vardarske Makedonije i to u sklopu Jugoslavije. ANOK je osporio legitimitet Glavnom štabu da, kao vojni organ, donosi pravovaljane političke odluke, te istaknuo da se borba vodi za ujedinjenje cijelog makedonskog naroda, a ne samo jednog njegovog dijela unutar „umjetne tvorevine Jugoslavije“. Iz te epizode Dragojčeva vuče argumente za izostanak makedonskih delegata na Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a (*Makedonska enciklopedija*, 29-30).

⁸⁹ Vukmanović, 1981. 253-254.

upućenom Centralnom komitetu BRP(k). Kritizirao je deklaraciju i uputio BRP(k) da daljnje akcije ulaže u podršku politici koju jugoslavensko rukovodstvo vodi u Vardarskoj Makedoniji.⁹⁰ O ovom je potezu obavijestio Tita u poruci 28. lipnja 1944. godine. U njoj je pod ukupno pet točaka iznesen njegov stav.: uputa da se bugarski komunisti suprotstavljaju „njemačko-bugarskim okupatorima u Makedoniji“, da „svim snagama pružaju podršku makedonskoj politici nove Federativne Jugoslavije, koja Makedoncima pruža ravnopravnost“, da izbjegavaju ikakve sporove oko teritorijalnih pitanja i budućih granica balkanskih država, u četvrtoj da sprovede „jedinstvenu za bugarske, jugoslavenske i grčke komuniste liniju borbe protiv njemačkih okupatora, te da je „ispravno rješenje teritorijalnih pitanja moguće samo na osnovi zajedničke borbe naroda Jugoslavije, Bugarske i Grčke zajedno s Makedoncima... Smatram da ne može biti ni govora o oduzimanju jugoslavenske Makedonije od Jugoslavije...“.⁹¹ Nešto ranije, 14. lipnja 1944., na otoku Visu (gdje se nalazilo sjedište Vrhovnog štaba NOVJ), jugoslavensko je rukovodstvo u razgovoru s predstavnicima Makedonije uputilo vlastito gledište da se pravo na jedinstvenu Makedoniju priznaje makedonskom narodu u načelu, ali ne i kao „akcijska parola“. Sjednici su prisustvovali članovi Prezidija AVNOJ-a (među njima i Tito), „instruktor“ Vrhovnog štaba NOVJ u Makedoniji, Svetozar Vukmanović i članovi Inicijativnog odbora za saziv makedonskog sobranja (Metodij Andonov-Čento, Emanuel Čučkov i Kiril Petrušev⁹²). Na sjednici je istaknuto kako makedonski narod ima pravo na povijesnu težnju za ujedinjenjem svih

⁹⁰ Dragišić, 2007. 82-83.

⁹¹ Vukmanović, 1981. 285-286.; *The Diary of Georgi Dimitrov* 326-327.; Dragišić, 2007. 82-83.

⁹² Metodij Andonov-Čento (Prilep, 1902. - Prilep, 1957.), makedonski političar. Prije Drugog svjetskog-rata bio je nacionalno-politički aktivist i zalagao se za autonomiju Makedonije unutar Jugoslavije. Zbog toga je bio u zatvaran od vlasti Kraljevine Jugoslavije. Bugarske okupacijske vlasti također su ga zatvorile 1941. zbog izražavanja makedonskih nacionalnih osjećaja. Narodnooslobodilačkom pokretu Jugoslavije priključio se 1943., a od lipnja 1944. bio je član Inicijativnog odbora za saziv makedonskog sobranja. Na Prvom zasjedanju ASNOM-a, 2. kolovoza 1944., bio je izabran za predsjednika Prezidija ASNOM-a, a nakon konstituiranja Narodnog sobranja DF Makedonije 1945., bio je izabran za njegovog predsjednika. Tijekom i poslije rata se zalagao za ujedinjenje sva tri dijela Makedonije, što je u tadašnjim vanjskopolitičkim uvjetima bilo nemoguće. Zbog toga je bio uhićen 1946. i bio u zatvoru do 1955., kada je pušten uvjetno. Umro je u rodnom gradu. Sud u Skopju ga je rehabilitirao 1990. godine (*Makedonska enciklopedija*, 55-56.); Emanuel Čučkov (Novo Selo kraj Štipa, 1901. - Skopje, 1967.), profesor, političar i kulturni radnik. Završio etnografiju, antropogeografiju i fizičku geografiju na Univerzitetu u Beogradu. Radio je kao profesor, a nakon bugarske okupacije Makedonije 1941. bio je postavljen za direktora gimnazije u Prilepu, a zatim i u Skopju. Narodnooslobodilačkom pokretu Jugoslavije priključio se 1943. i bio član Akcijskog narodnooslobodilačkog komiteta Makedonije. Zalagao se za ujedinjenu Makedoniju, ali izvan granica Jugoslavije. Bio je potpredsjednik ASNOM-a od njegovog Prvog zasjedanja i ministar u vladi DFJ. Zbog stavova sličnih Čentovima, politički je marginaliziran tijekom 1946. godine. Poslije izlaska iz politike, dao je značajan doprinos razvoju kulturno-umjetničkih institucija u Makedoniji i bio profesor na Ekonomskom fakultetu u Skopju (*Makedonska enciklopedija*, 1634-1635.); Kiril Petrušev (Bogdanci kraj Đevdeline, 1895. - Skopje, 1980.), sudionik komunističkog pokreta i političar. Nakon Prvog svjetskog rata emigrirao u Bugarsku, ali se vratio kući 1923. i bio aktivan u sindikatima. Član KPJ postao je 1944. i bio član Inicijativnog odbora za saziv makedonskog sobranja. Poslije rata je bio ministar u vladi Makedonije. Zbog opredjeljenja za Rezoluciju Informbiroa u listopadu 1948., bio je isključen iz članstva KPJ i prisilno umirovljen (*Makedonska enciklopedija*, 1151-1152).

njegovih dijelova, ali da bi s obzirom na sadašnje međunarodno stanje i stupanj razvoja oružane borbe Makedonaca bilo preuranjeno „postavljanje nacionalne težnje makedonskog naroda u formi "akcijskog zahtjeva"“, te da bi takvo postavljanje „u današnje vrijeme kršilo jedinstvo antihitlerovske fronte Ujedinjenih naroda, što bi dovelo u nepovoljan međunarodni položaj i Jugoslaviju u cjelini i makedonski narod“.⁹³

Dana 2. kolovoza 1944. godine, u manastiru Sveti Prohor Pčinjski, održano je Prvo zasjedanje Antifašističkog sobranja narodnog oslobođenja Makedonije, čime je konstituirana nova makedonska država i potvrđene odluke AVNOJ-a.⁹⁴ Nakon prevrata u Sofiji 9. rujna 1944. godine i dolaska na vlast Domovinske fronte, Bugarsku je posjetila jugoslavenska delegacija, koju su činili Svetozar Vukmanović, general Mihailo Apostolski i Lazar Koliševski. Na sastanku s nekoliko istaknutih vođa BRP(k), utvrđeno je da između bugarskih i makedonskih komunista odnosi „nisu dobri“, jer obje strane nisu imune „od nacionalizma i šovinizma“. Tempo je za ovakvo stanje optužio u prvom redu bugarske komuniste, čiju su politiku donedavna obilježavali „šovinizam“ i „velikobugarski hegemonizam“. Isticani primjeri bili su jednostrano pripajanje Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju 1941. i sadržaj deklaracije Domovinske fronte iz 1943. godine. Prema Tempovom svjedočanstvu, bugarski sugovornici priznali su da je „proglas pogrešan“. Otprilike u isto vrijeme, Centralni komitet SKP(b) je u svojim instrukcijama, upućenim rukovodstvu KPJ, zagarantirao da se makedonsko pitanje neće rješavati bez njegove suglasnosti.⁹⁵ *Rabotničko delo*, organ BRP(k), je naposljetku 13. listopada objavilo deklaraciju bugarske vlade, kojom su podržane odluke AVNOJ-a o formiranju federativne Makedonije u okviru Jugoslavije i odluke ASNOM-a od 2. kolovoza. Centralni komitet BRP(k) je, neovisno od vlade, podržao formiranje makedonske federativne jedinice u okviru jugoslavenske federacije 2. studenog 1944. godine.⁹⁶ Tempo ističe da Bugari nisu blagonaklono gledali na to što se makedonski narod u Jugoslaviji emancipirao, pogotovo stvaranjem vlastite federalne jedinice, jer su smatrali da bi među stanovništvom u Pirinskoj Makedoniji spontano moglo doći do pokreta za ujedinjenje s federalnom Makedonijom.⁹⁷ Ovakva bugarska reakcija pokazuje da je problem makedonske nacionalne integracije sadržavao i jednu užu međunarodnu dimenziju, koja je

⁹³ Prilikom rasprave o Deklaraciji Privremene vlade DF Jugoslavije na sjednici vlade 9. ožujka 1945., Emanuel Čučkov je tražio da se u Deklaraciji još konkretnije kaže o makedonskim „sunarodnjacima“, koji se „nepravедно nalaze izvan naše domovine, jer će na taj način dati zamaha i otvoriti perspektive našoj braći za njihovim ujedinjenjem – spajanjem“. Kardelj je, s druge strane, tvrdio da „mi tu ne smijemo ići za detaljnim konkretizacijama, jer nam to komplicira naše odnose u inozemstvu“ (Petranović, 1990. 111-113).

⁹⁴ Čepreganov, 2008. 282-287.; Vukmanović, 1982. II, 230-232.

⁹⁵ Dragišić, 2007. 83.

⁹⁶ Isto, 83-84.

⁹⁷ Vukmanović, 1981. 287-288.

bila nepovoljna za njeno ostvarenje. Riječ je bila o antagonističkim, nacionalističkim i sličnim prilazima rukovodstava pojedinih komunističkih partija (određene skupine unutar KP Jugoslavije, KP Bugarske i KP Grčke) na Balkanu (stavovi, koji su bili prisutni praktički od formiranja tih partija krajem 1910-ih ili početkom 1920-ih). Pokazalo se da su različiti nacionalni interesi, unatoč ideologiji „proleterskog internacionalizma“, bili sadržani u politici ovih partija u međusobnim raspravama o graničnim i teritorijalnim pitanjima, s obzirom na nejednak pristup nacionalnom pitanju balkanskih naroda. Povijest se ponavljala, iako su, umjesto starih vlada i političara, u borbi za vlast i uspostavljanje balkanske suradnje od 1945. bili komunisti.⁹⁸

5. Konsolidacija odnosa 1944-1946.

5.1. Dolazak na vlast Domovinske fronte u Bugarskoj 1944. godine

U rujnu 1943. godine, u najvećoj tajnosti osnovane su prve ćelije tzv. Domovinske fronte,⁹⁹ organizacije koja je okupljala sve antifašističke i ostale grupacije, koje su se protivile pronjemačkoj politici vlade Bogdana Filova od 1942. godine. Najveće stranke unutar nje bile su Bugarska radnička partija (komunista), Bugarski zemljoradnički savez, Socijaldemokratska partija Bugarske i *Zveno*, vojno-politička organizacija časnikâ. S vremenom se BRP(k) istakla kao najutjecajnija organizacija unutar Fronte. Staljin je podupirao bugarske komuniste da zauzmu najvažnije političke pozicije, ali je očekivao i da u manjoj mjeri dijele vlast s koalicijskim partnerima unutar Domovinske fronte.¹⁰⁰ Kako su se snage sovjetske Crvene armije približavale bugarskoj granici, Centralni komitet BRP(k) je 28. kolovoza 1944. godine, pozvao sve „slobodoljubive snage“ da pokrenu oružani ustanak protiv fašizma, a 1. rujna na štrajkove i demonstracije, ali se nitko nije odazvao do 6. rujna. Sovjetski Savez je 5. rujna objavio rat Bugarskoj, koja je službeno još uvijek bila saveznica Sila osovine.¹⁰¹ Partizanske postrojbe Domovinske fronte počele su preuzimati vlast u pojedinim manjim mjestima od 7. rujna, a 8. rujna, sovjetske snage prešle su rumunjsko-bugarsku granicu. Istog dana, bugarska

⁹⁸ Petranović, 1990. 113.

⁹⁹ Zamisao Domovinske fronte, kao organizacije koja je okupljala sve antifašistički raspoložene grupacije, potjecala je od Kominternine politike Narodne fronte iz 1930-ih, kao organizacije koja bi okupljala sve antifašiste u suprotstavljanju rastućeg utjecaja fašizma. Georgi Dimitrov je predložio osnivanje Domovinske fronte u Bugarskoj još 1941. tijekom boravka u Moskvi, a njen program prvi put je javno objavljen preko sovjetskog radija „Hristo Botev“ u ljeto 1942. godine (Brown, 1970. 7).

¹⁰⁰ Dimitrov, 2008. 69.

¹⁰¹ Kajmakamova, Mitev, Lalkov i Ognjanov, 2005. 282.; Skakun, 1984. 129.; Dragišić, 2007. 21.

vlada premijera Konstantina Muravjeva je proglasila rat Njemačkoj, te se našla u jedinstvenoj situaciji. Istovremeno je bila u ratnom stanju i protiv Saveznika i sila Osovine.¹⁰² Snage Domovinske fronte su u međuvremenu u noći s 8. na 9. rujna preuzele kontrolu nad Sofijom i smijenile vladu Muravjeva.¹⁰³ Predsjednik vlade Domovinske fronte, Kimon Georgijev,¹⁰⁴ u 6 sati ujutro objavio je promjenu vlade.¹⁰⁵ Snage Crvene armije ušle su u Sofiju 16. rujna, nakon čega su započeli mirovni pregovori. Nova bugarska vlada je, nakon ultimatumu od strane Sovjeta, nevoljko odlučila 11. listopada povući svoje snage iz okupiranih područja Makedonije i Trakije. Britanski premijer Winston Churchill je još od listopada 1943. Bugarima „očitao lekciju“, naredivši uzastopna bombardiranja strateških točaka u državi, kako bi prisilio vlast u Sofiji da se povuče s okupiranih teritorija u Grčkoj i Jugoslaviji i naposljetku proglasi kapitulaciju. Sovjeti su se bili složili s ovim planom.¹⁰⁶ U sporazumu, potpisanom 28. listopada 1944. godine u Moskvi, nova vlada stavila je svoje vojne snage na daljnje raspolaganje Saveznicima, a da Jugoslaviji i Grčkoj naknadno nadoknadi ratne reparacije.¹⁰⁷

Posebno istaknuta osoba u prvim godinama poslijeratne Bugarske i glavni pregovarač s Jugoslavijom po svim zajedničkim pitanjima bio je Georgi Dimitrov, stari bugarski komunist, koji je između 1923. i 1945. godine živio u egzilu u Sovjetskom Savezu. Međunarodno je postao poznat tijekom tzv. Leipziškog procesa, na kojem je bio osumnjičen da je bio sudionik u spaljivanju zgrade njemačkog Reichstaga. Dimitrov je pred kraj ratnih operacija u Bugarskoj i Jugoslaviji održavao vrlo živu prepisku sa bugarskim komunistima, ali i drugima, poput Tita. Izbori za Veliko narodno sobranje u Bugarskoj, održani sredinom studenog 1945. godine,¹⁰⁸ bili su povod za njegov povratak u Bugarsku. Njegov povratak pomno su isplanirali Sovjeti. Dimitrov (sin izbjeglica iz Pirinske Makedonije¹⁰⁹) je obitavao

¹⁰² Mojsov, 1980. 149.

¹⁰³ Brown, 1970. 9.; Rihlik i Kouba, 2009. 276.

¹⁰⁴ Kimon Georgijev (1892. - 1969.), bugarski političar. Sa svojom grupom *Zveno* pristupio Domovinskoj fronti Bugarske (1942). Predsjednik vlade DF Bugarske 1944-1946., zatim predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova (Nešović, 1979. 246).

¹⁰⁵ Kajmakamova, Mitev, Lalkov i Ognjanov, 2005. 282.

¹⁰⁶ Dimitrov, 2008. 57-58.

¹⁰⁷ Kajmakamova, Mitev, Lalkov i Ognjanov, 2005. 314.

¹⁰⁸ Koliševski, 1981. 251.

¹⁰⁹ Georgi Dimitrov je bio prvo od osmoro djece u radničkoj obitelji. Majka mu je bila iz sela Banskog, a otac iz Razloga (oba mjesta u sjeveroistočnoj Pirinskoj Makedoniji). Roditelji su mu se iselili iz ove regije nakon što je Bugarska stekla status autonomne kneževine 1878. godine, a Pirinska Makedonija ostala u sastavu Osmanskog Carstva. Tako je Dimitrov rođen u Kovačevcima pokraj grada Pernika (zapadno od Sofije). Podrijetlo njegovih roditelja iz Pirinske Makedonije pružalo je argumente za tvrdnju da je Dimitrov, zbog svog makedonskog podrijetla, kasnije bio vrlo obziran prema rješavanju makedonskog pitanja (usporedi: *Makedonska enciklopedija*, 465).

dosta dugo izvan Bugarske, tako da je povremeno bio kritičan prema „sektaškim“ greškama bugarskih komunista, ali i prema jugoslavenskim ambicijama na Balkanu.¹¹⁰

5.2. Sudjelovanje sovjetskih i bugarskih postrojbi u završnim operacijama JA

Iako su se njemačke i kvislinške snage polagano povlačile, njihove snage su bile sve koncentriranije, pa je jugoslavenskim partizanima trebala snažna sila u sukobu s njima. Tito je 21. rujna 1944. godine, bez znanja Britanaca, avionom iz Barija poletio u Moskvu da se susretne sa Staljinom, kako bi ga zamolio za pomoć u oslobođenju zemlje.¹¹¹ Svom je službenom biografu, Vladimiru Dedijeru, ispričao susret sa Staljinom tih dana. Dok je Tito tražio samo jednu tenkovsku diviziju za pomoć u borbama u Jugoslaviji, Staljin mu je obećao čitav tenkovski korpus.¹¹² Na kraju je dogovoreno da jedinice Crvene armije nastupaju zajedno s NOVJ kroz Srbiju, a zatim će poslije Beograda produžiti prema Budimpešti.¹¹³ Sovjetsko zapovjedništvo se nekoliko dana poslije obratilo Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnom štabu NOV Jugoslavije da im daju pristanak na privremeni ulazak sovjetskih trupa na jugoslavenski teritorij, te da će nakon izvršenja svojih zadataka sovjetske trupe biti povučene iz Jugoslavije. Dana 28. rujna 1944. godine, NKOJ i VŠ NOVJ predali su dozvolu sovjetskom zapovjedništvu za ulazak sovjetskih jedinica u Jugoslaviju.¹¹⁴ Na ovom se primjeru vidjelo da je Staljin poštovao status NOVJ kao savezničke vojske. Po tome se Jugoslavija razlikovala od Bugarske. Nju su oslobodile jedinice Crvene armije, a bugarska vojska nalazila se pod vrhovnim zapovjedništvom sovjetskih generala.

Pri povratku u Jugoslaviju, tijekom presjedanja u rumunjskom gradu Krajovi 5. listopada, Tito je primio delegaciju iz Bugarske koju su predstavljali Dobri Trpešev i Petar Todorov. Georgi Dimitrov je, prema zapisu u svom dnevniku, na Titov zahtjev javio vladi u Sofiji da bugarska delegacija doputuje u Krajovu na razgovore.¹¹⁵ Pripadnici delegacije zamolili su Tita da NKOJ potpiše s Bugarskom sporazum o okončanju ratnog stanja između dvije zemlje. To je bio dio njihovog nastojanja da se popravi međunarodna slika o Bugarskoj, kao donedavnoj saveznicu Sila osovine. Delegacija je zatražila dozvolu da se jedinice Bugarske armije pridruže NOVJ u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije. Na taj

¹¹⁰ *The Diary of Georgy Dimitrov*, 339-340.

¹¹¹ Pirjevec, 2012. 188.

¹¹² Dedijer, 1979. I, 27.

¹¹³ Isto, 28.

¹¹⁴ Isto, 30.; Dedijer, 1980. I, 384.

¹¹⁵ *The Diary of Georgy Dimitrov*, 337.

način se javnosti dodatno htjelo dati do znanja da nova vlada u Bugarskoj sada na strani Antifašističke koalicije. Naposljetku je o svemu ovome sastavljen sporazum, koji je i potpisan u Krajevi (Sporazum Tito–Trpešev).¹¹⁶ Sekretar Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, Mitar Bakić, se u svom članku u *Borbi*, 28. studenog 1944., osvrnuo na ovaj sporazum istaknuvši ga kao prekretnicu u odnosima između dvije zemlje, odnosno da je time „počelo novo poglavlje u povijesti odnosa Jugoslavije i Bugarske“, te da „Vlada Domovinske fronte Bugarske koristi sve mogućnosti koje je dobila aktom od 5. oktobra i ulaže sve napore da i prema nama ispravi nepravde koje su počinili reakcionarni elementi bugarske vojske i zločinačka vlada Filova“.¹¹⁷

Bugarska vlada je preko Sofijskog radija, 24. studenog, objavila proglas o sudjelovanju bugarske vojske u oslobođenju Jugoslavije sve do konačne pobjede. Bugarske snage su nakon Makedonije, Kosova i Srbije, nastavile borbe na Srijemskom frontu i do sjeverozapadnih granica Jugoslavije. U međuvremenu su, poslije dvodnevni uličnih borbi, postrojbe 42. i 50. makedonske divizije NOVJ oslobodile Skopje 14. studenog.¹¹⁸ Oslobođenje Tetova, 19. studenog 1944., označilo je kraj rata u Makedoniji.¹¹⁹ Iako su i bugarske postrojbe sudjelovale u operacijama za oslobođenje Makedonije i grada Skopja, jugoslavenska strana je zaključila da bi bilo bolje da ne sudjeluju u svečanom defileu kroz Skopje, jer su donedavno na tom području djelovale kao okupatorska vojska. Smatralo se kako bi njihova prisutnost mogla „probuditi bolna sjećanja“.

5.3. Prve korespondencije i uobličavanje stavova

Jugoslavija je u završnoj etapi Drugog svjetskog rata, od susjednih zemalja, imala odnose samo s Albanijom i Bugarskom. Centralni komitet KPJ i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije su s približavanjem kraja ratnih operacija u Albaniji nastavili slati još više stručnjaka za privredu i partijskih instruktora da pomažu konsolidaciji nove vladajuće strukture na čelu s Enverom Hodžom, te pomoć u obnovi i izgradnji infrastruktura. Na primjer, gradnja prvih željezničkih trasa u Albaniji započeta je tek s dobivanjem jugoslavenske pomoći.¹²⁰ Ova praksa je vršena naredne dvije godine s ciljem da

¹¹⁶ Dedijer, 1979. I, 31.; Dedijer, 1980. I, 383.; Mojsov, 1979. 209.

¹¹⁷ Borba, *Raste i jača prijateljstvo Jugoslavije i Bugarske*, 28. XI 1944. 3.

¹¹⁸ Borba, *Skopje je oslobođeno*, 15. XI 1944. 1.

¹¹⁹ Rihlik i Kouba, 2009. 277.

¹²⁰ Dedijer, 1980. I, 446-447.

jugoslavensko rukovodstvo osigura svoj utjecaj u poslijeratnoj Albaniji, među ostalim, i radi smirivanja separatističkih snaga na Kosovu.

KPJ je razvila tješnju suradnju s Bugarskom radničkom partijom (komunista) nakon dolaska Domovinske fronte na vlast u Bugarskoj 9. rujna 1944. godine. Krajem rujna, jugoslavenska delegacija iz Makedonije, na čelu sa Svetozarom Vukmanovićem-Tempom otputovala je u Sofiju radi dogovora oko sudjelovanja bugarskih postrojbi, odnosno Crvene armije, u operacijama za oslobođenje Jugoslavije. Član delegacije, Kiril Miljevski,¹²¹ ostao je u Sofiji, gdje je osnovao ured za makedonske emigrante, tzv. Privremeno makedonsko predstavništvo. Ovaj ured trebao je osigurati njihov povratak u domovinu. Tempo je 26. listopada uputio Miljevskom instrukciju iz koje je proizašlo da treba organizirati makedonsku diviziju *Jane Sandanski* u središtu Pirinske Makedonije, zatim pretvoriti odbore Domovinske fronte u Gornjodžumajskoj oblasti u odbore ujedinjenja, te ubrzati borbu za ujedinjenje Makedonije.¹²² Tempo je uskoro počeo primati žalbe Miljevskog da „bugarsko rukovodstvo otežava kontakt sa rukovodećim ljudima iz Pirinske Makedonije i da ništa ne radi na ostvarivanju preuzetih obaveza“. Georgi Dimitrov (koji se tada još uvijek nalazio u Moskvi) je na pismo odgovorio 28. listopada telegramom, upućenom Titu i Tempi, u kojem je izjavio da je „prerano postavljati problem Pirinske Makedonije...da čitava stvar treba da sazre“.¹²³ Izjavio je kako bi pitanje ujedinjenja Vardarske i Pirinske Makedonije trebalo proizaći na osnovi prethodnog dogovora između dvije vlade, dok je trenutni i jedini zadatak „da se što prije uništi zajednički neprijatelj (njemačke trupe, op.a.), a da se sve što smeta ispunjenju toga zadatka brižljivo izbjegava“.¹²⁴ Ovaj stav pokazivao je nespornost bugarskog rukovodstva da u tom trenutku raspravlja o bilo kakvim promjenama u unutrašnjoj politici, ali to nije pokvarilo odnose između dvije partije. Jedan od najvećih protivnika rješenja statusa Pirinske Makedonije i federacije Bugarske s Jugoslavijom bio je Trajčo Kostov,¹²⁵ tadašnji sekretar BRP(k). Prilikom sastanka s jugoslavenskom delegacijom krajem rujna i u kasnijim dopisima, uvjeravao ih je da još nije došlo vrijeme da se rješavaju ova pitanja, odnosno da prvo treba da

¹²¹ Kiril Miljevski (Resen, 1912. - Skopje, 1983.), privrednik, profesor, diplomat, političar. Diplomirao na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu (1939). Za vrijeme Drugog svj. rata sudionik NOB-a i vijećnik ASNOM-a. Poslije rata ministar u vladi Makedonije, veleposlanik Jugoslavije u Danskoj i Bugarskoj, prvi rektor i profesor Sveučilišta u Skopju, član MANU i ostalo (*Makedonska enciklopedija*, 954-955).

¹²² Petranović, 1990. 119-120.

¹²³ Vukmanović, 1982. II, 243-245.

¹²⁴ Petranović, 1990. 119.

¹²⁵ Trajčo Kostov (1897. - 1949.), novinar i bugarski političar. Član KPB od 1920., od 1923. neko vrijeme boravio u SSSR-u, a zatim se vratio u Bugarsku. Uhićen u travnju 1942., oslobođen iz zatvora 9. rujna 1944. godine. Od 1946., potpredsjednik bugarske vlade. Poslije Rezolucije Informbiroa, lišen svih funkcija i u montiranom političkom procesu osuđen na smrt, pod optužbom da je djelovao u korist Jugoslavije. Rehabilitiran 1956. godine (Nešović, 1979. 249.; *The Diary of Georgi Dimitrov*, 463-464).

se „iskorijeni fašizam u Bugarskoj; time će biti osigurana sloboda i nezavisnost Makedonije“.¹²⁶ S druge strane su pred jugoslavensku javnost iznošene izjave koje je jugoslavensko rukovodstvo htjelo čuti. Bugarski komunisti u tom trenutku nisu imali ništa protiv da se o makedonskom pitanju govori, ali još nisu bili spremni da krenu s praktičnim rješavanjem tog pitanja. Na taj način je udobrovoljeno i jugoslavensko vodstvo, jer su barem na riječima podupirali promjenu odnosa nabolje. Tako je na Prvom kongresu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Srbije, 19. studenog 1944., delegat Ujedinjene antifašističke omladine Bugarske Žečo Jančo, rekao da Makedonija „...ima povijesno pravo da se sjedini u zajednicu u kojoj će živjeti svi Makedonci. Mi danas u Bugarskoj radimo na tome, da se u svakom Makedoncu probudi njegov nacionalni duh“.¹²⁷

Dok su borbe za konačno oslobođenje Jugoslavije i dalje trajale na sjeveru, u Skopju je, 29. i 30. prosinca 1944. godine, održano Drugo zasjedanje ASNOM-a.¹²⁸ Tadašnji ministar prve domovinskofrontovske vlade Bugarske i član Politbiroa Centralnog komiteta Bugarske radničke partije (komunista), Dobri Trpešev, u pozdravnom je govoru na Drugom zasjedanju, među ostalim, izjavio: „Razlika između stare i domovinskofrontovske Bugarske je i u tome što domovinskofrontovska Bugarska smatra da se Makedoniji vrati onaj dio koji se nalazi unutar granica Bugarske i da se ujedini s Makedonijom u Jugoslaviji“.¹²⁹ Održavanjem Trećeg zasjedanja ASNOM-a, od 14. do 16. travnja 1946. godine, ASNOM je transformiran u Prezidij Narodnog sobranja Makedonije i formirana prva Vlada Demokratske Federativne Makedonije.¹³⁰ Za prvog predsjednika Prezidija Narodnog sobranja bio je izabran Lazar Koliševski, dok je drugi po utjecaju u vladi bio ministar unutarnjih poslova Cvetko Uzunovski.¹³¹

Sukladno s odvijanjem političke, trajala je i jezična emancipacija. Jezično pitanje u Makedoniji bilo je bitna sastavnica nove makedonske kulture, ali je ono posebno bilo osjetljivo za Bugare. U bugarskoj je historiografiji poslije Rezolucije Informbiroa usvojeno stajalište (koje je aktualno i danas) da su velikosrpski krugovi u Makedoniji stvorili „umjetni“ makedonski jezik kako bi na taj način otuđili stanovništvo Vardarske Makedonije od njegovog tobože bugarskog identiteta. Međutim, ovakvo su stajalište zastupali pojedinci u

¹²⁶ Vukmanović, 1982. II, 246.

¹²⁷ Borba, *Prvi kongres USAO Srbije*, 19. XI 1944. 3.

¹²⁸ Rihlik i Kouba, 2009. 280.

¹²⁹ Čašule, 1976. 48.

¹³⁰ Čepreganov, 2008. 297-298.

¹³¹ Rihlik i Kouba, 2009. 281.; Cvetko Uzunovski (Carev Dvor, 1912. – Skopje, 1993.), sudionik Španjolskog građanskog rata i Narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji. Zastupnik na Drugom zasjedanju AVNOJ-a i Prvom zasjedanju ASNOM-a. Poslije rata ministar unutarnjih poslova NR Makedonije, član CK KPJ i ostalo. (*Makedonska enciklopedija*, 1527-1528).

Bugarskoj (uglavnom pripadnici opozicije okupljeni oko vođe Zemljoradničkog saveza Nikole Petkova i to unutar Domovinske fronte) i probugarski Makedonci čak i kada to nije bila službena bugarska politika, odnosno u periodu 1944-1948. godine.¹³²

Proces kodifikacije makedonskog književnog jezika započeo je na Prvom zasjedanju ASNOM-a 2. kolovoza 1944. godine. Nakon toga su u selu Gorno Vranovci¹³³ bila objavljena tri referata, koji su se odnosili na osnovu i pravopis makedonskog književnog jezika. Aktivnog učešća u tome imao je i Blaže Koneski, makedonski filolog i član Komisije za kodifikaciju makedonskog jezika. U bugarskoj historiografiji, Koneski je obilježen kao jedna od glavnih osoba u uvođenju srbizama u makedonski jezik i formiranja makedonske azbuke po uzoru na srpsku.¹³⁴ Nakon oslobođenja Skopja, 13. studenog 1944. godine, Prezidij ASNOM-a sastavio je komisiju, čiji je zadatak bio da iznese prijedlog za makedonsku azbuku i pravopis. Međutim, prva jezična komisija susrela se s nekim problemima, poput grafičkog izgleda pojedinih makedonskih glasova i nekih gramatičkih pitanja. Zbog toga su dotadašnja rješenja proglasili kao privremena, a oko spornih pitanja trebali su se konzultirati sa sovjetskim filolozima.¹³⁵ Prema Bugarima, od dvanaest članova prve komisije, samo su njih dvoje (Milka Džorležević i Blaže Koneski¹³⁶) bili za to da nova azbuka bude sličnija srpskoj, dok su ostali bili tradicionalisti, odnosno „bugaraši“. U veljači 1945., bila je formirana druga jezična komisija u kojoj je, prema Bugarima, bilo pet „srpskih agenata“ od njih dvanaest. Tada je reagirao tadašnji šef Agitpropa, Milovan Đilas, i dao ultimatum da treća komisija konačno usvoje pojedina slova iz srpske azbuke (radilo se o „h“ /ć/, „h“ /đ/ i „u“ /dž/), a da Venko Markovski odustane od zadržavanja „Ѣ“. ¹³⁷ Pod Đilasovim pritiskom je bila sastavljena treća jezična komisija, čiji su članovi bili oni iz prve (Kiril Petrušev, Emanuel Čučkov, Epaminonda Popandov i ostali), ali i pojedini književnici kao što su Mihajlo Petruševski, Đorđi Kiselinov, Risto Zografski, Vasil Iljovski i Venko Markovski. Komisija je do svibnja 1945. završila s radom, nakon čega je 3. svibnja izglasana Rezolucija za

¹³² Usporedi: Kajmakamova, Mitev, Lalkov i Ognjanov, 2005. 318-319.

¹³³ U istom selu je, 29. listopada 1944. godine, u ilegalnoj partizanskoj tiskarnici otiskan prvi broj *Nove Makedonije*, najdistinktivnijeg novinskog glasila u poslijeratnoj Makedoniji (*Makedonska enciklopedija*, 1057).

¹³⁴ http://www.macedoniainfo.com/bul/knigi/dd/dd_5.html

¹³⁵ Rihlik i Kouba, 2009. 521.

¹³⁶ Blaže Koneski (Nebregovo kraj Prilepa, 1921. - Skopje, 1993.), makedonski filolog, pjesnik i profesor. Završio je gimnaziju u Prilepu i Nišu, a 1940. upisao Filozofski fakultet u Beogradu (smjer jugoslavenska književnost i ruska književnost i jezik). Bio je sudionik NOP-a i član Komisije za kodifikaciju makedonskog književnog jezika. Poslije rata bio je jedan od osnivača mnogih kulturnih i znanstvenih institucija u Makedoniji (Filozofski fakultet, Institut za makedonski jezik, Makedonska akademija znanosti i umjetnosti, Društvo pisaca Makedonije i ostalo) i čelnik nekih od njih (dekan Filozofskog (filološkog) fakulteta, prvi predsjednik MANU, rektor Univerziteta *Sv. Ćiril i Metodij* i ostalo). Bio je počasni član mnogih akademija, počasni doktor na nekoliko sveučilišta u svijetu, te dobitnik brojnih nagrada (*Makedonska enciklopedija*, 725-726).

¹³⁷ http://www.macedoniainfo.com/bul/knigi/dd/dd_6.html

makedonsku azbuku (u kojoj su se našla slova iz srpske azbuke poput ч, ц, ђ i љ, dok su ћ i ѣ kompromisno nadomještena slovima к i ф). Rezoluciju je isti dan odobrila Narodna vlada Federativne Demokratske Makedonije. Pravopis je izglasan 7. lipnja 1945. godine. Osnova novoustrojenog književnog jezika temeljila se na tzv. središnjim dijalektima (područje koje ugrubo obuhvaća prostor na potezu Florina – Bitolj – Prilep – Kičevo – Veles – Skopje).¹³⁸ Nastojanja da se makedonski jezik što više učini različitim od bugarskog, isprovocirala su određene probugarske elemente u Makedoniji. Vasil Ivanovski, bivši urednik *Nove Makedonije* i ministar u vladi NR Makedonije, isticao je da je cilj politike jugoslavenske i makedonske vlade suzbijanje „bugarofilskih osjećanja“ Makedonaca i nastojanje da se Makedonci „etnički približe Srbima“. Nadalje je kritizirao usvajanje azbuke, „koja ne odgovara makedonskom govornom jeziku“, i uzimanje za osnovu makedonskog književnog jezika „posrbljeni skopski dijalekt“.¹³⁹ Ovo posljednje Ivanovski je posebno predbacio Milovanu Đilasu, kriveći ga na inzistiranju na srbizaciji makedonskog jezika.¹⁴⁰ Pavel Šatev,¹⁴¹ stari komunist i u to vrijeme ministar pravosuđa NR Makedonije, govorio je da se vrši suzbijanje bugarskog kulturnog utjecaja u Makedoniji. Naveo je da prodaja bugarskih časopisa u Makedoniji nije dozvoljena, te da se u makedonskim knjižnicama nije mogla naći nijedna bugarska knjiga. Kritizirao je izbacivanje znakova „б“ i „ѣ“ iz makedonske azbuke, što je, po njemu, otežalo pisanje mnogih riječi, te da je u leksički fond ušlo mnogo srbizama. Makedonsko je rukovodstvo optužio za „srbomaniju“, a Lazara Koliševskog i njegove suradnike nazvao „agentima OZNE“.¹⁴² Još jedan od značajnijih bugarofila bio je pjesnik Venko Markovski. Bio je iznimno cijenjen i posjedovao velik ugled u Makedoniji. Bio je i poslanik u Narodnoj skupštini FNRJ i u Narodnom sobranju NR Makedonije. Međutim, nije skrivao svoje simpatije prema Bugarskoj, te je tvrdio da je makedonski nacionalni identitet samo oblik bugarskog regionalizma. Na skupu o makedonskom jeziku, ortografiji i azbuci, otvoreno se usprotivio shvaćanju koje je davalo prednost oblicima bližim srpskom standardu, na temelju čega je dobio „etiketu "bugarofila", jer njegov prijedlog pretpostavlja uvrštavanje

¹³⁸ Rihlik i Kouba, 2009. 521.

¹³⁹ Neki od primjera „posrbljavanja“ makedonskog jezika bile su riječi: postoji (srb., mak.) = ima, e, съществува (bug.); složiti se = съгласява се (http://www.macedoniainfo.com/bul/knigi/dd/dd_5.html).

¹⁴⁰ Dragišić, 2007. 89.

¹⁴¹ Pavel Šatev (Kratovo, 1882. – Bitola, 1951.), makedonski revolucionar i političar. Pripadnik anarhističke skupine Gemidžija (turska riječ koja znači *brodari*), koja je 1903. započela terorističku borbu protiv Osmanlija. Živio je u progonstvu u Libiji (Fezan), a nakon Mladoturske revolucije 1908., nastanio se u Bugarskoj. Od 1925. godine, djelovao u VMRO (ujedinjenoj). Od studenog 1941. do 9. rujna 1944., nalazio se u bugarskom zatvoru. Nakon izlaska je bio izabran za člana Prezidija ASNOM-a. Poslije rata, bio ministar pravosuđa u vladi NR Makedonije do 1946. godine. Prihvatio je Rezoluciju Informbiroa po njenom objavljivanju, a uhićen je 1949. godine. Poslije toga interniran u Bitoli, gdje je i umro (Banac, 1990. 190-191.; *Makedonska enciklopedija*, 1647-1648).

¹⁴² Dragišić, 2007. 89-90.

bugarskih jezičnih elemenata“.¹⁴³ Jugoslavensko, odnosno makedonsko rukovodstvo u početku je toleriralo stajališta pojedinih ljudi, poput Markovskog ili Šateva, jer utjecaj projugoslavenske linije prvih poslijeratnih godina u Makedoniji još uvijek nije bio jak. Osim toga, bilo im je važno u vrhu vlasti zadržati čak i ljude s takvim stajalištima kako bi imali širok narodni konsenzus. To se vidi i po tome što su bile organizirane čak tri komisije za kodifikaciju makedonskog jezika. Uvođenje srbizama i pojedinih slova iz srpske azbuke nije nametnuto odmah prvoj komisiji, nego je postupak tekao postupno. I kada je treća po redu komisija usvojila kodifikaciju jezika, bilo je nekih, prethodno navedenih kompromisa (pojedina slova nisu uzeta ni iz srpske ni bugarske azbuke; modificirani su pojedini staroslavenski znakovi). Pojedinci u bugarskom rukovodstvu i određene grupacije intelektualaca su bili isprovocirani emancipacijom makedonskog jezika i pisma, ali u interesu odnosa dvije zemlje, njihova reakcija nije ostala zapažena u široj javnosti.

Jugoslavensko rukovodstvo je na vanjskom planu polako počelo konkretizirati savez Jugoslavije s pojedinim susjednim državama i Sovjetskim Savezom, u vidu potpisivanja ugovorâ o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći. Drugi Titov službeni posjet Sovjetskom Savezu odvio se u travnju 1945. godine, kada je otputovao je avionom u Moskvu. Tamo su on i Vjačeslav Molotov, u prisutnosti Staljina, 11. travnja potpisali Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj suradnji između Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika.¹⁴⁴ Dana 28. travnja 1945. godine bila je održana sjednica Ministarskog savjeta kojoj je predsjedavao Tito, a na kojoj su donesene odluke da se prizna nova vlada Albanije¹⁴⁵ na čelu s general-pukovnikom Enver Hodžom i da se s njom uspostave diplomatski odnosi, te se uspostave diplomatski odnosi s Bugarskom.¹⁴⁶ Za Bugarsku je posebno bilo značajno priznanje nove vlade od strane Jugoslavije, koja je uživala privilegiju kao pripadnica zemalja Antifašističke koalicije i čija je Narodnooslobodilačka vojska na Teheranskoj konferenciji u studenom 1943. godine službeno priznata za savezničku vojsku Antifašističke koalicije. Bugarska, kao zemlja koja je veći dio rata provela kao saveznica Sila osovine, nije posjedovala tu povlasticu.¹⁴⁷ Nova vlada Domovinske fronte imala je velike teškoće s vlastitim priznavanjem od strane ostalih zemalja. Od glavnih Saveznika u Drugom

¹⁴³ Banac, 1990. 191-192.: Kada je 1948. uslijedila Rezolucija Informbiroa, Venkovski je bio po strani. U to je vrijeme bolovao od tuberkuloze, ali je kasnije, u Agitpropu, ušao u otvoren sukob s Milovanom Đilasom oko ispravnosti sve većeg protustaljinskog trenda u jugoslavenskoj propagandi. Bio je uhićen, pod optužbom da je kominformovac, 1949. godine. U zatvoru su držani on i svi članovi njegove obitelji do 1951. godine. Kasnije je emigrirao u Bugarsku, gdje je proživio ostatak života.

¹⁴⁴ Dedijer, 1984. III, 196.

¹⁴⁵ Petranović, 1988. III, 189.

¹⁴⁶ Dedijer, 1979. I, 73.

¹⁴⁷ Petranović, 1990. 126-127.; Sygkelos, 2011. 149.

svjetskom ratu, priznala ju je samo vlada Sovjetskog Saveza. Zato joj je i jugoslavensko priznanje išlo u korist na predstojećoj Pariškoj mirovnoj konferenciji, održanoj od 29. srpnja do 15. listopada 1946. godine. Naime, ugovor o miru s Bugarskom potpisan je u Parizu 10. veljače 1946., a njegovoj se ratifikaciji pristupilo tek 27. kolovoza 1947. godine.¹⁴⁸ Stupio je na snagu 15. rujna 1947., pošto su ga do tada ratificirale Ujedinjeno Kraljevstvo, SAD i SSSR. Nakon ovog poteza međunarodne zajednice, bili su ispunjeni uvjeti da Jugoslavija i Bugarska ratificiraju Ugovor o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći.¹⁴⁹

5.4. Prvi planovi o osnivanju balkanske federacije (1944-1945.)

Nakon dužeg niza godina, približavanje kraja Drugog svjetskog rata obilježilo je oživljavanje ideje o stvaranju balkanske federacije, odnosno zajedničke jugoslavensko-bugarske državne zajednice. Ova ideja je u različitim modifikacijama, vukla svoje korijene još od sredine 19. stoljeća. U razdoblju između dva svjetska rata, ovu je politiku među balkanskim komunističkim partijama popularizirala Kominternu, imajući u vidu svoje ciljeve „balkanskoj komunističkoj federaciji“. Nakon što je Kominternu raspuštena u svibnju 1943., zamisao o federaciji ostala je dio politike Komunističke partije Jugoslavije i Bugarske radničke partije (komunista). Odobrenje za formiranje federacije dao je Staljin Titu prilikom njegovog posjeta Moskvi u jesen 1944. godine.¹⁵⁰ Inicijativa za federaciju pokrenuta je već početkom studenog 1944. godine, a prvi kontakti ostvareni su na relaciji CK KPJ – CK BRP(k). Razmjena projekata za buduću federaciju išla je prvenstveno na liniji Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije – bugarska vlada Domovinskog fronta. Ukratko, pregovori su tekli dvjema linijama: partijskom i državnom.¹⁵¹

¹⁴⁸ Prilikom posjeta bugarske delegacije na čelu s Dimitrovim, krajem srpnja i početkom kolovoza 1947. godine, za Bugarsku je posebno bila značajna gesta jugoslavenskog rukovodstva, koje se odreklo prava na dodijeljenih 25 milijuna dolara, koje je Bugarska trebala isplatiti Jugoslaviji u vidu ratnih odšteta. Na ovaj je način jugoslavensko rukovodstvo Bugarskoj priznalo značaj u sudjelovanju u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, ističući činjenicu da se Bugarska, dolaskom na vlast Domovinske fronte, svrstala uz Saveznike. Tek je nakon izvršene ratifikacije Ugovora o miru NR Bugarska u potpunosti stekla status suverene zemlje u međunarodnim odnosima i mogla je zaključivati ugovore sa svim drugim državama (Nešović, 1979. 136-137.; Petranović, 1988. III, 190).

¹⁴⁹ Nešović, 1979. 139.; Jugoslavija je prije toga već ratificirala Ugovor o prijateljstvu, suradnji i međusobnoj pomoći s SSSR-om 11. travnja 1945., s Poljskom 18. ožujka 1946., s Čehoslovačkom 9. svibnja, s Albanijom 10. srpnja, s Mađarskom 8. prosinca, te s Rumunjskom 19. prosinca 1947. godine (Dedijer, 1979. I, 70-72., 93-95.; Petranović, 1988. III, 192.)

¹⁵⁰ Kardelj, 1980. 103.; Banac, 1990. 44.; Dragišić, 2007. 59.; Staljin je prilikom prijema Edvarda Kardelja, Ivana Šubašića i Stanoja Simića u prisutnosti Molotova 22. studenog 1944. godine u Moskvi čak forsirao stvaranje jugoslavensko-bugarske federacije. Stanoje Simić je izvijestio da je Staljin stajao na gledištu da „Sa Bugarskom treba ubrzati proces federativne zajednice. Kad narod hoće – to nitko ne može spriječiti“ (Petranović, 1990. 126.; Znamierowska-Rakk, 2007. 113).

¹⁵¹ Skakun, 1984. 163.

Službeni pregovori oko federacije započeli su tek krajem 1944. godine, ali se jugoslavenska i bugarska strana odmah u početku, ali ni poslije toga, nisu dogovorile oko nekih osnovnih pitanja u njenom ustroju, poput rješenja statusa Pirinske Makedonije, te dvojnog ili sedmeročlanog ustroja federacije.¹⁵² Za pluralistički koncept zalagala se Jugoslavija, u skladu s federativnim ustrojem Jugoslavije ustanovljenim na Drugom zasjedanju AVNOJ-a 1943. godine. Bugarska strana insistirala je na dualističkom konceptu federacije, koja bi se sastojala od Jugoslavije i Bugarske, a ne od Bugarske i federativnih jedinica Jugoslavije (to bi automatski predstavljalo jugoslavensku brojčanu nadmoć u federaciji, a Bugari su smatrali da bi to degradiralo njihov položaj u federaciji).¹⁵³ Prvi nacrti od strane obiju vlada objavljeni su tijekom studenog i prosinca 1944. godine. Edvard Kardelj, kao jugoslavenski delegat, je u posjetu Bugarskoj od 22. do 24. prosinca 1944. godine, razmijenio nekoliko projekata ugovora o federaciji. Tada je plan bio da se ugovor potpiše do 1. siječnja 1945. godine.¹⁵⁴ Kako opisuje u svojim memoarima, Kardelj je 23. prosinca iz Sofije pisao Titu da se prijedlog službene Sofije o federacije svodi na sporazum o uzajamnoj pomoći.¹⁵⁵ Osim toga, nacrti su se razlikovali u nekoliko točaka. Jugoslavenski prijedlog za ustroj federacije glasio je da će se Demokratska Federativna Jugoslavija i Bugarska ujediniti u „jednu federativnu državu, koja će se sastojati od sedam federalnih jedinica: Bugarske, Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine – koja će imati zajedničko narodno predstavništvo i koja će sačinjavati jedinstveni carinski teritorij“. Druga točka bila je vezana uglavnom uz carinske poslove, autonomiju u unutarnjoj upravi pojedine republike, te o zajedničkim administrativnim tijelima. Treća točka je uvjetovala osnivanje zajedničke bugarsko-jugoslavenske komisije¹⁵⁶ sa sjedištem u Beogradu, čiji bi zadatak bio da izradi projekt ustava buduće federacije. S druge strane, bugarski prijedlog je glasio da vlade Bugarske i Jugoslavije pristupaju ujedinjenju Južnih Slavena stvaranjem federalne države pod

¹⁵² Jugoslavensko vodstvo zahtijevalo je da Bugarska u federaciju uđe kao sedma republika, dok su Bugari tvrdili da treba stvoriti dvojni državu, poput Austrougarske. Isticali su da je nezamislivo da Bugarska, kao država sa starom tradicijom, bude jednaka nekim jugoslavenskim republikama, koje, prema njihovom tumačenju, nikad nisu ni imale neki oblik državnosti sve do 1945. godine (Banac, 1990. 44.; Pirjevec, 2012. 239).

¹⁵³ Petranović, 1990. 126.; Znamierowska-Rakk, 2007. 111-112.

¹⁵⁴ Dragišić, 2007. 64.

¹⁵⁵ Petranović, 1990. 127.; Kardelj tvrdi da bi tim ugovorom Jugoslavija samo priznala Bugarsku kao saveznika i da bi „s obzirom na to da je Bugarska poražena zemlja, takav pakt srozavao ulogu Jugoslavije kao pobjednika“, a ne bi joj odgovarao ni zbog stanja u unutarnjoj politici. Kardelj zaključuje: „Jednom riječju, tekst toga sporazuma je tako nekorektan da je od njega još vrlo daleko od ujedinjenja. Bugarima bi donio korist, nama vanjskopoličku štetu.“ Međutim, bilo je poznato da je Kardelj bio protiv stvaranja bilo kakve federacije s Bugarskom ili Albanijom, smatrajući da su siromašne i nestabilne, što bi Jugoslaviji stvaralo nove probleme, te da bi mu bilo „puno milije ući u federaciju sa Švicarskom ili Švedskom...“ (Kardelj, 1980. 103.; Pirjevec, 2012. 241).

¹⁵⁶ Službeno ime komisije trebalo je biti „Komisija južnoslavenskog jedinstva“, a trebalo ju je činiti ukupno sedam članova: jedan iz Bugarske i po jedan iz svake federalne jugoslavenske republike (Mojsov, 1979. 213-214.; Dragišić, 2007. 61).

imenom Federacija Južnih Slavena. Bugarski se nacrt pritom nije izjašnjavao bi li Bugarska u federaciji bila ravna Srbiji ili Jugoslaviji kao cjelini.¹⁵⁷ Ostatak nacrt (prijedlog za stvaranje zajedničke komisije za nacrt ustava i zajedničke administrativne komore) bio je uglavnom sličan jugoslavenskom prijedlogu.¹⁵⁸ Što se tiče statusa Pirinske Makedonije, ona bi prema bugarskom prijedlogu bila priključena Makedoniji (u okviru DFJ), dok bi se krajevi, koji su 1919. pripali Kraljevini SHS (okruzi Caribrod i Bosiljgrad), vratili Bugarskoj.¹⁵⁹ Bugarski prijedlog je uvjetovao da se razmjena teritorija obavi nakon formiranja federacije, dok je jugoslavenski stav bio da se pitanje razmjene teritorija uopće ne bi trebalo postavljati u kontekstu formiranja federacije, odnosno da će to biti riješeno bez obzira bila federacija formirana ili ne.¹⁶⁰

Jugoslavenska delegacija je posjetila Moskvu krajem siječnja 1945. godine, kako bi čuli sovjetski stav o federaciji. Staljin je promijenio svoje mišljenje i ocijenio da još nije došao pogodan trenutak za formiranje federacije, a da se umjesto toga za početak pripremi projekt ugovora o političkoj vojnoj i ekonomskoj suradnji.¹⁶¹ Moša Pijade je zatim sastavio novi projekt, koji se uglavnom odnosio na sklapanje saveza, razvoj suradnje i ukazivanje potrebne pomoći. Nijedna stavka nije se odnosila na odredbe o federaciji, sukladno Staljinovim naredbama. Njegov projekt nije ponudio konkretno rješenje pitanja Pirinske Makedonije i teritorija koji su 1919. pripali Kraljevini SHS. Sa tekstom ugovora su se 27. siječnja usuglasile obje strane.¹⁶² Britanski predstavnik u Sofiji, Houston-Boswall, uložio je 26. siječnja protest povodom pokušaja formiranja federacije, kao i inicijative da se Pirinska pripoji Vardarskoj Makedoniji. Pijade je u izvještaju Titu, 17. veljače, obrazložio utjecaj međunarodnih okolnosti, zbog kojih je trenutno osnivanje federacije nemoguće. Nakon toga su, na zahtjev sovjetske vlade krajem veljače 1945., daljnji pregovori prekinuti na neodređeno vrijeme.¹⁶³ Zbog ovakve reakcije zapadnih saveznika, Ivo Banac je u knjizi *Sa Staljinom protiv Tita* zaključio da je ideja o jugoslavensko-bugarskoj federaciji od tog trenutka bila mrtva.¹⁶⁴

I dok su se stavovi sovjetskog rukovodstva kosili sa željama jugoslavenskih i bugarskih vlada o ustroju balkanske federacije, Staljina nije previše interesirala sudbina

¹⁵⁷ Petranović, 1990. 123.

¹⁵⁸ Mojsov, 1979. 214.

¹⁵⁹ Dragišić, 2007. 61.

¹⁶⁰ Banac, 1990. 44.; Dragišić, 2007. 64.

¹⁶¹ Isto, 70.

¹⁶² Isto, 73-74.

¹⁶³ Kardelj, 1980. 103.; Mojsov, 1979. 212-213.

¹⁶⁴ Banac, 1990. 45.

Albanije. Tamo Sovjeti sve do 1948. godine nisu imali previše utjecaja.¹⁶⁵ Tito je u federaciju, osim Bugarske, planirao privući i Albaniju i time na Balkanu stvoriti veliku socijalističku državu kakvoj su navodno težile i Narodne republike u srednjoj Europi. Federacija s Bugarskom riješila bi trvenja oko makedonskog pitanja. Ovim potezom, kada bi se u obzir uzela potencijalna pobjeda grčkih partizana u građanskom ratu, bila bi ujedinjena sva tri dijela Makedonije (Vardarska, Pirinska i Egejska¹⁶⁶). Tito je u početku građanskog rata zdušno vjerovao u pobjedu komunista, te ih je uvelike podupirao. Međutim, Britanci su čvrsto odlučili zadržati svoj utjecaj u Grčkoj u čemu su imali prešutno odobravanje Staljina. Staljin se držao „sporazuma o postotcima“, koje je mu je predložio Churchill na Moskovskoj konferenciji 9. listopada 1944. godine. Prema njemu je Zapadu pripadalo 90 % utjecaja i Staljin se s tim složio.¹⁶⁷ Pristupanje Albanije balkanskoj federaciji držalo se u jugoslavenskom vrhu kao gotova stvar, još od završetka rata. Na taj bi način bila uvelike ublažena ili potpuno uklonjena želja za separatizmom albanske većine na Kosovu i u zapadnoj Makedoniji.¹⁶⁸ U znak diplomatske podrške novoj vlasti Envera Hodže u Tirani, vlada Jugoslavije je 28. travnja 1945. priznala njegovu vladu i s njom uspostavila diplomatske odnose,¹⁶⁹ a 10. srpnja 1946. godine u Tirani je bio potpisan Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Albanije.¹⁷⁰ Iako je Staljin zaustavio tješnje

¹⁶⁵ Banac, 1990. 45.

¹⁶⁶ U *Borbi* je 26. kolovoza 1946. godine objavljen članak s pregledom etničkog sastava Egejske Makedonije od početka 20. stoljeća. Navodi se da je od 1913. godine do sada (1946.) protjerano i ubijeno 150 000 Makedonaca, a od početka građanskog rata u Jugoslaviju i Bugarsku izbjeglo 20 000 njih. Navedeno je da su tijekom 1941. i 1942. godine partizanski povjerenici izvršili popis makedonskih obitelji i izračunali da tamo još obitava oko 250 000 etničkih Makedonaca, te da „Makedonci danas (1946., op.a.) čine u kosturskom srezu 72 % stanovništva, u Lerinskom 76,9 %, Vodenskom 54,8 %“, itd. Za ovu oblast slične navode daje i *Rizospastis* (u prijevodu *Radikal*, službeno glasilo Komunističke partije Grčke). Po njemu, u dvjesto sela živi 180 000 Makedonaca „u kompaktnim masama, poglavito u okrugu Lerinu (80% stanovništva su Slaveno-Makedonci), Kosturu (70 % stanovnika), pa zatim u okrugu Pele i Kožana“. Makedonski povjesničar Todor Čepreganov prema izvorima navodi da je 1927. u Egejskoj Makedoniji živjelo oko 140 000 do 150 000 „Slavenomakedonaca“. Zatim iznosi i podatak da je KP Grčke provela istraživanje 1935. i zaključila da u Egejskoj Makedoniji živi između 240 000 i 280 000 „slavenomakedonskog stanovništva“. *Borba* dalje navodi se da se čak ni u tisku desničarske orijentacije, poput glasila *Emikos Kirikis*, ne osporava velik broj Makedonaca u regiji, te da oni u broju od 21. siječnja navode da u Egejskoj Makedoniji ima 120 000 Makedonaca (*Borba*, *Egejska Makedonija*, 26. VIII 1946. 1; Čepreganov, 2008. 229).

¹⁶⁷ Banac, 1990. 45.; Staljin i Churchill su se sastali na konferenciji, bez američkog predsjednika Franklina Roosevelta, koji je bio zauzet poslovima u SAD-u. Tijekom prvog sastanka 9. listopada, Churchill je u razgovoru sa Staljinom pokazao da je, s obzirom na stanje na terenu, najbolje odmah odgovoriti sfere utjecaja na Balkanu. Tako je SSSR-u u Rumunjskoj pripalo 90 % utjecaja naspram 10 % Zapada, Zapadu je 90% pripalo u Grčkoj, u Jugoslaviji je utjecaj bio podijeljen 50:50, u Mađarskoj također, a u Bugarskoj je SSSR dobio 75 %, a Zapad 25 % utjecaja (Stavrianos, 2005. 781-783).

¹⁶⁸ Delegati KPJ su još 1941. godine odlazili u okupiranu Albaniju i pomogli nekolicini albanskih komunista da osnuju Komunističku partiju Albanije 8. studenog 1941. i uskoro pokrenu oružani ustanak. Suradnja između dva narodnooslobodilačka pokreta potrajala je sve do kraja rata u Albaniji i Jugoslaviji (Petranović, 1988. III, 199).

¹⁶⁹ Dedijer, 1979. I, 73.

¹⁷⁰ *Borba*, U Tirani izvršeno svečano potpisivanje ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između FNRI i NR Albanije, 11. VII 1946. 1.

približavanje Bugarske i Jugoslavije, te Albanije na putu prema formiranju federacije, ove tri države nastavile su razvijati ekonomsku, kulturnu i političku suradnju.

5.5. Deseti prošireni plenum CK BRP(k): iznošenje službenog stava o Pirinskoj Makedoniji

Pitanje Pirinske Makedonije bilo je kamen spoticanja između Jugoslavije i Bugarske još u fazi uspostavljanja odnosa krajem Drugog svjetskog rata. Jugoslavensko rukovodstvo izričito se zalagalo za pripajanje Pirinske Makedonije NR Makedoniji, što je za bugarske političke rukovodioce predstavljalo previše izazovan potez. Unatoč tome, Bugari su znali da će svakako morati napraviti određene ustupke u Pirinskoj Makedoniji, ako žele poboljšanje odnosa s Jugoslavijom (čija je južna područja donedavno držala u okupaciji vojska proosovinske Kraljevine Bugarske).¹⁷¹ Prvi značajniji korak kojim se krenulo u načelno rješavanje pitanja Pirinske Makedonije bilo je donošenje rezolucije Centralnog komiteta BRP(k) na zasjedanju njegovog Desetog proširenog plenuma od 9. do 10. kolovoza 1946. godine.¹⁷²

Vladimir Poptomov,¹⁷³ jedan od viđenijih pirinskih Makedonaca, na Oblasnoj konferenciji BRP(k) u Gornjoj Džumaji, je krajem veljače 1946. godine, podržao rješenje statusa NR Makedonije u Jugoslaviji. Pitanje sjedinjenja Egejske Makedonije, po njemu, tada nije bilo aktualno zbog britanskih interesa u Grčkoj. U tom je trenutku odbacio i mogućnost sjedinjenja Pirinske Makedonije s NR Makedonijom. Svoj stav je obrazložio tvrdnjom da bi takav potez ugrozio poziciju bugarskog rukovodstva, odnosno dao argument bugarskoj „reakciji i opoziciji“ u napadima na vladu Domovinske fronte.¹⁷⁴ Poptomov je smatrao da će on i njegovi istomišljenici lako pripremiti makedonski narod u Bugarskoj, ali posebno je držao važnim Bugarska radnička partija, prije svega, treba osvijestiti bugarsku javnost o sjedinjenju Pirinske Makedonije s NR Makedonijom.¹⁷⁵ Naime, vladajuća garnitura u Bugarskoj nije obavještavala javnost o svojim planovima vezanim uz Pirinsku Makedoniju, nego se ovo pitanje potezalo samo među užim političkim krugovima.¹⁷⁶ U pitanju nije bila

¹⁷¹ Dragišić, 2007. 171.

¹⁷² Nešović, 1973. 251.; Znamierowska-Rakk, 2007. 119-120.

¹⁷³ Vladimir Poptomov (Belica, 1890. - Sofija, 1952.), pravnik, novinar, publicist. Prije Prvog svjetskog rata bio član Bugarske socijaldemokratske partije, 1923. emigrirao u SSSR. Bio jedan od osnivača i vođa VMRO (ujedinjene) 1925. godine. Podržao Rezoluciju Informbiroa 1948. godine i poslije toga emigrirao u Bugarsku (*Makedonska enciklopedija*, 1198-1199.)

¹⁷⁴ Dragišić, 2007. 171.

¹⁷⁵ Nešović, 1973. 250.

¹⁷⁶ Isto, 251.

samo zabrinutost bugarske vlade od reakcije stanovništva. Određen broj članova Domovinske fronte bio je protiv bilo kakvog mijenjanja državnih granica, a pogotovo u korist Jugoslavije. Mitko Zafirovski, jedan od jugoslavenskih predstavnika u Sofiji, je u izvještaju iz srpnja 1946. godine velikobugarske stavove pripisao i pojedinim bugarskim komunistima: „Idejni velikobugarizam po makedonskom pitanju u Bugarskoj ima tako duboke korijene da dok se ne oslobode od njega i sami rukovoditelji Domovinske fronte, u prvom redu oni iz BRP(k) i dok jasno i otvoreno ne iznesu svoj stav pred narodom u Bugarskoj po makedonskom nacionalnom pitanju u duhu nacionalne politike FNRJ, velikobugarski šovinizam po ovom pitanju će i nadalje gušiti najdemokratskije krugove u Bugarskoj“. Što se tiče samog raspoloženja stanovništva u Pirinskoj Makedoniji, Zafirovski je, među ostalim, u dokumentu iz svibnja 1946. naveo rastuće simpatije njenog stanovništva prema NR Makedoniji. Opisao je kako tamošnji stanovnici vide NR Makedoniju kao Pijemont ujedinjene Makedonije, te da se ujedinjenje dviju jedinica doživljavalo kao „životna neophodnost“.¹⁷⁷ Na dosta sličan način je stavove stanovništva Pirinske Makedonije opisao i Lazar Koliševski na Prvom kongresu Narodne fronte Makedonije, održanom 2. i 3. kolovoza 1946. godine:

„Težnja našeg naroda iz Pirinske Makedonije za prisjedinjenjem NR Makedoniji je očigledna činjenica i ona se iz dana u dan sve više manifestira. Mi smo uvjereni da mjerodavni faktori Domovinske fronte vide tu činjenicu i da će našem narodu iz Pirinske Makedonije omogućiti one uvjete slobodnog nacionalnog razvitka, koje ima bugarska nacionalna manjina u FNRJ. Mi se nadamo da će domovinskofrontovska vlast uvesti u nastavu makedonski jezik i makedonsku povijest i da neće ometati slobodno stvaranje makedonskih nacionalnih antifašističkih demokratskih organizacija u okviru DF. To omogućavanje i ostvarivanje prava makedonskog naroda iz Pirinske Makedonije može samo da ojača DF i veze između Jugoslavije i domovinskofrontovske Bugarske. Razne teorije nekih naših *prijatelja* u DF Bugarskoj da je naš narod u Pirinskoj Makedoniji već asimiliran, ne mogu da izdrže kritiku. Ne mogu se zbrisati nacionalna osjećanja tog, ne malog dijela Makedonaca, niti borbe za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje čitavog makedonskog naroda vođene desetljećima od makedonskog naroda i u Pirinskoj Makedoniji“.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Dragišić, 2007. 172.

¹⁷⁸ Koliševski, 1981. 247-248.; Dragišić, 2007. 172-173.

Kongresu Narodne fronte Makedonije je, među ostalima, prisustvovao i Krsto Stojčev, makedonski predstavnik pirinskih Makedonaca u Velikom narodnom sobranju Bugarske.¹⁷⁹ Prilikom držanja govora izjavio je da donosi „bratske pozdrave Pirinske Makedonije, Makedonije Jane Sandanskog“ sa „željom da se makedonski narod (u Pirinskoj Makedoniji, op.a.) potpuno ujedini s Narodnom Republikom Makedonijom“.¹⁸⁰ Povodom zaključenja rada Kongresa 4. kolovoza, izdan je proglas makedonskom narodu, u kojem je istaknuta i želja Kongresa da makedonski narod iz sve tri regije bude „ujedinjen u našoj Republici Makedoniji u okviru FNRJ. U programu Narodnog fronta još od prvog dana njegovog oformljenja utemeljena je postavka da makedonski narod treba da bude ujedinjen i združen u svojoj Republici“.¹⁸¹ Ovaj stav jasno je predstavljao službenu politiku Domovinske fronte i Bugarske radničke partije (komunista), ali je još uvijek sve ostajalo samo na riječima. Bugarska vlada je tek tijekom ljeta 1946. godine učinila prve konkretne ustupke u pogledu Pirinske Makedonije. Jedan od razloga je bila i željena diplomatska podrška Jugoslavije na predstojećoj Pariškoj mirovnoj konferenciji.¹⁸² Cijena te podrške bilo je davanje određenih ustupaka stanovništvu Pirinske Makedonije. Na sastanku jugoslavenskog, bugarskog i sovjetskog rukovodstva u Moskvi početkom lipnja 1946. godine, Staljin je smatrao kako nije potrebna žurba s ujedinjenjem Pirinske i NR Makedonije. Po njemu, prvo je bilo potrebno raditi na razvoju „makedonske nacionalne svijesti“ među tamošnjim stanovništvom, prvenstveno na području kulturne autonomije regije, što je trebao biti prvi korak prema sjedinjenju.¹⁸³ Staljin je, naravno, znao da SAD i Velika Britanija ne bi tolerirale nikakve promjene granica na Balkanu i formiranje saveza među zemljama „narodne demokracije“, jer bi to bilo protumačeno kao udruživanje protiv monarhije u Grčkoj i prozapadno orijentirane vlade u Turskoj. Staljin je zato jugoslavenskom i bugarskom rukovodstvu dao do znanja da se (zasad) okane te politike.

Formiranje nove bugarske politike prema Pirinskoj Makedoniji moglo se nagovijestiti već 20. srpnja. Tada su četvorica jugoslavenskih diplomata u Sofiji, opunomoćeni ministar Nikola Kovačević, dr. Anton Kolendić, Petar Mangovski i Mitko Zafirovski, održali sastanak

¹⁷⁹ Borba, *Prvi kongres Narodnog fronta NR Makedonije*, 4. VIII 1946. 2.; Nešović, 1973. 250.

¹⁸⁰ Isto, 250-251.

¹⁸¹ Borba, *Proglas Prvog kongresa Narodnog fronta NR Makedonije makedonskom narodu*, 8. VIII 1946. 2.

¹⁸² Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, odnosno Jugoslavenska armija je iz rata izašla kao članica Antifašističke koalicije. Njezin status saveznika službeno je priznat na Teheranskoj konferenciji krajem 1943. godine. Za to je vrijeme Bugarska sve do 9. rujna 1944. imala na vlasti profašističku vladu. Iako je Bugarska popravila svoj status dolaskom na vlast Domovinske fronte i sudjelovanjem u borbama protiv njemačke vojske u Jugoslaviji, SAD i Velika Britanija nisu bile spremne dati Bugarskoj status saveznika. Zbog toga je diplomatska podrška Jugoslavije na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1947. imala veliki značaj za međunarodni integritet Bugarske (Petranović, 1988. III, 191-192.; Sygkelos, 2011. 211).

¹⁸³ Dragišić, 2007. 173.

s Dimitrovim. Njihov plan je bio da se upoznaju s bugarskim stavom o rješavanju makedonskog pitanja prije službene izjave na Plenumu. Dimitrov je tijekom razgovora jasno istaknuo da će makedonsko pitanje biti riješeno između Bugarske i Jugoslavije, te da Pirinska Makedonija treba postati dio Makedonije u Jugoslaviji po dogovoru između Bugarske i Jugoslavije, ali tek nakon formiranja jugoslavensko-bugarske federacije. Do tada se treba raditi, istaknuo je, na organiziranju učenja makedonskog jezika i povijesti, što bi provodili učitelji poslani iz NR Makedonije.¹⁸⁴ Pritom je naglasio i da se, prilikom sjedinjenja Pirinske Makedonije NR Makedoniji, treba pružiti mogućnost njenim stanovnicima, koji se osjećaju Bugarima, da se isele u Bugarsku i da tom prilikom ne budu ni u kojem slučaju spriječeni.¹⁸⁵ Bugarsko rukovodstvo se čvrsto držalo stava protiv direktne integracije dvaju političkih jedinica, ali je s druge strane ipak bilo spremno na određene ustupke u svrhu jačanja makedonske nacionalne svijesti među stanovništvom Pirinske Makedonije.¹⁸⁶

Dimitrovljevi stavovi, izneseni jugoslavenskim diplomatima, prihvaćeni su kao osnovna strategija BRP(k) prema Pirinskoj Makedoniji. Službeni stav BRP(k) i vlade Domovinske fronte izrazio je na Proširenom plenumu Dimitrov riječima da određeni ljudi unutar tih organizacija trebaju shvatiti kako je „osnovni dio makedonskog naroda već organiziran državno i nacionalno u okviru FNRJ, kao Narodna Republika Makedonija“. Zato dalje ističe kako zbog toga predstoji ujedinjenje drugih dijelova makedonskog naroda, posebno Makedonaca iz sadašnjeg pirinskog kraja: „Nije pravilno upotrebljavati fraze »Vardarska Makedonija«, »Pirinska Makedonija« i »Egejska Makedonija«. Ne postoje tri Makedonije. Postoji samo jedna Makedonija, i ona je u svom osnovnom dijelu predstavljena u postojećoj Narodnoj Republici Makedoniji, u granicama FNRJ, koja se sada razvija“.¹⁸⁷ Međutim, određeno je kako taj potez treba biti ratificiran ugovorom između Jugoslavije i Bugarske, koji će osim rješenja statusa Pirinske Makedonije odrediti vraćanje tzv. zapadnih bugarskih pokrajina Bugarskoj (uže područje oko današnjih Bosiljgrada i Dimitrovgrada u istočnoj Srbiji, koje je 1919. godine izuzeto iz Bugarske i pripojeno Kraljevini SHS). Dimitrov se ipak zalagao da na predstojećim izborima za Veliko narodno sobranje Pirinska Makedonija dobije vlastite kandidate Domovinske fronte, a izabrani kandidati da predstavljaju u budućem Velikom narodnom sobranju makedonsku parlamentarnu grupu. Pošto je Dimitrov znao da se jugoslavenska strana neće zadovoljiti samo izjavama, u referatu je najavio i praktične primjene ovih odluka. Istaknuo je da posebno treba raditi na kulturnom zbližavanju

¹⁸⁴ Nešović, 1973. 250.; Dragišić, 2007. 173.

¹⁸⁵ Nešović, 1973. 250.

¹⁸⁶ Dragišić, 2007. 171.

¹⁸⁷ Korobar i Ivanovski, 1981. 366.

tog stanovništva sa stanovništvom NR Makedonije, odnosno da je neophodno usvajanje makedonskog jezika i makedonske književnosti, učenje makedonske povijesti po školama Pirinske Makedonije.¹⁸⁸

Ovaj dio Dimitrovljevog govora nije bio objavljen u sofijskom *Rabotničeskom delu*, jer, kao što je već rečeno, vladajući krugovi još uvijek nisu suočavali javnost s planovima za Pirinsku Makedoniju.¹⁸⁹ Prema izvještaju Mitka Zafirovskog, otvoren istup Dimitrova izazvao je „golemo iznenađenje kod delegata plenuma, jer je to bio prvi put da CK otvoreno i principijelno određuje stav BRP(k) prema makedonskom pitanju“.¹⁹⁰ Određeni članovi Centralnog komiteta BRP(k) uistinu jesu bili protiv Dimitrovljevog kursa vezanog uz Pirinsku Makedoniju, ali se o tome nisu javno izjasnili.

Dimitrov je 17. kolovoza, sedam dana poslije kraja rada plenuma CK BRP(k), uputio pismo Josipu Brozu Titu, odnosno Centralnom komitetu KPJ, koje je sadržavalo izglasana rješenja BRP(k) u pogledu Pirinske Makedonije. Također je zatražio da o njima bude obaviješteno partijsko rukovodstvo u NR Makedoniji. Napomenuo je i da odluke plenuma neće biti objavljene u bugarskom tisku.¹⁹¹ Odluke su bile podijeljene u deset točaka, čiji je sadržaj zapravo sažetak Dimitrovljevog govora na Desetom proširenom plenumu BRP(k). Pod prve tri točke opisano je stanje u kojem se trenutno nalazi makedonski narod, te da je situacija povoljna za njegovo ujedinjenje. Prije toga je potrebna priprema uvjeta koji bi omogućili kvalitetno ujedinjenje, poput kulturnog zbližavanja, popularizacije makedonskog jezika, makedonske povijesti, lista *Pirinsko delo* (glavno novinsko glasilo pirinskih Makedonaca), te olakšavanja pograničnog režima između Gornjodžumajske oblasti¹⁹² i NR Makedonije. Sadržaj ili jedan njegov dio u nekoliko sljedećih točaka također su posebno bili usredotočeni na pitanje carinskog režima, jer je želja bugarskog rukovodstva da se sjedinjenje Pirinske s NR Makedonijom izvrši na takav način da poslije toga faktički ne postoji carinska ili neka druga granica između Makedonije i Bugarske, „kao što takva granica ne postoji među Narodnom Republikom Makedonijom i ostalim jedinicama Federativne Narodne Republike Jugoslavije“. Na to se nadovezivala želja da bi Makedonija poslije ujedinjenja trebala još više

¹⁸⁸ Nešović, 1979. 54-55.; Vukmanović, 1983. III, 293-294.; Korobar i Ivanovski, 1981. 365-367.

¹⁸⁹ Nešović, 1973. 251.

¹⁹⁰ Dragišić, 2007. 174.

¹⁹¹ Nešović, 1973. 256.; Dragišić, 2007. 175.

¹⁹² Bugarsko rukovodstvo izbjegavalo je koristiti ime *Pirinska Makedonija*, pa su umjesto njega isticali naziv *Gornjodžumajska oblast*, čije su se granice zapravo podudarale s granicama Pirinske Makedonije.

učvrstiti ekonomske i kulturne veze među Makedonijom, odnosno Jugoslavijom i Bugarskom.¹⁹³

Stavovi bugarskog rukovodstva su u osnovnim crtama i dalje ostali nepromijenjeni. To se prvenstveno odnosilo na stav da Bugarska pristaje na sjedinjenje Pirinske s NR Makedonijom tek nakon formiranja jugoslavensko-bugarske federacije, te da se paralelno s rješanjem makedonskog pitanja, „zapadne pokrajine“ (Caribrodsko i Bosiljgradsko oblasť) trebaju vratiti Bugarskoj. S pojednostavljenjem pograničnog režima i kulturnim zbližavanjem Bugarske i Makedonije, bugarsko je rukovodstvo računalo na to da bi, unatoč pojedinim ustupcima, Makedonci više gravitirali prema Sofiji, negoli prema Beogradu. Srpski povjesničar Petar Dragišić pretpostavlja da bi u slučaju takvog rješenja makedonskog pitanja Bugarska bila u stanju da ostvari određenu kontrolu nad „novom“ Makedonijom nastalom priključenjem Pirinske Makedonije NR Makedoniji.¹⁹⁴ Povjesničar Yannis Sygkelos pak tvrdi da su bugarski komunisti vidjeli jugoslavensko-bugarsku federaciju kao način da pridobiju Makedoniju, bilo u geopolitičkom ili kulturnom smislu. Njihovo je viđenje bilo da će neovisna Makedonija, zbog svojih „povijesnih i etničkih veza s Bugarskom“, u tom slučaju uvijek više gravitirati prema Bugarskoj, nego Jugoslaviji.¹⁹⁵ Ovaj stav podupire i zahtjev Bugara da između granice Makedonije i Bugarske ne bi trebala postojati carinska ograničenja, baš kao što ih nema ni među jugoslavenskim republikama.¹⁹⁶ Nakon uvida u bugarska shvaćanja oko rješenja makedonskog pitanja, može se vidjeti koliko je bugarsko vodstvo u tim trenucima bilo spremno ići daleko u rješenju statusa Pirinske Makedonije. Pristali su na „makedonizaciju“ stanovništva Pirinske Makedonije, ali ne i na varijantu sjedinjenja Pirinske s NR Makedonijom u kojoj bi izgubili veliki dio utjecaja.¹⁹⁷

¹⁹³ Nešović, 1973. 256-257.; Korobar i Ivanovski, 1981. 367-369.; Vukmanović, 1983. III, 289-290.; Dragišić, 2007. 174-175.

¹⁹⁴ Isto, 176.

¹⁹⁵ Sygkelos, 2011. 150.: Sygkelos nadalje u tekstu iznosi kako to daje i odgovor na pitanje zašto su bugarski komunisti zagovarali tripartitnu južnoslavensku federaciju, koju bi po tom šablonu činile ujedinjena Makedonija (Vardarska, Pirinska i vjerojatno Egejska), ostatak Jugoslavije i Bugarska. Navodi i da je to također jedan od razloga zašto je bugarsko vodstvo i nakon Rezolucije Informbiroa 1948. nastavilo zagovarati nacionalnu posebnost makedonskog naroda. Unatoč ovim navodima bez konkretnih izvora, Sygkelos naposljetku ipak napominje kako te tvrdnje trebaju biti potkrijepljene temeljitijom analizom odnosa BRP(k) prema makedonskom pitanju. Autor na 153. stranici knjige navodi da je Bugarska priželjkivala za Makedoniju da bude ravnopravna u federaciji, „najvjerojatnije kao treća federalna jedinica, pošto se Bugarska protivila sedmeročlanoj federaciji dok je Makedonija uvijek citirana zasebno u prijedlozima za federaciju i obje su strane izrazile podršku za neovisnu i ujedinjenu Makedoniju“.

¹⁹⁶ Dragišić, 2007. 176.

¹⁹⁷ Isto, 176.

5.6. Provođenje odluka Desetog proširenog plenuma BRP(k)

U Jugoslaviji se očekivalo da će bugarsko rukovodstvo ubrzo početi s primjenom u praksi odluka Desetog proširenog plenuma CK BRP(k). Dana 21. rujna 1946., na sastanku biroa CK KP Makedonije, utvrđene su smjernice koje su trebale ubrzati „rad na širenju nacionalne svijesti“ u Pirinskoj Makedoniji. Neki od prijedloga bili su osnivanje makedonske knjižare s literaturom na makedonskom jeziku, razmjena učitelja i profesora između Pirinske i NR Makedonije,¹⁹⁸ odobravanje 20-30 stipendija za studente iz Pirinske Makedonije za studiranje na sveučilištu u Skopju, osnivanje makedonskog kazališta u Pirinskoj Makedoniji, te opskrbljivanje učenika u Pirinskoj Makedoniji udžbenicima na makedonskom jeziku. Rukovodstvo CK KPM se složilo i u tome da treba raditi i na što boljem prometnom povezivanju Pirinske i NR Makedonije, obnavljanjem i izgradnjom cesta i željeznica, te pojednostavljenjem režima prilikom prelaska granice. Biro CK KPM je išao i korak dalje, te je Centralnom komitetu KPJ bilo predloženo i da jedan predstavnik Pirinske Makedonije uđe u vladu NR Makedonije, kao potpredsjednik. Dodan je i prijedlog da makedonska parlamentarna grupa u bugarskom Saboru prisustvuje sjednicama Sabora NR Makedonije. CK KPJ nije podržao ove prijedloge, napominjući da je Pirinska Makedonija još uvijek dio Bugarske.¹⁹⁹ Osim toga, jugoslavenska strana je također bila oprezna prema nekim željama bugarskog rukovodstva. Ovakvu dozvolu pojedinci su mogli protumačiti kao prvi korak u eventualnom pripajanju Makedonije Bugarskoj.

Bugarsko rukovodstvo je pristupilo „makedonizaciji“ Pirinske Makedonije prvenstveno održavanjem različitih manifestacija na kulturnom polju. Dana 17. prosinca 1946. godine, u Gornjoj Džumaji je bila otvorena izložba makedonske knjige. Nekoliko dana kasnije, u Pirinskoj Makedoniji je nastupao državni zbor iz Skopja. U Gornjoj Džumaji je ubrzo bio osnovan zbor *Makedonska pesen*, organizirani su makedonski omladinski festivali, vršeno je dijeljenje makedonskih knjiga po školskim knjižnicama diljem Pirinske Makedonije i distribuiran tisak iz NR Makedonije, poput *Nove Makedonije* i ostalih novinskih glasila. Učenicima su po školama držana predavanja o makedonskoj naciji, povijesti makedonskog nacionalnog pokreta, o NR Makedoniji i ostalo.²⁰⁰

¹⁹⁸ Po tom je prijedlogu 100 mladih učitelja ili svršenih učenika od 6. do 8. razreda gimnazije trebalo doći iz Pirinske Makedonije u Skopje na učiteljski tečaj, dok bi istovremeno 20 učitelja iz NR Makedonije bilo upućeno u Pirinsku Makedoniju (Isto, 176).

¹⁹⁹ Isto, 176-177.

²⁰⁰ Isto, 177.

Posebno osjetljiv zadatak za bugarsku vlast, u duhu odluka Desetog plenuma, bilo je organiziranje popisa stanovništva u Pirinskoj Makedoniji. S popisivanjem stanovništva započelo se 29. prosinca 1946. godine. Jugoslavenski predstavnici su dva do tri mjeseca prije početka popisa započeli pregovore s političkim predstavnicima makedonske emigracije u Sofiji i s odgovornim licima u Pirinskoj Makedoniji, kako bi sproveli kampanju u kojoj se stanovnike trebalo „uputiti“ da se bez straha izjasne kao Makedonci. Prema ocjeni Mitka Zafirovskog, po ovom pitanju nije urađeno skoro ništa.²⁰¹ Ovakav stav i izostanak inicijative rukovodstva BRP(k) pokazao je da nisu zauzeli jasan stav prema izjašnjavanju stanovništva u Pirinskoj Makedoniji. Rukovodstvo Oblasnog komiteta BRP(k) za Gornjodžumajsku oblast je nastojalo od ministra unutrašnjih poslova, Antona Jugova, dobiti odobrenje za agitaciju među stanovnicima Pirinske Makedonije. Jugov je istaknuo da to nije potrebno, ali da se stanovnici svakako trebaju nesmetano izjasniti o svojoj nacionalnosti. Saopćenje od strane OK BRP(k) o ovoj mogućnosti izdano je 24., a objavljeno 29. prosinca 1946. godine u *Rabotničeskom delu*, te upućeno svim lokalnim upravnicima, popisivačima i drugim službenim licima.²⁰² Oblasni komitet Domovinske fronte također je u istom glasilu objavio proglas 30. prosinca:

„Priznavanje prava makedonskom narodu na nacionalni život je velika pobjeda pravilne nacionalne politike DF i njezine narodne vlade... popis stanovništva naše oblasti kao makedonsko (je) najpravičnije što odgovara našem makedonskom podrijetlu, našim borbama za oslobođenje i ujedinjenje Makedonije“.²⁰³

Službenik jugoslavenskog veleposlanstva u Sofiji, Petar Mangovski, u svom je izvještaju procijenio da se 50 % stanovništva Pirinske Makedonije izjasnilo kao Makedonci. Iznio je mišljenje da je postotak mogao biti i veći da je BRP(k) organizirala temeljitiju kampanju u korist samoodređenja stanovništva Pirinske Makedonije u korist makedonske etničke skupine. Prema bugarskim podacima popisa stanovništva, od ukupno 252 575 stanovnika regije, njih 160 000 (63,6 %) izjasnili su se kao Makedonci, 54 425 (21,5 %) kao Bugari, a 28 924 (11,5 %) kao Pomaci.²⁰⁴ U glasilima bugarske opozicije pisalo se o propagandi i pritiscima nad stanovništvom Pirinske Makedonije da se izjasne mimo slobodne volje. Ovdje je u prvom redu napadana vlada Domovinske fronte. Posebno oštre optužbe izlazile su u listu *Narodno zemeldelsko zname*:

²⁰¹ Isto, 177.

²⁰² Korobar i Ivanovski, 1981. 376.; Dragišić, 2007. 178.

²⁰³ Korobar i Ivanovski, 1981. 377-378.; Dragišić, 2007. 178.

²⁰⁴ Isto, 179.

„U Gornjodžumajskoj oblasti, po partijskoj liniji, komunisti vrše silan pritisak na stanovništvo prinuđujući ga da u popisnim listovima upiše umjesto narodnosti – Bugarin, Makedonac. Cijela komunistička partija je na nogama. Nitko ne pita stanovništvo kakve je narodnosti po osjećanju i duši. Naređuje mu se: Vi ste Makedonci“.²⁰⁵

Slučajeva u kojima se tjeralo ljude da se izjasne kao etnički Makedonci je bilo, a sve s ciljem kako bi se zadovoljile „kvote“ oko broja Makedonaca i pokazala „makedoniziranost“ Pirinske Makedonije. Međutim, pitanje je koliko se uistinu ljudi osjećalo onako kako su se opredijelili, jer popis stanovništva u Pirinskoj Makedoniji treba promatrati u kontekstu bugarske politike prema toj regiji, koja je vršena tako da bi se jugoslavensko rukovodstvo uvjerilo da bugarska vlada praktično primjenjuje odluke Desetog proširenog plenuma BRP(k). Bugarskom rukovodstvu u tom trenutku nije predstavljalo poseban problem što se jedan dio stanovništva izjasnio kao Makedonci. I unatoč toj činjenici, stanovništvo Pirinske Makedonije više je gravitiralo prema Sofiji, a bugarsko je rukovodstvo istu stvar namjeravalo postići i s NR Makedonijom, nakon eventualnog formiranja balkanske federacije.²⁰⁶

Nova inicijativa bugarskog rukovodstva za jačanje makedonske propagande u Pirinskoj Makedoniji pokrenuta je na oblasnoj konferenciji BRP(k), održanoj 16. i 17. veljače 1947. godine u Gornjoj Džumaji. Konferenciji su, među ostalima, prisustvovali delegati iz drugih stranaka Domovinske fronte, te član Politbiroa CK BRP(k), Vlko Červenkov. Oblasni komitet je izrazio nezadovoljstvo dosadašnjom ostvarenom razinom „makedonizacije“, a kao glavni razlozi slabog uspjeha navedeni su otpor lokalnog stanovništva i nekih stranaka unutar Domovinske fronte, slaba podrška „odozgo“. Kritici su bili podvrgnuti i pojedini lokalni komunisti, koji nisu djelovali kao „Makedonci u Bugarskoj“ i nisu bili potpuno posvećeni ispunjavanju utvrđene partijske linije. Vlko Červenkov je potom ponovio odrednice, utvrđene na Desetom proširenom plenumu, o potrebi ujedinjenja Pirinske i NR Makedonije, ali ne prije formiranja južnoslavenske federacije:

„Pitanje praktičnog sjedinjenja Pirinskog kraja NR Makedoniji može da bude izvršeno samo na osnovi jednog saveznog sporazuma između Jugoslavije i Bugarske. Onda će Makedonija stvarno biti sjedinjujuća karika među Južnim Slavenima... Svako drukčije

²⁰⁵ Isto, 179-180.

²⁰⁶ Sygkelos, 2011. 150.

postavljanje tog pitanja bilo bi preuranjeno i ako se ne bi uzele u obzir sve te okolnosti, dovelo bi do poremećaja u ekonomskom životu ovoga kraja. Ali treba da se radi na tome da se stvore uvjeti za ujedinjenje“.²⁰⁷

Na oblasnoj konferenciji BRP(k) izglasana je rezolucija, koja je predviđala rad na zbližavanju „Makedonaca iz Pirinske Makedonije i Vardarske Makedonije“, organiziranje uzajamnih posjeta i kulturne razmjene, pomaganje u otvaranju makedonske knjižare u Gornjoj Džumaji, a tamošnji list *Pirinsko delo* je, prema rezoluciji, trebao dobiti „više makedonski karakter“. Odlučeno je da se i od bugarske vlade zatraži dozvola za podučavanje makedonske povijesti, te da se od Ministarstva informacija zatraži otvaranje oblasnog državnog kazališta u Gornjoj Džumaji. Rezolucijom je predviđeno i da se na partijskim tečajevima u Pirinskoj Makedoniji nastave „predavanja o makedonskom pitanju“, te borba protiv „velikobugarskog šovinizma“.²⁰⁸

Dio odluka iz rezolucije ubrzo je bio i ostvaren. Dana 1. svibnja 1947. godine, u Gornjoj Džumaji je otvorena knjižara *Makedonska kniga*. Svečanosti otvaranja prisustvovali su, među ostalima, Vladimir Poptomov i Krsto Stojčev, sekretar Oblasnog komiteta BRP(k). U ime vlade NR Makedonije, knjižaru je otvorio Mitko Zafirovski, prvi sekretar jugoslavenskog poslanstva u Sofiji. Zafirovski je pritom izjavio: „Ova knjižara u Pirinskoj Makedoniji ima povijesni značaj... Sa ovom prvom makedonskom ustanovom u ovom kraju stanovništvu se daje mogućnost da preko makedonske knjige... kultivira svoj nacionalni osjećaj i radi na... ujedinjenju sa svojom braćom iz Vardarske Makedonije“. Ubrzo poslije otvaranja makedonske knjižare u Gornjoj Džumaji, otvorene su i knjižare u Petriču, Nevrokopu i drugim gradovima Pirinske Makedonije.²⁰⁹ Osim ovih mjera, u narednom periodu su poduzete još neke. Od proljeća 1947. godine, u *Pirinskom delu* se započelo s objavljivanjem članaka na makedonskom jeziku, pojačana je razmjena delegacija između Pirinske i NR Makedonije (60 učitelja iz Pirinske Makedonije posjetilo je Skopje, a oko stotinu djece iz Pirinske Makedonije ljetovalo je na Ohridskom jezeru 1947. godine) i ostalo.²¹⁰

Idući korak bilo je raspuštanje organizacija makedonske emigracije u Bugarskoj, čiju su aktivnost dotad često kritizirali političari Kraljevine Jugoslavije i FNRJ. Iako je još 4. veljače 1945. godine Kongres makedonskih bratstava usvojio platformu Nacionalnog

²⁰⁷ Dragišić, 2007. 180.

²⁰⁸ Isto, 181.

²⁰⁹ Isto, 181-182.

²¹⁰ Isto, 182.

komiteta makedonske emigracije u kojoj se, među ostalim, isticala borba protiv „velikobugarskog šovinizma“, stvaranje tješnjih veza s NR Makedonijom, te buđenje makedonske nacionalne svijesti kod emigranata, u izvještaju iz lipnja 1946., iznesena je ocjena da Nacionalni komitet nije ostvario postavljene zadatke.²¹¹ Štoviše, postojala je skupina okupljena oko Angela Tomova i Borisa Mihova, koja je negirala postojanje Makedonaca kao zasebne etničke skupine, odnosno propagirala bugarski karakter Makedonaca. S druge strane, postojali su pripadnici makedonske emigracije, poput Kirila Nikolova, koji su svojim zalaganjima u korist nacionalne emancipacije Makedonaca bili okarakterizirani kao „zaštitnici makedonske nacije“, koji su se nalazili „pod našim (jugoslavenskim) rukovodstvom“. Međutim, bugarsko rukovodstvo je, zbog grupacija koje su bugarofilstvom i negiranjem makedonske nacije štetili jugoslavensko-bugarskim odnosima, odlučilo početkom ožujka 1947. godine raspustiti makedonske emigrantske organizacije (Makedonski znanstveni institut, Nacionalni komitet makedonske emigracije i makedonska bratstva) i obustaviti izlaženje njihovih listova *Makedonska misao* i *Makedonsko zname*. Odlučeno je i da se pokretna imovina Makedonskog znanstvenog instituta udijeli NR Makedoniji. S druge je strane dozvoljeno da se pripadnicima makedonske emigracije, koji su se osjećali etničkim Makedoncima, i dalje omogući djelovanje u novim organizacijama, poput kulturno-prosvjetnih društava.²¹² Zadaci ovih društava bili su rad na produbljivanju veza između Jugoslavije i Bugarske, rad na jačanju makedonske nacionalne svijesti među makedonskom emigracijom, te podrška stanovništvu Pirinske Makedonije u njegovoj težnji da se sjedini s NR Makedonijom (NR Makedonija je doduše bila politički i etnički emancipirana i zbog toga u zavidnijem položaju od Pirinske Makedonije, odnosno Gornjodžumajske oblasti).²¹³

Unatoč navedenim ustupcima, jugoslavenska strana nije bila previše zadovoljna poslom kojeg je bugarsko rukovodstvo dotad napravilo u korist etničkih Makedonaca u Pirinskoj Makedoniji. Službena reakcija jugoslavenskog rukovodstva uslijedila je povodom objavljivanja nacrtu bugarskog ustava 4. listopada 1946., u člancima političarâ Leona Gerškovića i Kire Gligorova, objavljenima u *Borbi* i *Politici*. Posebno je bio kritiziran član 16 nacrtu bugarskog ustava, u kojem je bilo predviđeno da se odluka o ustupanju državnog teritorija može donijeti samo većinom glasova u parlamentu, a stupila bi na snagu ukoliko bi bila odobrena na referendumu. Član 16 je bio tumačen kao otežavanje sjedinjenja Pirinske

²¹¹ Isto, 182.

²¹² Isto, 183.

²¹³ Isto, 184.

Makedonije NR Makedoniji. Geršković i Gligorov su također ukazivali na činjenicu da se u slučaju odcjepljenja Pirinske Makedonije ne bi moglo izjasniti stanovništvo Pirinske Makedonije, nego „većinski narod“. Centralni komitet BRP(k) je u studenom 1946. uputio pismo Centralnom komitetu KPJ u kojem su ih uvjeravali da „bugarski ustav u svom novom definitivnom vidu neće ni u kojem stupnju praviti nikakve smetnje za pravilno rješenje makedonskog pitanja“.²¹⁴ Ova situacija pokazala je pokušaj bugarske strane da pravno onemogući kasnije ujedinjenje Pirinske s NR Makedonijom, ali i odražavala želje bugarskog rukovodstva da do tog ujedinjenja dođe samo ako bi uglavnom išlo u korist Bugarskoj.

Dana 6. siječnja 1947., na savjetovanju partijskih rukovoditelja iz Pirinske Makedonije i makedonske emigracije, Viko Červenkov je izvršio samokritiku po liniji toga da dosad „ništa osobito nije učinjeno po (makedonskom) pitanju“. S druge strane, Poptomov je izjavio da u Pirinskoj Makedoniji prevladava bugarska nacionalna svijest i kritizirao što se sada tamo Bugari „prave“ Makedoncima. Bugarski funkcionar, Dimitar Ganev, ocijenio je da nacionalno pitanje u Pirinskoj Makedoniji nije središnje pitanje, te da se prvenstveno treba voditi „borba protiv velikobugarskog šovinizma, ali ta borba ne treba da vodi protiv svega što je bugarsko i da se stigne do velikomakedonskog šovinizma“. Pojedini delegati su tvrdili da se lokalno stanovništvo ne protivi ujedinjenju s NR Makedonijom, ali da ne žele ni granicu sa Bugarskom. Predsjednik gradskog komiteta makedonskog bratstva u Sofiji je u izvještaju ocijenio da su na konferenciji potvrđene smjernice određene na Desetom plenumu, ali da još uvijek postoje ljudi „koji još uvijek stoje na starim pozicijama“.²¹⁵ Mjesec dana poslije, jugoslavenski predstavnik u Sofiji, Nikola Kovačević, u svom je izvještaju izrazio nezadovoljstvo dosad postignutim naporima bugarskog rukovodstva u davanju ustupaka Pirinskoj Makedoniji. Prema njegovom mišljenju, „99 % bugarskog naroda i dalje smatra da su Makedonci Bugari“, a da sva bugarska glasila, osim komunističkih, nisu priznavala zasebnu makedonsku naciju. Njegov zaključak je bio da BRP(k) gotovo ništa nije poduzela na razvijanju makedonske nacionalne svijesti, jer se na popisu samo 50 % stanovnika Pirinske Makedonije izjasnilo da su Makedonci.²¹⁶ Bugarsko rukovodstvo je posebno pazilo na reakciju opozicije, od čijih je vođa najistaknutiji bio Nikola Petkov, vođa Zemljoradničkog saveza. Iako su bugarski komunisti zbog „proleterskog internacionalizma“ i pod pritiskom Sovjetskog Saveza morali imati dobre odnose s jugoslavenskim rukovodstvom i stoga raditi kompromise, opozicionare to nije zanimalo. Oni su u svojim glasilima bugarsko rukovodstvo

²¹⁴ Isto, 185.

²¹⁵ Isto, 185-186.

²¹⁶ Isto, 186.

proglašavali „izdajnicima“ ili da „djeluju na prosrpskoj liniji“. Međutim, komunisti još uvijek nisu imali uvjete da se obračunaju s opozicijom, jer Bugarska u međunarodnoj politici još uvijek nije imala status suverene zemlje (to će postati tek ratifikacijom Pariškog mirovnog sporazuma 10. veljače 1947. godine).

6. Vrhunac jugoslavensko-bugarskih odnosa: Bled i Evksinograd

6.1. Opće prilike u Bugarskoj i Jugoslaviji do događaja na Bledu

U periodu 1945-1947., u Jugoslaviji i Bugarskoj je trajao proces učvršćenja nove vlasti. Klasičan redoslijed bio je održavanje izbora, zatim ukidanje monarhije, te donošenje novog ustava. Po tom su šablonu na izborima pobijedile Narodne fronte (u kojima najveći utjecaj imale komunističke partije), a na referendumu se velik broj glasača izjasnio za republiku. Novi ustav obiju zemalja bio je napisan po uzoru na sovjetski iz 1936. godine. Na taj način su nove vlade pravno legalizirale svoju politiku, koja je u početku bila usmjerena prema obračunu s opozicijskim strankama i grupacijama i u više-manje željenom ekonomskom, kulturnom i političkom vezivanju sa Sovjetskim Savezom.

Krajem srpnja 1945. godine, u Bugarskoj je najavljeno održavanje prvih poslijeratnih izbora za Ustavotvornu skupštinu. Ovi izbori su bili značajni po tome što su to trebali biti prvi izbori održani u poslijeratnoj Europi. Američka i britanska administracija vjerovala su da bi se izborni rezultati u Bugarskoj odrazili i na skorašnje izbore u Rumunjskoj, Jugoslaviji, Mađarskoj i ostalim zemljama. Amerikanci i Britanci nisu bili zadovoljni uvjetima u kojima su se bugarski izbori trebali održati. U poruci od 14. kolovoza izjavili su da ne mogu priznati izbore u kojima će uz „korištenje sile i zastrašivanje... velik demokratski dio biračkog tijela“ biti spriječen u sudjelovanju.²¹⁷ Iako su se izbori isprva trebali održati 26. kolovoza,²¹⁸ vlada Domovinske fronte je dan prije, pod pritiskom SAD-a i Velike Britanije, odlučila odgoditi izbore s nadom da bi to barem ubrzalo sklapanje mirovnog ugovora u Parizu.²¹⁹ Otprilike u isto vrijeme, i Predsjedništvo privremene narodne skupštine DF Jugoslavije izglasalo je 30. kolovoza da se izbori za Ustavotvornu skupštinu održe 11. studenog.²²⁰ Pristanak na odgađanje izbora pokazao je da bugarski komunisti nisu mogli samostalno donositi odluke,

²¹⁷ Dimitrov, 2008. 118.

²¹⁸ Borba, *Predizborna situacija u Bugarskoj: pobjeda Otadžbinskog fronta je sigurna*, 24. VIII 1945. 4.

²¹⁹ Borba, *Bugarska vlada donela je odluku da odgodi izbore za kasniji rok*, 26. VIII 1945. 6.

²²⁰ Borba, *Izbori za Ustavotvornu skupštinu raspisani za 11. novembar ove godine*, 1. IX 1945. 1.

već se pokoravati volji SAD-a, Velike Britanije i SSSR-a.²²¹ Na dan druge obljetnice dolaska na vlast vlade Domovinskog fronta, u Bugarskoj je 8. rujna 1946. godine održan referendum na kojem se odlučivalo o monarhiji ili republici. Od 4 500 000 ljudi s pravom glasa, republiku je odabralo 96 % glasača. Veliko narodno sobranje idući je dan na zasjedanju službeno proglasilo Narodnu Republiku Bugarsku.²²² Na taj je način ukinuta monarhija i svrgnuta s vlasti dinastija Saxe-Coburg-Gotha. Sve značajnije stranke, poput Agrarne stranke i *Zvena* bile su za republiku, ne samo zbog svoje republikanske tradicije, već i zato jer devetogodišnji kralj Simeon II nije predstavljao kredibilnu protutežu vladi. Popularnost njegovog oca Borisa III je izbljedadnjela među narodom uslijed činjenice da se Bugarska u još jednom svjetskom ratu ponovno našla na krivoj strani. Naravno, tako velik postotak nije u svim slučajevima bio ni zasluga slobodnog odabira, jer je bilo primjera „izbornih nepravilnosti“ i lažiranja glasova.²²³ Sljedeći mjesec održani su i parlamentarni izbori, koji su isprva bili zakazani još za kolovoz 1945. godine. Lista Domovinske fronte osvojila je 364 od 465 mandata u Velikom narodnom sobranju. Od toga je Bugarskoj radničkoj partiji (komunista) pripalo 277 poslaničkih mjesta.²²⁴ Iako su u tjednima pred izbore opozicijske stranke smjele održavati predizborna okupljanja, komunisti su se trudili sabotirati ih. Iako su na izborima osvojili 53 % glasova, zabrinjavala ih je činjenica da je njih 28 % glasalo za opoziciju, a 17 % za nekomunističke stranke unutar Domovinske fronte. S obzirom na uvjete u kojima su izbori održani, povjesničar Vesselin Dimitrov je zaključio da je opozicija prošla s iznenađujuće dobrim rezultatima.²²⁵

Tijekom sve većeg zahlađenja odnosa između nekadašnjih saveznika u Drugom svjetskom ratu, Staljin je prestao voditi opreznu politiku prema istočnoeuropskim zemljama u kojima je držao utjecaj. Period od kraja 1946. do kraja 1947. godine obilježio je prijelaz s napetog, ali neodređenog zahlađenja na otvoren obračun između Istoka i Zapada. Ovaj odmak dešavao se u periodu kada je Zapad ratificiranjem mirovnog sporazuma u Parizu *de facto* priznao legalitet vladama „narodne demokracije“ u Istočnoj Europi. Velika Britanija i SAD su priznale novu vladu Rumunjske 5. veljače 1946., ali je to priznanje ostalo uskraćeno Bugarskoj, jer u njenu vladu nisu bila uključena najmanje dva pripadnika opozicije. Uskoro su ministri vanjskih poslova zemalja saveznica zasjedali u dva navrata, od 25. travnja do 16. svibnja i od 15. lipnja do 12. srpnja, gdje su dogovorene točke oko primirja i ostalih pitanja.

²²¹ Dimitrov, 2008. 127.

²²² Borba, *Juče je Narodno sobranje na svečanom zasjedanju proglasilo Narodnu Republiku Bugarsku*, 16. IX 1946. 2.

²²³ Dimitrov, 2008. 155.

²²⁴ Borba, *Pobeda Otadžbinskog fronta na izborima u Bugarskoj*, 29. X 1946. 1.

²²⁵ Dimitrov, 2008. 159.

Mirovni sporazumi, kojima je službeno okončano stanje rata između Saveznika s jedne i Italije, Rumunjske, Mađarske, Bugarske i Finske s druge strane, potpisani su u Parizu 10. veljače 1947. godine.²²⁶ Vlade u zemljama „narodne demokracije“ su fazu poslije potpisivanja sporazuma iskoristile za obračun s opozicijskim strankama. Vlada SAD-a je ratificirala Pariški mirovni sporazum s Bugarskom 7. lipnja 1947. godine. Ovim su sporazumom saveznici iz Drugog svjetskog rata priznali novu Bugarsku kao suverenu državu. Samo dan poslije američke ratifikacije, Nikola Petkov, vođa Zemljoradničkog saveza, bio je uhićen i protiv njega je pokrenut sudski proces.²²⁷ Dalje su se nizali primjeri kao što su ostavka 23 zastupnika iz redova opozicije 13. lipnja,²²⁸ ili oduzimanje bugarskog državljanstva 43-ojici bivših diplomatskih predstavnika i činovnika diplomatskih predstavništava u inozemstvu 24. lipnja.²²⁹ Smaknuće Petkova, te raspuštanje *Zvena* i Zemljoradničkog saveza, označili su kraj organizirane opozicije bugarskim komunistima.²³⁰ U Jugoslaviji je nešto ranije, 1946. godine, suđeno kardinalu Alojziju Stepincu, kao predstavniku rimokatoličkog dijela klera koji se nije mirio s novom vlašću,²³¹ a u Makedoniji je najpoznatiji primjer bilo zatvaranje Metodija Andonova-Čenta.²³² Jugoslavensko, odnosno makedonsko partijsko rukovodstvo posebno je pazilo na to da ne dođe u situaciju, koja bi među makedonskim stanovništvom pobudila negativna sjećanja iz Kraljevine Jugoslavije. Makedonija je u ovom periodu još uvijek bila osjetljivo područje, jer je Bugarska sada bila u dobrim odnosima s Jugoslavijom. Osim toga, skupine članova VMRO-a još uvijek su upadale u NR Makedoniju i agitirale za „ujedinjenu Makedoniju pod pokroviteljstvom Zapada“.²³³

²²⁶ Stavrianos, 2005. 797-801.

²²⁷ Borba, *Oduzimanje imuniteta Nikoli Petkovu*, 8. VI 1947. 5.

²²⁸ Borba, *Bugarsko sobranje prihvatilo predlog o oduzimanju mandata 23 opozicionih poslanika*, 14. VI 1947. 4.

²²⁹ Borba, *Organ bugarskih sindikata osuđuje provokacije monarhofašista na južnoj granici*, 25. VI 1947. 4.

²³⁰ Brown, 1970. 12-13.

²³¹ Petranović, 1988. III, 62-63.

²³² Čepreganov, 2008. 280-281.; Najozbiljniji izazov makedonskom rukovodstvu bilo je suočavanje sa Čentom, koji se sukobio s politikom KPM zbog makedonskog nacionalnog pitanja. Čento se suočio s nemogućnošću jugoslavenskih komunista da ujedine sva tri dijela Makedonije i nije trpio ograničenja koja je Beograd makedonskim komunistima postavljao u političkom manevriranju. Zbog toga je 1946. na zasjedanju Sobraanja osudio jugoslavensku politiku prema Makedoniji i uhićen pod optužbom da je namjeravao otići na Parišku mirovnu konferenciju i dostaviti im peticiju u korist neovisne Makedonije pod „patronatom Zapada“. Iako Čento nije bio značajna osoba unutar KPM, njegov predratni ugled među narodom potresao je ugled KPM. Makedonsko rukovodstvo Čentov slučaj nije dalo u javnost, sve dok informbiroovska emigracija poslije 1948. nije učinila ovaj slučaj javnim (Shoup, 1968. 167).

²³³ Isto, 166-169.

6.2. Bledski protokoli i usvajanje ugovora u Evksinogradu 1947. godine

Sukladno sa lišavanjem utjecaja opozicije tijekom 1946. i 1947. godine, jugoslavensko i bugarsko političko rukovodstvo omogućilo si je samostalniji nastup u unutrašnjoj i vanjskoj politici. Opozicija u obje zemlje bila je više orijentirana prozapadno, te njeni pripadnici nisu blagonaklono gledali na međusobno približavanje Jugoslavije i Bugarske, a pogotovo ne na odanost njihovih novih vlada Sovjetskom Savezu. Potpisivanjem mirovnog ugovora u Parizu 10. veljače 1947. godine (koji je stupio na snagu tek 15. rujna 1947.), Bugarska je konačno izašla iz međunarodne izolacije²³⁴ i stekla status suverene države s priznatom vladom, koja je sada mogla službeno urediti odnose s Jugoslavijom. Tako je 23. svibnja 1947., dotadašnji izvanredni poslanik i opunomoćeni ministar FNRJ, Obrad Cicmil, postao prvi veleposlanik FNRJ u NR Bugarskoj.²³⁵ Povjesničar Vesselin Dimitrov ističe da je Dimitrovljevo približavanje Titu, preko Bleda i Evksinograda u ljeto i jesen 1947. godine, rezultat njegove zabrinutosti zbog sve veće američke prisutnosti u Grčkoj i Turskoj. Dimitrov je čak i bio priznao jugoslavenskim komunistima prednost i učinkovitost u izgradnji socijalizma u Jugoslaviji i njihovu „vodeću ulogu“ na Balkanu. S druge strane, Zapad je u približavanju Jugoslavije i Bugarske vidio prijetnju za prozapadne vlade u Grčkoj i Turskoj, pa je pod izlikom „slavenske ugroze sa sjevera“ povećavao svoju prisutnost u regiji. Ovakva uzročno-posljedična situacija, stvarala je dodatnu napetost na Balkanu i poticaj za Staljina da počne s jačom kontrolom istočnoeuropskih država, među njima i Bugarske i Jugoslavije.²³⁶

Pokretanje Marshallovog plana, osnivanje Informbiroa i napetost međunarodne situacije, koja je uvjetovala početak Hladnog rata, obilježili su godinu vrhunca odnosa između Bugarske i Jugoslavije. Utjecaj svih ovih faktora uvjetovao je ponovnu aktualizaciju pitanja saveza, odnosno federacije između dvije zemlje. Inicijativa za ponovno pokretanje pregovora došla je od strane Georgija Dimitrova. Dimitrov je u telegramu, upućenom Titu 5. ožujka 1947., naveo da bi trebalo pristupiti pripremama za ostvarenje saveza između dvije zemlje, sada kada je međunarodni položaj Bugarske reguliran. Tito je odgovorio na poruku već 31. ožujka, u dijelu izvještaja o vanjskoj politici Jugoslavije, izjavivši da nakon uređenja međunarodnog statusa Bugarske „više nema nikakve zapreke i u najkraćem roku naši odnosi

²³⁴ Iako je bugarsku vladu već ranije priznao SSSR, a nakon potpisivanja mirovnog ugovora i Velika Britanija, Sjedinjene Države odgodile su svoje priznanje za kasnije (Dimitrov, 2008. 169-170).

²³⁵ Borba, *Težnje za bratskom saradnjom bugarskog i jugoslovenskog naroda dobile su mogućnost punog ostvarenja*, 24. V 1947. 4.

²³⁶ Dimitrov, 2008. 175.

s Bugarskom produbit će se i učvrstiti onako kako je to u interesu naroda naših zemalja“.²³⁷ Nekoliko dana prije odlaska u Jugoslaviju, Dimitrov je svoja uvjerenja prenio grčkom tisku:

„Između Narodne Republike Bugarske i Federativne Narodne Republike Jugoslavije... postoje najsrdačniji bratski odnosi... Uzajamni politički, privredni i kulturni odnosi između naše dvije zemlje postajati će sve prisniji i čvršći na osnovu trajne bratske suradnje. Između Bugarske i Jugoslavije predstoji u nedalekoj budućnosti, zaključenje Ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći...“.²³⁸

Za odlazak u Jugoslaviju bila je sastavljena državna delegacija, na čijem je čelu bio Georgi Dimitrov.²³⁹ Delegacija je stigla vlakom u Beograd 27. srpnja, a dočekali su ih Tito i više članova vlade. Georgi Dimitrov je zatim održao govor pred okupljenim mnoštvom:

„Draga braćo Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci i Crnogorci!... Prošla je zauvijek teška prošlost, kada su neprijatelji dijelili i suprotstavljali naše narode jedan drugom u interesu svojih zavojevačkih ciljeva. Granica između naših dviju zemalja sada nas više ne razdvaja, već ujedinjuje... Naš je zajednički zadatak da uložimo sve sile kako bismo Balkanski poluotok od bureta baruta, koje je nekad predstavljao, pretvorili u zdravu polugu i faktor mira i demokracije...“.²⁴⁰

Pregovori između bugarskih i jugoslavenskih predstavnika, na čelu s Titom, u dvorcu na Bledskom jezeru počeli su u četvrtak, 30. srpnja. Neki od članova jugoslavenske delegacije bili su i Lazar Koliševski, predsjednik vlade NR Makedonije, te Obrad Cicmil, veleposlanik FNRJ u Sofiji. Na sastanku se razmatralo o nacrtima dokumenata, koje su pripremile stručne službe obiju vlada i o svim ostalim pitanjima, koja bila presudna za buduće odnose dviju zemalja. Radilo se o naknadnim ispravcima pojedinih točaka na graničnoj liniji, te postavljanju pitanja oko nužnosti rješenja statusa Pirinske Makedonije s njenim ujedinjenjem s NR Makedonijom. Razgovaralo se i o pitanju uređenja i pogodnom trenutku formiranja jugoslavensko-bugarske federacije.²⁴¹ Bugarsko vodstvo je na neizravan način dalo do znanja da ni na koji način neće ustupiti nijedan dio svog teritorija u svrhu ujedinjenja Makedonije

²³⁷ Dragišić, 2007. 121.

²³⁸ Nešović, 1979. 39.

²³⁹ Borba, *Nesalomljivo bratstvo naroda jugoslavije i Bugarske: predstavnik bratskog bugarskog naroda Georgi Dimitrov doputovao je sinoć u našu zemlju*, 27. VII 1947. 1.

²⁴⁰ Borba, *Svečani doček Dimitrova i ostalih bugarskih gostiju u Beogradu*, 28. VII 1947. 1.

²⁴¹ Nešović, 1979. 49-50.

dok ne dođe do formiranja federacije.²⁴² Povodom odluka donesenih na Bledu, bio je objavljen Protokol, koji je sadržavao izjavu da su dvije zemlje sastavile tekst Ugovora o prijateljstvu, suradnji i međusobnoj pomoći, da će pripremiti stvaranje carinske unije i usklađivati gospodarske planove. Od ostatka Protokola valja istaknuti Treći član koji je sadržavao odluke oko pojednostavljenja režima prelaska granice, ukidanje viza i rješenje statusa državljanstva pojedinih fizičkih osoba. Član sedam pokazao je dobru volju i znak podrške jugoslavenskog rukovodstva, a u njemu je stajao dogovor dviju zemalja da se objavi deklaracija u kojoj se Jugoslavija odriče cjelokupnog iznosa reparacija (25 milijuna dolara), koje joj je, prema Pariškom mirovnom sporazumu, trebala isplatiti Bugarska. Posljednja točka Protokola sadržavala je informaciju o usuglašenom tekstu Ugovora o prijateljstvu, suradnji i međusobnoj pomoći, Sporazumu o gospodarskoj suradnji, Sporazumu o carinskim olakšicama i o pripremi carinske unije i Sporazumu o dvovlasničkim imanjima na jugoslavensko-bugarskoj granici, o olakšanju prijelaza granice, o prelaženju granice pograničnog stanovništva i o državljanstvu (svi ovi akti biti će ratificirani na dogovornima u Evksinogradu 27. studenog 1947. godine). Kabinet predsjednika FNRJ je zatim objavio deklaraciju, spomenutu u točki sedam Protokola, kojom se Jugoslavija odrekla reparacija, određenih mirovnim ugovorom s Bugarskom.²⁴³

Staljin je negativno reagirao na dogovore između Jugoslavije i Bugarske, bez da ga se išta pitalo. Odgovorio je Titu i Dimitrovu da su njihove vlade napravile pogrešku zaključivši dogovore prije bugarskog potpisivanja mirovnog sporazuma u Parizu, te da su ovim činom samo dale izliku Amerikancima i Britancima da pojačaju svoju vojnu prisutnost u Grčkoj i Turskoj. Time im je dao do znanja da nisu samostalni u svojim odlukama te da se prije svakog političkog poteza trebaju posavjetovati s njim. Staljin se naposljetku složio da se Bledski protokoli ratificiraju nakon bugarskog potpisivanja sporazuma 15. rujna. Staljin je ubrzo pokrenuo svoj plan tješnjeg vezivanja istočnoeuropskih zemalja uz SSSR – osnivanjem Komunističkog informacijskog biroa na zasjedanju od 22. do 27. rujna iste godine.²⁴⁴ Ova organizacija okupljala je sve komunističke partije na vlasti u istočnoeuropskim zemljama, te dvije iznimno jake komunističke partije na Zapadu, francusku i talijansku. Informbiro je na taj način uskoro postao instrument kojim je Staljin namjeravao bolje kontrolirati te zemlje.²⁴⁵

Pošto je Pariški mirovni ugovor stupio na snagu 15. rujna, bili su ispunjeni uvjeti da se ratificira Ugovor o prijateljstvu, suradnji i međusobnoj pomoći između Jugoslavije i

²⁴² Dimitrov, 2008. 175.

²⁴³ Dragišić, 2007. 126-127.

²⁴⁴ Dimitrov, 2008. 175-176.

²⁴⁵ Dedijer, 1979. I, 146-155.

Bugarske. Dana 27. studenog 1947. godine, jugoslavenska delegacija na čelu s Josipom Brozom Titom doputovala je u Bugarsku, kako bi potpisala Ugovor. U delegaciji je, među ostalima, bio i veleposlanik FNRJ u Sofiji, Obrad Cicmil. Pregovori u Evksinogradu, bivšoj rezidenciji dinastije Saxe-Coburg u blizini grada Varne, okončani su istog dana, donošenjem zaključaka i potpisivanjem Ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći. Sporazum se sastojao se od dvanaest članova. Sadržaj ugovora odnosi se uglavnom na poštivanje suvereniteta obiju država, pružanje pomoći u slučaju agresije na jednu od država potpisnica, izgradnju ekonomskih i kulturnih odnosa. U zadnjem članu je navedeno da ugovor ostaje na snazi dvadeset godina. To je bio utjecaj Staljinovog prijedloga s početka 1945. godine da je, prije ujedinjenja Jugoslavije i Bugarske, potrebno zaključiti pakt o prijateljstvu i međusobnoj pomoći „na 10-20 godina“. Ratifikacijom Ugovora, Jugoslavija i Bugarska su se mogle upustiti u temeljitiju kulturno-privrednu suradnju, te otvorile mogućnosti za neka druga potencijalna ostvarenja, poput federacije ili rješenja makedonskog pitanja. Ništa od toga naposljetku nije ostvareno, zbog nevoljkosti obiju zemalja da pristanu na pojedine ustupke, te izolacijom Jugoslavije od sovjetskog lagersa nakon Rezolucije Informbiroa 1948. godine.

6.3. Makedonsko pitanje na Bledu

Jedan od središnjih dogovora na Bledu bilo je rješavanje statusa Pirinske Makedonije. Bugarska radnička partija (komunista) je na svom Desetom proširenom plenumu, u kolovožu 1946., već bila objavila svoj službeni stav da Makedonci jesu zaseban narod koji ima pravo na njegovanje svoje kulture i jezika, te da iste mogućnosti trebaju biti pružene i onima koji se tako osjećaju u Pirinskoj Makedoniji. Međutim, kroz cijelo to vrijeme protezala se i inicijativa da se Pirinska Makedonija sjedini s NR Makedonijom, kada uvjeti „budu bili povoljni“. Postavljalo se pitanje treba li izvršiti ujedinjenje dvije regije prije ili poslije formiranja jugoslavensko-bugarske federacije. U pogledu rješavanja budućeg državno-pravnog statusa Pirinske Makedonije unutar federacije, obje delegacije imale su svoja rješenja. Jugoslavenska delegacija smatrala je da moguće riješiti ovo pitanje i prije formiranja federacije, ujedinjenjem Pirinske s Narodnom Republikom Makedonijom,²⁴⁶ te ispravkom pojedinih dijelova granice oko Bosiljgrada i Caribroda. S druge strane, Dimitrov i neki bugarski ministri držali su mišljenje da se sve treba provesti, ali obrnutim putem, odnosno da se ova pitanja riješe poslije, a ne prije formiranja jugoslavensko-bugarske federacije. Rješavanje ovih pitanja već

²⁴⁶ Dragišić, 2007. 187.

je bilo potvrđeno odlukama Desetog proširenog plenuma Centralnog komiteta BRP(k) 1946. godine, ali je bugarsko rukovodstvo nastojalo što duže da takve osjetljive stvari ostanu samo na papiru, jer se nisu bili spremni suočiti s reakcijom javnog mnijenja u Bugarskoj. Bugarska je delegacija isticala da za tako radikalan potez u rješavanju statusa pirinskog kraja bugarska javnost nije bila ni politički ni psihološki pripremljena. Međutim, vlada od dolaska Domovinske fronte takvo što nije ni poduzimala. Još je Kiril Miljevski, šef Privremenog makedonskog predstavništva u Sofiji, početkom listopada 1944. godine ustvrdio da dio bugarske javnosti „ne reagira najbolje kad je riječ o tome da se jedan dio "njihovog" teritorija otkine od njih i pripoji Jugoslaviji“.²⁴⁷ Iako je Dimitrov tvrdio da je „bugarski proleterijat životno zainteresiran za nacionalno oslobođenje Makedonije“, određene grupacije unutar Domovinske fronte nisu bile oduševljene eventualnim teritorijalnim gubitkom Pirinske Makedonije.²⁴⁸ Neka pitanja vezana uz stanovništvo pirinske regije bila su riješena bez otezanja i dilema. Bugarska delegacija potvrdila je nastavak upućivanja učitelja iz NR Makedonije, te da će Makedonci u Gornjodžumajskoj oblasti imati sva prava nacionalne manjine, a njihova djeca slušati nastavu u školama na materinjem jeziku. Dogovoreno je da će učitelje s jugoslavenskim državljanstvom postavljati i plaćati Ministarstvo narodne prosvjete, zajedno sa svojim bugarskim učiteljima, uz prethodno odobrenje Velikog narodnog sabora Bugarske. Pitanje rješenja statusa Pirinske Makedonije, odnosno njeno priključenje NR Makedoniji, odloženo je na neodređeno vrijeme, pošto još uvijek nije bilo riješeno ni pitanje ustroja jugoslavensko-bugarske federacije.²⁴⁹ Ovaj sastanak je ponovno pokazao da se u bugarskom stavu prema Pirinskoj Makedoniji nisu dogodile važnije promjene. Bugarsko rukovodstvo jednostavno nije bilo spremno odvojiti bugarski dio teritorija i predati ga Jugoslaviji, odnosno NR Makedoniji.²⁵⁰ Stoga je to rješenje odgađalo tvrdnjama da je nužno povezati sve dijelove, zajedno s Egejskom Makedonijom. U Grčkoj je još uvijek trajao građanski rat. Ako su i postojali određeni ljudi u Jugoslaviji i Bugarskoj koji su vjerovali u pobjedu grčkih partizana i poraz monarhije, Staljin je znao da se takvo što neće dogoditi, jer je Grčka bila predodređena da potpadne pod britansku sferu utjecaja.²⁵¹

²⁴⁷ Vukmanović, 1983. III, 252.

²⁴⁸ Nešović, 1979. 51.

²⁴⁹ Isto, 54.

²⁵⁰ Dragišić, 2007. 188.

²⁵¹ Banac, 1990. 45.

6.4. Provođenje bugarskih obveza iz Bledskih protokola

Tri tjedna nakon susreta jugoslavenske i bugarske delegacije na Bledu i potpisivanja sporazuma, vlada FNRJ je u Sofiju uputila delegaciju, koja je bila zadužena za provođenje dogovora, osobito u pitanjima tehničke i ekonomske pomoći, te za daljnje razvijanje bilateralnih odnosa.²⁵² Pitanje održavanja nastave na makedonskom jeziku u školama Pirinske Makedonije riješeno je na Bledu bez nekih posebnih problema. Bugarski ministar prosvjete, Minčo Nejčev, obavijestio je jugoslavenskog veleposlanika Obrada Cicmila da je bugarsko ministarstvo prosvjete odlučilo iduće akademske godine uvesti nastavu makedonskog jezika i makedonske povijesti u većini gimnazija i svim progimnazijama regije. Međutim, pošto bugarski nastavnici nisu bili kvalificirani za predavanje makedonskog jezika, traženo je da se u Pirinsku Makedoniju uputi oko 100 nastavnika makedonskog iz NR Makedonije. Postojao je i plan da se izvjestan broj mladih učitelja iz Pirinske Makedonije pošalje na učenje makedonskog jezika u NR Makedoniju. Na taj bi se način od iduće akademske godine uvela nastava na makedonskom od prvih razreda osnovnih škola, a potom postupno i u više razrede.²⁵³ Prezidij Velikog narodnog sabora je u povodom toga donio dva ukaza, br. 231 od 31. prosinca 1947. i br. 148 od 12. veljače 1948. godine, s retroaktivnim djelovanjem od 15. rujna 1947. godine. Sabor je na svojim zasjedanjima od 24. prosinca 1947. do 5. veljače 1948. godine usvojilo odluke o prijmu jugoslavenskih građana u službu NR Bugarske. Tim je rješenjima bilo naloženo Ministarstvu narodne prosvjete u Sofiji da postavi 87 učitelja iz NR Makedonije na rok od tri godine, odnosno do 15. rujna 1950. godine, s tim da im se od 15. rujna 1947. isplaćuju prinadležnosti redovnih učitelja škola u koje su raspoređeni.²⁵⁴ Međutim, prema izvještaju makedonskog funkcionara Ljupča Arsova, do 18. prosinca 1947. godine, prva skupina od 55 učitelja iz NR Makedonije već je bila otputovala u škole Pirinske Makedonije. Izvještaj makedonskog političara Blagoja Hadžipanzova donosi da je do travnja 1948. u Pirinskoj Makedoniji je nastavu vršilo već 93 učitelja iz Jugoslavije.²⁵⁵ Pošto broj učitelja pristiglih iz NR Makedonije nije bio dovoljan za sve škole u Gornjodžumajskoj oblasti, vlada NR Bugarske odobrila je održavanje tečajeva, koje su pohađali bugarski učitelji s ciljem svladavanja makedonskog književnog jezika i povijesti makedonskog naroda. Te tečajeve pohađalo je još 135 učitelja. Zakon, koji je Narodno sobranje Bugarske trebalo donijeti u skladu s odlukom Mješovite jugoslavensko-bugarske komisije, nikad nije bio

²⁵² Nešović, 1979. 125-126.

²⁵³ Dragišić, 2007. 189.

²⁵⁴ Nešović, 1979. 126.

²⁵⁵ Dragišić, 2007. 190.

objavljen u službenim novinama NR Bugarske. Na taj je način vlada mogla u bilo kojem trenutku lako ukinuti pokrenute mjere, što je naposljetku i učinjeno nakon objavljivanja Rezolucije Informbiroa 28. lipnja 1948. godine.

Držalo se da je za jačanje makedonske nacionalne svijesti u školama bio važan sadržaj udžbenika povijesti i makedonskog jezika. Rujna mjeseca 1947. godine, Desa Miljovska (delegat CK KP Makedonije) je u razgovoru s Nejčevim istakla na potrebite promjene u bugarskim udžbenicima, u kojima je Makedonija u geografskom smislu navođena kao južna Bugarska, a makedonske povijesne ličnosti kao Bugari. Bugarsko ministarstvo narodne prosvjete je već u studenom iste godine izdalo naredbu o ispravljanju poglavlja u udžbenicima, koja su se odnosila na makedonsku povijest. Bilo je važno da se srednjovjekovna Samuilova država predstavi kao država makedonskih Slavena, Kliment i Naum Ohridski trebali su bili označavani kao „južnoslavenski prosvjetitelji i književnici“, a braću Dimitra i Konstantina Miladinova nije se smjelo tretirati kao Bugare. Prisutnost bugarske vojske u Makedoniji tijekom Drugog svjetskog rata trebala je biti predstavljena kao okupacija.²⁵⁶

U skladu s Bledskim protokolima, koji su postali službeni sporazumom u Evksinogradu 27. studenog 1947. godine, Oblasna školska inspekcija u Gornjoj Džumaji raspisala je okružnicu općinskim školskim inspekcijama i upraviteljima škola u Gornjodžumajskoj oblasti o mjerama za olakšanje učenja književnog makedonskog jezika, kao i za realizaciju zbližavanja s Narodnom Republikom Makedonijom. Oblasna inspekcija naložila je upraviteljima škola da preuzmu mjere u svrhu ostvarenja prethodno navedenog. Ulagao se napor u razvoj široke mreže dopisivanja osnovnih škola u pirinskoj regiji s osnovnim školama u NR Makedoniji, međusobno dopisivanje razreda, članova bugarske omladinske organizacije *Septemvriči* s članovima Saveza pionira Jugoslavije, te međusobno dopisivanje između samih učenika. U razmjeni delegacija sudjelovala je i skupina makedonskih pisaca, koji su obišli veća mjesta i čitali svoje radove, zatim skupina od 100 pionira, koji su izvodili predstave, ali i obrnuto - učenici progimnazije *Goce Delčev* u Pirinskoj Makedoniji posjetili su Strumicu, gdje su odigrali jedan kazališni komad.²⁵⁷ Nadalje su bili popularizirani različiti omladinski časopisi u duhu novog poretka, provođena odredba da se, pored slike Staljina i Dimitrova, u školama na zidu nalaze i slike Tita i Lazara Koliševskog, zatim grbovi FNRJ i NR Makedonije, slike pojedinih narodnih heroja Jugoslavije, te prigodne parole preko kojih bi se „podizao stvaralački i nacionalni duh i

²⁵⁶ Isto, 190-191.

²⁵⁷ Isto, 188.

motiviralo na učenje kod djece“. Poželjno je bilo i izdavanje zidnih novina svaka dva tjedna sa sadržajem na makedonskom književnom jeziku, te tijekom posebnih prigoda, poput 9. rujna (dan oružanog ustanka u Bugarskoj 1944.), 11. listopada (dan oružanog ustanka u NRM 1941.), 29. studenog (dan proglašenja FNRJ 1945.) i sličnih datuma. Prakticirano je održavanje kazališnih predstava i zborsko pjevanje na makedonskom jeziku, osnivanje folklorne skupine koje su prakticirale makedonske narodne plesove i organizirani njihovi skupni obilasci sela u kojima su bile organizirane priredbe za stanovništvo. Bilo je obavezno u svakoj školi, koja je posjedovala radio-uređaj, aktivno slušanje Radio Skopja, zatim organiziranje književnih druženja na kojima se proučavao makedonski jezik, a sve knjižnice trebale bile su opskrbljene dovoljnom količinom literature na makedonskom jeziku,²⁵⁸

Istovremeno s pokretanjem vladinih mjera u školama, u oblasti je počelo izlaženje lista na makedonskom jeziku, *Pirinskog dela*. U Pirinsku Makedoniju su bila dostavljana i skopska glasila, koja su također igrala ulogu u „makedonizaciji“ regije. U jednom jugoslavenskom izvještaju se navodi da je *Nova Makedonija* imala 1371 pretplatnika, *Mlad borec* 3120, a *Pionerski vesnik* je bio raspačavan u 6347 primjeraka. U Gornjoj Džumaji je otvorena knjižara *Makedonska kniga* i osnovano Oblasno makedonsko narodno kazalište, koje je počelo s radom 7. studenog 1947. godine.²⁵⁹ O otvaranju ovog kazališta pisali su tadašnja vodeća sofijska glasila *Rabotničko delo*, *Otčestven front*, *Zemeldelsko zname*, te glasila makedonske emigracije u Bugarskoj, *Makedonsko zname* i *Makedonska misao*.²⁶⁰

Na kraju se treba zapitati u kolikoj je mjeri bila prihvaćena kampanja širenja makedonske nacionalne svijesti. Povjesničar Petar Dragišić (*Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944-1949*) iznosi niz izvještaja koji svjedoče o oba iskustva. Pozitivno prihvaćanje „makedonizacije“ predstavio je na primjeru članka u *Pirinskom delu*, u kojem je opisan slučaj sedmorice nastavnika u selu u okolini gradića Razloga, koji su, budući da u selu nije bilo nastavnika makedonskog jezika, samoinicijativno organizirali okupljanja jednom tjedno, na kojima su čitane makedonske knjige i novine. U *Novoj Makedoniji* bio je objavljen članak o učenicima koji su izražavali radost zbog pružene prilike da uče makedonski jezik.²⁶¹ S bugarske su strane odabrani izvještaji koji svjedoče o pružanju otpora prema procesu „makedonizacije“. U nekim mjestima Pirinske Makedonije tečajevi makedonskog jezika nisu ni zaživjeli zbog nezainteresiranosti lokalnog stanovništva. Primjera otpora bilo je i u školama, pa su tako učenici gornjodžumajske gimnazije demonstrativno napustili sat

²⁵⁸ Nešović, 1979. 130-132.

²⁵⁹ Petranović, 1988. III, 191.; Dragišić, 2007. 188.

²⁶⁰ Nešović, 1979. 133.

²⁶¹ Dragišić, 2007. 191.

makedonskog pod izgovorom da ne žele učiti tuđi jezik. U Nevrokopu su roditelji školaraca spalili udžbenike makedonskog jezika, a u anonimnom pismu roditeljâ, upućenom bugarskom ministru narodne prosvjete Dramalijevu, istaknuto je da se oni smatraju Bugarima, a da su Makedonci samo po teritorijalnom određenju.²⁶² Ovi primjeri pokazuju očitu podvojenost prema kampanji „makedonizacije“. Radilo se o tome da su svakako postojali oni koji su se osjećali etničkim Makedoncima, ali je bilo i onih koji su se osjećali Bugarima ili Makedoncima koji su imali različit jezik i običaje, ali su se smatrali pripadnicima bugarskog naroda. Stoga su te skupine pružale otpor, bilo sabotажom učenja makedonskog jezika ili se tijekom popisa stanovništva nisu izjasnili kao Makedonci.

6.5. Stagnacija „makedonizacije“ Pirinske Makedonije

Rad učitelja iz NR Makedonije u školama Pirinske Makedonije bio je vrhunac ustupaka Bugarske Jugoslaviji. Nagovještaj promjene odnosa prema Pirinskoj Makedoniji započeo je u veljači 1948. godine, kada je zakonom o administrativnom uređenju Pirinska Makedonija podijeljena na srezove. Kao posljedica toga, oblasni komiteti BRP(k) i Domovinske fronte u Gornjodžumajskoj oblasti bili su rasformirani. Odlučeno je da *Pirinsko delo* ubuduće izlazi u Sofiji, a ne više u Gornjoj Džumaji. U jugoslavenskom izvještaju je bilo ocijenjeno kako će ovi potezi oslabiti jačanje makedonske nacionalne svijesti, a Pirinska Makedonija u formi Gornjodžumajske oblasti više neće predstavljati kompaktnu administrativnu cjelinu.²⁶³ Iznijet je i stav da se ovom reorganizacijom „odmiče perspektiva“ za sjedinjenje Pirinske s NR Makedonijom. Praksa usporavanja „makedonizacije“ Pirinske Makedonije bila je potvrđena na savjetovanju sreskih rukovoditelja Domovinske fronte i ostalih važnijih institucija 25. travnja u Gornjoj Džumaji. Jedan od predstavnika Nacionalnog savjeta Domovinske fronte, Vladimir Poptomov, u svom je govoru istaknuo da se bugarska strana ne protivi sjedinjenju Pirinske Makedonije NR Makedoniji, ali je uputio kritiku onima koji priželjkuju da se to ujedinjenje izvrši prije ujedinjenja Bugarske i Jugoslavije. Iako je nadalje istaknuo da je cilj Domovinske fronte rad na učvršćivanju makedonske nacionalne svijesti među stanovništvom Pirinske Makedonije, ukazao je na vršenje pritiska nad stanovnicima da se izjasne kao Makedonci, te da je stav Nacionalnog savjeta DF da u Pirinskoj Makedoniji ne žive samo Makedonci, već i Bugari i ostali narodi.²⁶⁴

²⁶² Isto, 191.

²⁶³ Isto, 192-193.

²⁶⁴ Isto, 193-194.

Jugoslavenska strana reagirala je na promjenu bugarske politike prema Pirinskoj Makedoniji 1. ožujka 1948. godine, istaknuvši da se Centralni komitet KPJ „ne slaže sa stavom bugarskih drugova po pitanju Pirinske Makedonije, jer ono što se sada dešava u Pirinskoj Makedoniji nije u duhu naših ranijih razgovora“.²⁶⁵ Reakcija je došla i iz Skopja. Lazar Koliševski je u svom referatu na Drugom kongresu Narodne fronte Makedonije, održanom 23. i 24. svibnja 1948. godine, istaknuo da su nakon Bleda i Evksinograda stvorene „šire mogućnosti za razvoj nacionalnog života i kulture u Pirinskoj Makedoniji“, ali da su pojedini aktivisti Domovinske fronte „koji se još nisu oslobodili ideje o "velikoj Bugarskoj", kočili i sabotirali rad na izučavanju makedonskog književnog jezika i razvijanju nacionalne kulture u Pirinskoj Makedoniji“. Zatim je konačno podvrgnuo kritici podjelu Pirinske Makedonije na srezove, rekavši da „ovakva podjela... onemogućuje i otežava njen svestrani razvitak kao cjeline“. Koliševski je referat ipak zaključio nadom da će biti „otklonjene sve smetnje koje stoje na putu daljnjeg nacionalnog i kulturnog razvitka“ Makedonaca u Pirinskoj Makedoniji.²⁶⁶ Međutim, samo mjesec dana poslije, poslije objavljivanja Rezolucije Informbiroa bugarsko rukovodstvo prekinulo je sa svim ustupcima Pirinskoj Makedoniji i postupno oduzelo prije dobivene privilegije bez ikakvih obveza prema Jugoslaviji.²⁶⁷

6.6. Pregovori oko balkanske federacije 1947-1948.

Kako se približavao trenutak da Bugarska na Pariškoj mirovnoj konferenciji potpiše mirovni ugovor i time postane suverena zemlja sa pravom da ugovara sporazume, ponovno je objelodanjena ideja o balkanskoj federaciji. Tito i Dimitrov su se sreli u Moskvi 5. lipnja 1946. godine, i dogovorili se da će započeti pregovore o federaciji čim to bude bilo moguće.²⁶⁸ Za razliku od prije više od godinu dana, Staljin je ovaj put poticao njihove namjere, tvrdeći kako će dvije ujedinjene države na Balkanu imati važnu ulogu. Trojka je ponovno govorila o ovim planovima tijekom sahrane sovjetskog političara Mihaila Kalinjina 7. lipnja 1946. godine. Tada su se dogovorili da bi se sporazum o federaciji trebao riješiti nakon što Bugarska potpiše mirovni sporazum početkom 1947. godine (koji je snagu stupio tek 15. rujna 1947). Korak bliže ovim planovima bilo je ugovaranje Bledskih protokola 1. kolovoza 1947. godine. Tada je Dimitrov u povjerljivim razgovorima tvrdio: „Napraviti ćemo

²⁶⁵ Isto, 194.

²⁶⁶ Koliševski, 1981. 254-261.; Dragišić, 2007. 194-195.

²⁶⁷ Isto, 195.

²⁶⁸ *The Diary of Georgy Dimitrov*. 404.; Pirjevec, 2012. 240-241.

federaciju bolju od Rusa, jer mi imamo viši nivo, kulturniji...“.²⁶⁹ Kada je Staljin od Dimitrova saznao o čemu se razgovaralo na Bledu, 12. kolovoza je Titu i Dimitrovu uputio brzojav sa strogim prijekorom što o svojim planovima nisu informirali sovjetsko rukovodstvo. Staljin se posebno osvrnuo na to što je sporazum određen prije bugarskog potpisivanja mirovnog sporazuma u Parizu i da je dao povoda Zapadu da poveća svoju vojnu prisutnost u Grčkoj i Turskoj. Bez obzira na sovjetske kritike, Tito je potpisao Sporazum s Dimitrovim u Evksinogradu 27. studenog iste godine, ali je ipak uvažio sovjetske primjedbe tek toliko da je sporazum ograničio na dvadeset godina.²⁷⁰ Cola Dragojčeva je navela da je jugoslavensko vodstvo nakon Bledskih protokola naglo usporilo tempo za stvaranje federacije, pa da je navodno počelo s odugovlačenjem tog pitanja, da bi se na kraju tobože odreklo te ideje. U prilog toj ideji citirala je pismo Centralnog komiteta KPJ Dimitrovu od 14. ožujka 1948. godine: „Obaviješteni smo da neki od vaših dužnosnika naširoko govore da će se kroz 2-3 mjeseca doći do federacije između Jugoslavije i Bugarske. CK KPJ smatra da je za sada prerano govoriti o federaciji“. Svetozar Vukmanović iznosi da Dragojčeva nije uzela u obzir da su se u međuvremenu desio sporni Dimitrovljev intervju²⁷¹, zbog čega je bio podvrgnut Staljinovoj kritici.²⁷² Dimitrov je prilikom povratka iz posjeta Rumunjskoj razgovarao sa zapadnim novinarima u vlaku 17. siječnja i dao izjavu, koja se nije svidjela Titu, a još manje Staljinu. Novinar ga je, u kontekstu stvaranja balkanske federacije i federacije cijelih oblasti istočne i jugoistočne Europe, koja bi obuhvatila Mađarsku, Čehoslovačku i Poljsku, upitao hoće li i druge zemlje moći postati njezinim članovima. Dimitrov je, pod mišljenjem da bi federacija uskoro mogla biti formirana, odgovorio:

„Pitanje federacije za nas je jedno preuranjeno pitanje. To ne stoji sada na dnevnom redu i zato ovo pitanje nije bilo predmet diskusije na našoj konferenciji. Kada pitanje sazri, a ono će bezuvjetno sazrijeti, tada naši narodi, narodi narodne demokracije – Rumunjske, Bugarske, Jugoslavije, Albanije, Čehoslovačke, Poljske, Mađarske i Grčke – upamtite i Grčke! – riješit će ga. Oni su ti koji će riješiti što će biti: federacija ili konfederacija, i kada i kako će ona biti oformljena. Ja mogu reći da to što sada vrše naši narodi u velikoj mjeri olakšava rješavanje ovog pitanja u budućnosti...“.²⁷³

²⁶⁹ Dedijer, 1984. III, 311.; Pirjevec, 2012. 241.

²⁷⁰ Isto, 241-242.

²⁷¹ Znamierowska-Rakk, 2007. 121-122.

²⁷² Vukmanović, 1981. 295-297.

²⁷³ Dedijer, 1980. I, 459.; Vukmanović, 1981. 297.

Staljin je znao da takve izjave idu u korist Britancima i Amerikancima i bio ljut jer se Sovjetski Savez o tome ništa ne pita. Najprije je *Pravdi* naložio da njegovu izjavu okarakterizira kao „problematičnu i nepromišljenu“, a zatim je početkom veljače pozvao Tita i Dimitrova u Moskvu kako bi s njima jednom zauvijek raščistio situaciju oko toga kako uistinu treba funkcionirati njihova korespondencija sa Sovjetskim Savezom.²⁷⁴

Dimitrov se odazvao pozivu i stigao u Moskvu 9. veljače, dok je Tito, umjesto da ode, 8. veljače poslao delegaciju koju su činili Milovan Đilas, Edvard Kardelj i Vladimir Bakarić. Sastanak se održao 10. veljače uvečer. Staljin je podvrgao kritici Bledske protokole, Dimitrovljev intervju, odnose između Jugoslavije i Albanije i s tim u vezi zbivanja u Grčkoj. Za Bled je napomenuo da su si jugoslavenska i bugarska vlada dozvolile vanjskopolitičke poteze do kojih je došlo bez sovjetske suglasnosti, a Dimitrova ponizio uspoređujući ga sa „starom babom koja svašta priča“ i „komsomolcem koji se zatrčao“.²⁷⁵ Staljin je svu svoju kritiku sasuo na Dimitrova, ali je, prema Kardelju, na taj način neizravno kritiku uputio KPJ i njenom rukovodstvu. Staljin je znao da se Titu ne može prići prijetnjama ili ucjenama (uživao je velik podršku kod kuće, a u nedavnom obilasku Čehoslovačke, Poljske i Rumunjske svugdje je bio dočekan s oduševljenjem lokalnog stanovništva), dok je prema Dimitrovu imao gore naveden pristup. Iako je Dimitrov bio revolucionar na svjetskom glasu i junak iz Leipziga, predugo je bio van svoje zemlje i partije, te nije uživao toliku podršku partijskog rukovodstva. Zato je Staljin strogo postupao prema njemu, kako bi ga prinudio da bude poslušniji Kremlju.²⁷⁶ Kao jamstvo da se ovakve situacije dogode bez prethodnog konzultiranja, Staljin je Kardelja i Dimitrova stavio pred gotov čin. Naloženo im je da potpišu međudržavne ugovore sa Sovjetskim Savezom na temelju kojih bi se odrekli samostalne vanjske politike, te se obvezali da će njihove zemlje ubuduće u svim „važnim međunarodnim pitanjima konzultirati s Moskvom“.²⁷⁷ Staljin je, unatoč svemu, podupirao jugoslavensko-bugarsku carinsku uniju i federaciju, ali po svom modelu, nikako po jugoslavenskom. Oštro se usprotivio Dimitrovljevom planu da se i Rumunjska priključi carinskom savezu s Bugarskom, jer je za nju imao druge planove. U balkanskoj je federaciji vidio samo Jugoslaviju, Bugarsku, a zatim i Albaniju.²⁷⁸ Prema nekim tvrdnjama, „takva bi federacija Staljinu omogućila da nam dovede trojanskog konja, a onda ukloni Tita i naš Centralni

²⁷⁴ Pirjevec, 2012. 248.

²⁷⁵ Dedijer, 1980. I, 463.; Pirjevec, 2012. 251.

²⁷⁶ Vukmanović, 298-299.

²⁷⁷ Pirjevec, 2012. 251.

²⁷⁸ Dedijer, 1980. I, 466.; *The Diary of Georgi Dimitrov*, 442.

komitet“,²⁷⁹ odnosno da bi Staljin uz pomoć „svojih ljudi“ u bugarskoj vladi, preko federacije, „lakše podčinio Jugoslaviju kao najjači faktor u ovom dijelu Europe“. ²⁸⁰

7. Rezolucija Informbiroa: propast svih napora

7.1. Izolacija Jugoslavije od sovjetskog lagera

Iako u odnosima između Bugarske i Jugoslavije bilo pojedinih neslaganja, poput prirode jugoslavensko-bugarske federacije, pitanja sjedinjenja Pirinske Makedonije s NR Makedonijom i ostalo, totalni prekid bilateralnih odnosa došao je od „vanjskog faktora“, odnosno sukoba Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom, čiji je početak započeo pismom Centralnog komiteta SKP(b) upućenim Centralnom komitetu KPJ 27. ožujka 1948. godine. Kulminacija se desila 28. lipnja 1948., kada je prikriveni sukob između dvije partije iznesen na javnu scenu, objavljivanjem Rezolucije (Informbiroa) o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije.²⁸¹ Jedan od motiva zašto se Staljin 1947. odlučio na formiranje Informbiroa, bio je i taj da stavi KPJ i Tita podvrgne većoj kontroli s obzirom na Titov ugled u komunističkom pokretu i previše neovisnu politiku za njegov ukus.²⁸² Međutim, i zbivanja na međunarodnom planu također su imala presudan utjecaj na osnutak Informbiroa. Polarizacija u međunarodnim odnosima i pokretanje Marshallovog plana za Europu bili su samo neki od razloga.²⁸³

Zbog neizvjesnosti u kolikoj će mjeri Sovjetski Savez potpomoći Prvi petogodišnji plan u Jugoslaviji, Tito je 1. ožujka 1948. sazvao sastanak „proširenog“ Politbiroa. Tito je započeo sastanak govorom u kojem je istaknuo da su jugoslavensko-sovjetski odnosi dospjeli u slijepu ulicu, što je potvrđivala činjenica da su Sovjeti pokušali gurnuti Jugoslaviju u ekonomsku ovisnost i natjerati je na ulazak u federaciju s Bugarskom, koja je predviđala i spajanje obiju partija. Prema Titovoj tvrdnji, na taj bi si način Sovjeti osigurali trojanskog konja u njihovom taboru i ojačali utjecaj NKVD-a na Balkanu.²⁸⁴ Na kraju sastanka je odlučeno da rasprava ostane u tajnosti, posebno pred sovjetskim veleposlanikom. Međutim, Sreten Žujović-Crni je obavijestio veleposlanika Anatolija Lavrentijeva, koji je o tome odmah javio Staljinu. Pod dojmom ovog i kasnijih izvještaja, Staljin je pokrenuo niz pritisaka na

²⁷⁹ Pirjevec, 2012. 251.

²⁸⁰ Dedijer, 1980. I, 462-463.

²⁸¹ Dragišić, 2007. 197.; Znamierowska-Rakk, 2007. 122.

²⁸² Isto, 197.; Dedijer, 1979. I, 145-160.

²⁸³ Petranović, 1988. III, 198.

²⁸⁴ Pirjevec, 2012. 253.

jugoslavensko rukovodstvo, kako bi ih stavio pod veću kontrolu. Šef sovjetske vojne misije, general Barskov, obavijestio je 18. ožujka Koču Popovića da sovjetska vlada povlači svoje instruktore, jer su, prema njegovoj tvrdnji, „okruženi nedruželjubljem“.²⁸⁵ Tito je uputio pismo Staljinu povodom ovog poteza. Staljin i Molotov uzvratili su mu pismom 27. ožujka, optuživši rukovodeće ljude u Jugoslaviji da „kleveću“ Sovjetski Savez.²⁸⁶ Ovo pismo nije bilo upućeno samo KPJ, nego je u isto vrijeme poslano svim članicama Informbiroa.²⁸⁷

Vjerovalo se kako su najvažniji visokopozicionirani sovjetski saveznici u Jugoslaviji bili Sreten Žujović i Andrija Hebrang. Zbog toga je na tajnoj sjednici Politbiroa CK KPJ, održanoj 12. i 13. travnja, odlučeno da se sastavi komisija od tri člana koja će ispitati njihov slučaj.²⁸⁸ Tih dana su sovjetski predstavnici počeli donositi odgovore pojedinih partija iz Informbiroa, koji se po tonu i sadržaju nisu previše razlikovali od Staljinovog pisma. Do 19. travnja CK KPJ nije odbio odgovor od bugarske strane. Tog dana je kroz Beograd prolazila bugarska delegacija na putu za Prag, gdje je trebala potpisati sporazum o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između Bugarske i Čehoslovačke. Član delegacije bio je i Dimitrov. CK KPJ odredio je da Dimitrova na beogradskoj željezničkoj postaji dočeka Milovan Đilas. Razgovor između dvojice potrajao je samo nekoliko minuta, ali je Dimitrov istaknuo da zna za pismo SKP(b), te mu za kraj poručio: „Držite se čvrsto!... Najvažnije je da budete čvrsti, a ostalo će doći samo po sebi“. Unatoč tome što je bilo dogovoreno da se Dimitrov prilikom povratka iz Praga zadrži u Beogradu par dana, do tog sastanka nije došlo.²⁸⁹ U međuvremenu je pristiglo i pismo CK BRP(k), potpisano od Vlka Červenkova, u kome se bugarsko rukovodstvo solidariziralo s SKP(b).²⁹⁰

Naposljetku je odlučeno da se u lipnju 1948. održi sastanak Informbiroa na kojem bi se diskutiralo o slučaju KPJ. Tito je obavijest primio 19. svibnja, a na sjednici CK KPJ, održanoj sljedeći dan, jednoglasno je odlučeno da se ne ide na sastanak.²⁹¹ Jedinim od rukovodećih ljudi iz istočnoeuropskih zemalja koji je još održavao kontakt s jugoslavenskim rukovodstvom bio je Georgi Dimitrov. Povodom 25. svibnja, dana kad se slavio Titov rođendan, jedino mu je Dimitrov uputio čestitku: „Bratski pozdrav i najbolje želje povodom

²⁸⁵ Isto, 254- 255.; Dedijer, 1980. I, 472.

²⁸⁶ Isto, 474-475.

²⁸⁷ Isto, 487.

²⁸⁸ Isto, 485.; O Hebrangu je još od ožujka 1948. raspravljala posebna partija komisija zbog „frakcionaštva“, te zbog „ponašanja u (ustaškom) logoru“. Iako Hebrang komisiji nije ništa priznao, mislili su kako je najbolje riješiti se obojice potencijalno opasnih „predstavnika sovjetske linije“, ako čistka unutar partije bude jednom bila nužna (Pirjevec, 2012. 261).

²⁸⁹ Dedijer, 1979. I, 254-255.; Dedijer, 1980. I, 490.; Dragišić, 2007. 197-198.

²⁹⁰ Dedijer, 1980. I, 490.

²⁹¹ Isto, 495-496.

Vašeg rođendana“. Također je odredio jednog bugarskog omladinca da preda Titu štafetnu palicu. Istog dana, CK KPJ je odlučio u skorije vrijeme sazvati partijski kongres, kako bi članstvo KPJ imalo mogućnost da se izjasni oko sukoba između SSSR-a i Jugoslavije. Kongres je bio sazvan za 21. srpnja 1948., te su odmah započele pripreme za njegovo održavanje.²⁹² Informbiro je uputio službeni poziv CK KPJ da pošalje predstavnike na sastanak u Bukurešt, ali je poziv odbijen 20. lipnja. Zasjedanje Informbiroa započelo je 26. lipnja, ali njemu nisu prisustvovali poljski šef Vladislav Gomulka i bugarski Georgi Dimitrov. Štoviše, Dimitrov je 17. lipnja slavio svoj rođendan, a Tito mu je uputio čestitku. Dimitrov mu se zahvalio tek 26. lipnja, odnosno na dan kada je počelo zasjedanje Informbiroa. U Rezoluciji Informbiroa, koja je objavljena 28. lipnja, bilo je istaknuto i to da građani Jugoslavije prisile svoju vladu da se pokori Sovjetskom Savezu, a ako vlada odbije, da je narod smijeni i postavi novu koja će se podvrgnuti volju SSSR-a.²⁹³ Staljin je mislio da će jugoslavensko rukovodstvo na čelu s Titom pasti za najviše dva mjeseca, ali to se nije desilo ni tada ni poslije. Donio je posve pogrešnu procjenu, jer nije shvatio da jugoslavensko rukovodstvo može računati na jaku vojsku i policiju, vjernu samo njima, a ne Moskvi. Nije bio ni svjestan da će većina stanovništva poduprijeti Tita kako bi se riješili sovjetskog utjecaja.²⁹⁴

7.2. Bugarska postupno prekida odnose s Jugoslavijom

Iz pojedinih primjera u prošlom poglavlju moglo se vidjeti da Bugarska do objavljivanja Rezolucije Informbiroa nije imala posebno promijenjen odnos prema Jugoslaviji. Takvi motivi proizlazili su prvenstveno iz nastojanja obje strane da se sukob ne požuruje, već da se sačeka konačan rasplet jugoslavensko-sovjetskog spora. Osim toga, ni situacija u regiji nije bila povoljna. Građanski rat u Grčkoj je još uvijek trajao sa neizvjesnim krajem, dok je samo par dana prije objave Rezolucije situacija u Europi dodatno postala napeta sovjetskom blokadom Berlina (trajala od 24. lipnja 1948. do 12. svibnja 1949.) za pristup zemljama „zapadne demokracije“ njihovoj okupacijskoj zoni (Zapadni Berlin). Stanje na Bliskom Istoku se također pogoršalo nakon proglašenja države Izrael 14. svibnja 1948. godine. Odmah zatim, okolne države (Egipat, Transjordanija, Sirija i Irak) izvršile su agresiju na novostvorenu

²⁹² Isto, 497.

²⁹³ Isto, 498.

²⁹⁴ Pirjevec, 2012. 274.

državu (Izrael je nakon deset mjeseci pobijedio u ratu). Situacija u Europi i njenom susjedstvu svakako nije bila pogodna za razbijanje jedinstva sovjetskog bloka.

Prepiska između Tita i Staljina oko „nedruželjubivog okruženja“ za Sovjete u Jugoslaviji započela je još 27. ožujka 1948., ali su u Bugarskoj još uvijek bili prisutni izrazi prijateljstva prema Jugoslaviji. Tako su na prvosvibanjskoj proslavi u Sofiji bili Titovi portreti, te parole o Jugoslaviji i jugoslavensko-bugarskim odnosima. Radio Sofija je Titovom rođendanu posvetio četiri emisije, a Bugarsko-jugoslavensko društvo je u Sofiji 23. i 25. svibnja organiziralo četiri priredbe.²⁹⁵ U organizaciji Saveza narodne omladine Bugarske, za Jugoslaviju je krenula štafeta, čijem je ispraćaju prisustvovalo oko 500 u čast 66. rođendana Georgija Dimitrova. Dan poslije objavljivanja Rezolucije Informbiroa, bugarsko Ministarstvo vanjskih poslova izdalo je notu u kojoj je izjavilo da Rezolucija ne mijenja postojeće odnose između dviju država. Međutim, stvarni stavovi bugarskog rukovodstva bili su daleko od prijateljskih.²⁹⁶ Već je sljedećega dana u *Rabotničeskom delu* objavljen tekst pod naslovom „Zdrave komunističke snage u Jugoslaviji će pobijediti“. U tekstu je, očekivano, upućena kritika i optužba CK KPJ da napušta „marksizam-lenjinizam“ i „diktaturu proletarijata“, te prelazi na pozicije nacionalizma. Kao i Sovjeti, i Bugari su pozivali „zdrave snage“ u Jugoslaviji da vrate zemlju na „pravi put“. Njihova formula bila je slična. Rukovodstvo KPJ bilo je optuživano za „greške“ u unutarnjoj i vanjskoj politici, ali je naglašavano uvjerenje da će se „zdrave snage“ u Jugoslaviji suprotstaviti politici vođa KPJ.²⁹⁷

Uskoro su se počele nizati optužbe pojedinaca unutar Centralnog komiteta BRP(k) na račun jugoslavenskog rukovodstva. Među njima je Vladimir Poptomov izjavio više optužbi na njihov račun na svojim nastupima u Sofiji, Gornjoj Džumaji i drugim mjestima. Petko Kunin i Cola Dragojčeva neko vrijeme nisu istupali po pitanju Rezolucije, a kasnije „vrlo rijetko i u blažoj formi“, posebno Dragojčeva. Unatoč tome, Bugarski ženski savez, na čijem je čelu bila Dragojčeva, iznio je oštre kritike na račun rukovodstva KPJ.²⁹⁸ Georgi Dimitrov prvih nekoliko mjeseci poslije Rezolucije nije javno iznosio svoj stav, iako je rukovodio napadima na KPJ. Dimitrov je iznio javni napad na rukovodstvo KPJ na Petom kongresu BRP(k), održanom od 18. do 21. prosinca 1948. godine, u kojem je istaknuo da je jugoslavensko rukovodstvo oličeno u „nacionalističkoj skupini Tita“ izdalo „veliko učenje marksizma-lenjinizma“. Jugoslavenski stav o potrebi sjedinjenja Pirinske s NR Makedonijom protumačio je kao želju „velikosrpskih šovinista koji su stremili hegemoniji na Balkanu“. Unatoč svemu,

²⁹⁵ Dragišić, 2007. 199.

²⁹⁶ Isto, 200.

²⁹⁷ Isto, 201.

²⁹⁸ Isto, 203.

među bugarskim komunistima nije vladalo jedinstveno mišljenje. Bilo je i onih, poput Petka Kunina i Georgija Čankova, koji su upozoravali na preuranjen napad na KPJ i isticali da je ekonomska suradnja s Jugoslavijom od „životnog interesa“ za Bugarsku.²⁹⁹ Pojedina neslaganja unutar bugarskog rukovodstva oko stava prema KPJ, bez obzira na sve, nisu dovela u pitanje odanost bugarske vlade politici Moskve prema Jugoslaviji. Iako su se mogla čuti mišljenja u korist jugoslavenskog rukovodstva, u vrhu BRP(k) ipak nije bilo nikog tko bi riskirao svoj položaj i otvoreno se suprotstavio liniji Informbiroa. Bugarska je ubrzo počela udaljavanje od Jugoslavije, koje je ubrzo dovelo do gotovo potpunog prekida odnosa među dvjema zemljama.

Bugarska je ubrzo pokrenula i raskid gospodarske i kulturne suradnje s Jugoslavijom. Ova kampanja tekla je sukladno s istom praksom koju su provodile i ostale istočnoeuropske zemlje na čelu s SSSR-om, kako bi izolirale Jugoslaviju i dovele ju u težak položaj. Iako je neposredno poslije objavljivanja Rezolucije Bugarska davala Jugoslaviji obećanja povodom određenih potraživanja, u većini slučajeva ta su obećanja ostala neostvarena. Na sličan je način postupno zamirala i aktivnost mješovite jugoslavensko-bugarske kulturne komisije.³⁰⁰ Pošto jugoslavenskom rukovodstvu u početku nije bio cilj prekid odnosa s Istočnim blokom, s jugoslavenske je strane poslije Rezolucije dolazilo više inicijativa za nastavak suradnje. Od početka listopada 1948., stav Bugarske u pogledu privredno-kulturne suradnje više nije bio skrivan. Predsjednik bugarskog dijela Mješovite komisije Sava Ganovski izjavio je da od ispunjavanja plana kulturne suradnje između Jugoslavije i Bugarske „nema ništa“.³⁰¹ Tada su jugoslavensko-bugarski odnosi definitivno zamrli, a službeno će biti prekinuti bugarskim raskidanjem Ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći 1. listopada 1949. godine.³⁰²

Pošto je Staljin uvidio da nije srušio jugoslavensko rukovodstvo pomoću ideološke izolacije, od jeseni 1948. je pokrenuo oštrije mjere. U međuvremenu su s Jugoslavijom bili raskinuti svi ugovori ekonomskog karaktera, što je jugoslavenski petogodišnji plan dovelo u pitanje.³⁰³ Sve istočnoeuropske zemlje, koje su graničile s Jugoslavijom, počele su vršiti koncentraciju vojnih snaga u blizini granice. Ovi potezi su zapravo bili demonstracija sile i izazivanje napetosti, nego stvarna prijetnja vojnom invazijom. Unatoč tome, Zapad nije u potpunosti isključivao mogućnost napada na Jugoslaviju. U analizi State Departmenta

²⁹⁹ Isto, 204-205.

³⁰⁰ Isto, 206-207.

³⁰¹ Isto, 207-208.

³⁰² Dedijer, 1979. II, 478-479.

³⁰³ Dedijer, 1984. III, 427.

zaključeno je da je vjerojatnost za izravnu invaziju susjednih zemalja sa ili bez sovjetske pomoći manje vjerojatna od poticanja gerilske aktivnosti u Jugoslaviji. Predviđalo se da bi najintenzivnija gerilska aktivnost razvila u Makedoniji, u koju bi gerilci upadali iz Bugarske i Albanije.³⁰⁴

7.3. Poništavanje bugarskih ustupaka u Pirinskoj Makedoniji i reakcije

Sve one ustupke stanovništvu Pirinske Makedonije, za koje se bugarsko rukovodstvo od Desetog proširenog plenuma do Bledskih protokola obvezalo da će ih ispuniti, počelo je povlačiti i poništavati ubrzo nakon Rezolucije Informbiroa. Lideri BRP(k) bili su slobodni da bez ikakvih obaveza prema Jugoslaviji prekinu proces „makedonizacije“. Trajčo Kostov je 3. srpnja 1948. godine istaknuo da će se nastaviti rad na razvijanju „makedonske nacionalne kulture“ u Pirinskoj Makedoniji, ali na bugarskom jeziku. Nov odnos prema Pirinskoj Makedoniji službeno je prihvaćen na XVI plenumu BRP(k). U rezoluciji plenuma osuđena je politika jugoslavenskog i posebno makedonskog rukovodstva prema makedonskom pitanju, te da su težili samo sjedinjenju Pirinske s NR Makedonijom, zapostavljajući pritom stvaranje federacije Južnih Slavena. Plenum je na kraju zauzeo stav da do ujedinjenja dvije regije može doći samo ako Jugoslavija ostane vjerna „socijalističkoj i demokratskoj fronti“. Dakle, svaka suradnja sa Jugoslavijom i Makedonijom je bila prekinuta, ali je odlučeno da se i dalje nastavi s podučavanjem makedonske povijesti i jezika u školama. Naravno, od sada je predavanje nastave bilo povjereno lokalnim učiteljima, a zabranjeno učiteljima pristiglim iz NR Makedonije prije nešto manje od godinu dana.³⁰⁵ Započela je kampanja javnih osuda jugoslavenskih stavova prema Pirinskoj, ali i NR Makedoniji. Vladimir Poptomov je na 45. godišnjici Ilindenskog ustanka izjavio da stanovništvo pirinskog kraja „ne želi da se ujedini s Makedonijom u kojoj se goni sve što je bugarsko“.³⁰⁶ Odluke XVI plenuma ubrzo su se počele primjenjivati na terenu, pa su organi bugarske tajne policije 22. srpnja izvršili pretres svih makedonskih knjižara u Pirinskoj Makedoniji, kao i stanove osoblja koje je u njima bilo zaposleno. Knjižare su zapečaćene, a osoblju naređeno da u roku od 24 sata napusti Bugarsku. Učitelji iz NR Makedonije su protjerani, *Pirinsko delo* je prestalo s objavljivanjem članaka na makedonskom, a Makedonsko narodno kazalište smjelo je izvoditi predstave samo na

³⁰⁴ Bekić, 1988. 97-99.

³⁰⁵ Dragišić, 2007. 209-210.

³⁰⁶ Dragišić, 2007. 211.

bugarskom jeziku.³⁰⁷ Ubrzo su uslijedile reakcije iz Jugoslavije. Dimitar Vlahov je uputio otvoreno pismo Georgiju Dimitrovu u kojem je novu bugarsku politiku prema Pirinskoj Makedoniji opisao kao „drakonsku“.³⁰⁸ Lazar Koliševski je na Prvom kongresu KP Makedonije, održanom od 19. do 23. prosinca 1948., novu bugarsku politiku nazvao „gušenjem prava makedonskog naroda i izrazom „neživljenog šovinizma nekih bugarskih rukovoditelja“.³⁰⁹ Lazar Mojsov je krajem 1948. godine izdao knjigu *Bugarska radnička partija (komunista) i makedonsko nacionalno pitanje* u kojoj je dao opis bugarske politike prema Pirinskoj Makedoniji u tom periodu i izvrnuo kritici trenutnu bugarsku politiku prema ovoj regiji. Međutim, na jugoslavenskoj strani bilo je i onih koji su neizravno podržali Rezoluciju Informbiroa i time stali protiv smjera jugoslavenskog rukovodstva. Jedni od prvih koji su reagirali, bili su probugarski orijentirani stari komunisti Panko Brašnarov i Pavel Šatev. Oni su 1. listopada 1948. poslali pismo Centralnom komitetu Svesavezne komunističke partije (boljševika) u kojem su iznijeli brojne optužbe na račun CK KPJ koji želi „ostvariti hegemoniju nad Bugarskom“ i „kako je pitanje ujedinjenja makedonskog naroda od početka bilo potkopano od strane CK KPJ stajalištem da se ujedinjena Makedonija nađe unutar FNRJ, ne vodeći računa o posebnim interesima bratskih susjednih zemalja...“.³¹⁰ U kasnijim obračunima sa svima koji su stvarno podržali Rezoluciju ili samo izrazili neslaganje s pojedinim aspektima tadašnje politike jugoslavenskog rukovodstva, našli su se Šatev i Brašnarov, kao i neki ostali viđeniji makedonski političari poput Baneta Andrejeva i Lazara Sokolova.³¹¹ Andrejev je pripadao skupini Makedonaca sklonih Bugarskoj, koji nisu bili uvjereni da je Jugoslavija predodređena da ujedini sve Makedonce. Uspjesi Tita i njegovih ljudi u učvršćenju svoje vlasti u Makedoniji suzbili su njihove težnje. Zato je jugoslavensko rukovodstvo iskoristilo Rezoluciju Informbiroa kako bi se obračunalo s njima. Andrejev se kasnije uistinu bio povezao s „informbiroovcima“, poslije čega je bio uhićen. Sokolov i Šatev su daleko više bili povezani s bugarofilstvom, nego Andrejev.³¹² Međutim, povjesničar Paul Shoup tumači kako je Andrejev 1950. bio samo žrtva histerije od navodne invazije na Jugoslaviju koja je trebala uslijediti iz sovjetskog lagera, te je reagirao u korist Informbiroa

³⁰⁷ Isto, 212.

³⁰⁸ Borba, *Pismo druga Dimitra Vlahova predsjedniku vlade Narodne Republike Bugarske Georgiju Dimitrovu*, 12. IX 1948. 3.

³⁰⁹ Koliševski, 1981. 263-266.

³¹⁰ Angelov, 2005. 437-438.

³¹¹ Lazar Sokolov (Kumanovo, 1914. – Skopje, 1984.), profesor i politički aktivist. Od 1933. je član SKOJ-a, a od 1941. član KPJ. Bio je član Prezidija ASNOM-a i član AVNOJ-a. Poslije rata doktorirao ekonomiju i vršio pojedine političke funkcije u FNRJ. Nakon opredjeljenja za Rezoluciju Informbiroa, isključen je iz KPJ 1949. i služio kaznu na Golom otoku. Nakon izlaska iz zatvora je rehabilitiran i bio zaposlen kao direktor Ekonomskog instituta u Skopju (Banac, 1990. 190.; *Makedonska enciklopedija*, 1390).

³¹² Banac, 1990. 189-190.

samo da bi izbjegao ugrozu.³¹³ Procesi protiv stvarnih i potencijalnih „informbiroovaca“ trajali su idućih nekoliko godina. Na bugarskoj strani su također vođeni procesi protiv optuženih za zauzimanje projugoslavenske strane, a najpoznatiji je bio slučaj Trajča Kostova. Kostov je uhićen u ožujku 1949. i bio suđen na smrt, među ostalim, zbog navodnog zalaganja da se Bugarska sjedini s Jugoslavijom i na taj način bude „lišena nacionalnog suvereniteta“³¹⁴ (premda ga Tito uopće nije simpatizirao), da je britanski špijun. Osuđen je na smrtnu kaznu, koja je izvršena u prosincu 1949. godine. U jeku ovih događaja, 18. lipnja 1949. godine u Moskvi je, podlegavši bolesti, preminuo Georgi Dimitrov. Pojedini povjesničari sumnjaju u točan uzrok njegove smrti, koja se odvila pod sumnjivim okolnostima, uslijed napete atmosfere u Moskvi, među ostalim i zbog tzv. zavjere židovskih doktora.³¹⁵

Unatoč prekidu svih odnosa s Jugoslavijom i postupnom ukidanju ustupaka stanovništvu Pirinske Makedonije, bugarsko rukovodstvo nije odmah negiralo postojanje zasebne makedonske nacije. Još su 1951. tvrdili da etnogeneza Makedonaca potječe iz perioda između dva svjetska rata, kada su negiranje i zatiranje makedonskog imena, te represija nad onima koji su se tako izjašnjavali, uzrokovali nacionalno udaljavanje od „tlačitelja“.³¹⁶ Bugari su tvrdili da Makedonci uživaju „istinsku slobodu“ jedino u Pirinskoj Makedoniji, te da „Makedonija pripada Makedoncima“. Ovakav pristup makedonskom pitanju u Bugarskoj poslije raskida Tito-Staljin bio je posljedica beskompromisnog priznavanja makedonske nacije u periodu dobrih odnosa s Jugoslavijom, dok u isto vrijeme tumačenje kako su Makedonci zapravo etnički Bugari još uvijek nije istinski zaživjelo (ovakvo je stajalište naposljetku postalo dijelom službene bugarske politike od 1956. godine).³¹⁷ Zabrinutost jugoslavenskog i makedonskog državnog rukovodstva od destabilizacije NR Makedonije, zbog udaljavanja od Bugarske nakon 1948., s vremenom je jenjala. Prijetnja sovjetske dominacije nagnala je javno mnijenje da zauzme pozitivniji stav prema Jugoslaviji, nego što ga je imalo ranije. Kad je opasnost nestala nakon Staljinove smrti 1953., jugoslavensko rukovodstvo je već pokrenulo ekonomsko-političke reforme, kako bi se što više distanciralo od staljinističkog modela (začeci radničkog samoupravljanja, reforme

³¹³ U Makedoniji su postojale dvije faze tijekom kojih je propaganda Informbiroa imala učinka među njenim kadrovima. To je bilo odmah nakon izbijanja krize 1948., te krajem 1949. i početkom 1950. kada se vjerovalo da je sovjetska invazija na Jugoslaviju neizbježna (Shoup, 1970. 175).

³¹⁴ Tripković, 2009. 85.

³¹⁵ Brown, 1970. 22.

³¹⁶ Slična situacija se može uočiti i kod Crnogoraca, koji su se osjećali Srbima, ali su oduzimanje vlasti crnogorskoj dinastiji Petrovića 1918., zatiranje državnog kontinuiteta i nametanje dinastije Karađorđevića uzrokovali proces da su se pojedini stanovnici Crne Gore u znak protesta počeli izjašnjavati kao etnički Crnogorci (Shoup, 1968. 3).

³¹⁷ Sygkelos, 2011. 206.

vlade i Komunističke partije Jugoslavije). Narodi Jugoslavije gledali su sa simpatijama na reforme u Jugoslaviji, koje su bile suprotnost ortodoksnim oblicima realnog socijalizma u Bugarskoj i ostalim zemljama sovjetskog lagersa. To, i činjenica da su emancipirani u NR Makedoniji (za razliku od Makedonaca u Pirinskoj i Egejskoj Makedoniji), makedonskom je stanovništvu život u Jugoslaviji činilo primamljivijim, te je nepovjerenje s vremenom nestalo.³¹⁸

8. Zaključak

Komunistička partija Jugoslavije i Bugarska radnička partija (komunista) su, po dolasku na vlast u svojim zemljama poslije Drugog svjetskog rata, počele graditi odnose kakvi u predratnim uvjetima nisu bili mogući. Jugoslavija i Bugarska su 1945. postale podređene Moskvi, što je omogućivalo, ali i iziskivalo uspostavljanje zajedničkih interesa i dobrih odnosa. Zbog toga su bugarske postrojbe nakon „devetorujanskog prevrata“ od listopada 1944. sudjelovale u oslobođenju Jugoslavije. Na taj su način obje zemlje htjele pokazati javnosti da su sada saveznici, a Bugarska je pokušala popraviti svoj imidž zemlje koja je do neki dan bila saveznica Njemačke. Domovinskofrontovska vlada Bugarske davala je značajan prilog prevladavanju neprijateljske prošlosti prema Jugoslaviji. Jedno od ključnih pitanja kao preduvjet za gradnju dobrih odnosa između dvije zemlje, bilo je i rješavanje makedonskog pitanja. Kako bi na još jedan način pokazali da nisu poput stare vlasti, bugarski komunisti su priznali Makedonce kao narod u punom smislu te riječi, iako su prije Drugog svjetskog rata imali drugačije stavove. Obje strane su planirale i eventualno ujedinjenje Pirinske i Vardarske, odnosno NR Makedonije, ali je prije toga valjalo „nacionalno osvijestiti“ stanovništvo Pirinske Makedonije kako bi sjedinjenje prošlo bez problema.

Već krajem 1944. godine, Tito i Dimitrov su pokrenuli plan da Jugoslavija i Bugarska formiraju federaciju. Međutim, Staljin je prekinuo daljnji razvoj situacije zbog negativnih reakcija na Zapadu. Britanci nisu blagonaklono gledali na moguće udruživanje zemalja „narodne demokracije“ tako blizu Grčke. Prema „podjeli u postotcima“, Staljin je Britancima prepustio većinski utjecaj u Grčkoj, ali je ovo još uvijek bio period kada su Saveznici održavali odnose. Zbog toga je Staljin bio popustljiv prema Britancima, a osim toga nove vlade u Jugoslaviji i Bugarskoj još uvijek nisu bile službeno priznate (izbori također još nisu bili održani). Zbog toga je plan za ostvarenje federacije u tom trenutku bio odbačen. Unatoč

³¹⁸ Isto, 175.

gašenju inicijative za formiranje federacije, jugoslavensko rukovodstvo je i dalje podupiralo inicijativu da se Pirinska i NR Makedonija ujedine prije formiranja federacije, jer se smatralo da će do njenog formiranja i tako doći prije ili kasnije. Bugarski lideri nisu bili spremni tek tako odreći se dijela svog teritorija, pa su vrijeme ujedinjenja odgađali nakon što se formira federacija. Naime, bugarsko rukovodstvo je na bilo koji način nastojalo odgoditi bilo kakve izmjene granica Bugarske, jer je opozicija, predvođena Nikolom Petkovim, još uvijek bila snažna i utjecajna, te nije blagonaklono gledala na zbližavanje Jugoslavije i Bugarske, a pogotovo ne na njihovo vezivanje uz Sovjetski Savez. Iako se ova dvojba provlačila tijekom cijelog perioda bliskih odnosa (do 1948.), Georgi Dimitrov je potvrdio stavove o Pirinskoj Makedoniji, koji su odgovarali jugoslavenskoj strani, na Desetom proširenom plenumu CK BRP(k) u kolovozu 1946. godine. Na plenumu je zaključeno da učitelji iz NR Makedonije dođu službovati u školama Pirinske Makedonije kako bi podučavali makedonski jezik i povijest, vršena je propaganda „nacionalnog osvještavanja“ stanovništva, te otvarane brojne prosvjetne i kulturne ustanove u službi širenja „makedonizacije“. Bugari su bili spremni učiniti ove ustupke, jer im oni i nisu toliko išli na štetu. Naime, znali su da će bez obzira na njihovo priznavanje postojanja makedonskog naroda, Makedonija i Makedonci zbog jezične bliskosti i fizičke blizine uvijek više gravitirati prema Sofiji, nego prema Beogradu. I da je jednog dana bilo došlo do formiranja balkanske federacije, carinske granice između Jugoslavije i Bugarske bi nestale, pa bi i ekonomsko vezivanje Makedonije uz Bugarsku postalo intenzivnije.

Nakon što je Bugarska potpisala Pariški mirovni ugovor u veljači 1947., bugarska delegacija je posjetila Jugoslaviju krajem srpnja i 1. kolovoza na Bledu (Slovenija) zaključila s jugoslavenskim vodstvom tzv. Bledske protokole, odnosno nacрте o budućoj kulturnoj i privrednoj suradnji dvije zemlje. Nakon što je bugarsko potpisivanje sporazuma ratificirano u rujnu iste godine, Bugarska je postala suverena zemlja, te je sada postojala mogućnost da se Bledski protokoli službeno ratificiraju. Osim toga, opasnost od utjecaja opozicije je do ovog razdoblja bila uklonjena (vrhunac je bio suđenje i smaknuće Nikole Petkova krajem 1947.). Ratificiranje Ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Bugarske odigralo se 27. studenog 1947. u bugarskom crnomorskom gradiću Evksinogradu. Paralelno s ovim zbivanjima ponovno je oživjela ideja o jugoslavensko-balkanskoj federaciji. Ovaj put je Staljin podupirao zamisao (insistirajući da se federaciji kasnije pridruži i Albanija), ali pod uvjetom da se izvede prema sovjetskom modelu. Tito je znao da je Staljin na taj način htio samo još tješnje povezati Jugoslaviju s SSSR-om i ograničiti njen suverenitet. Tako je Evksinograd označio krajnji domet približavanja dvije zemlje. Sljedeći događaji

pokopali su sve napore koje su Jugoslavija i Bugarska ulagale tijekom nekoliko prethodnih godina. Pošto jugoslavenska strana nije popuštala pred Staljinovim zahtjevima, kulminacija situacije desila se 28. lipnja 1948. godine, objavljivanjem Rezolucije Informbiroa. Istočnoeuropske zemlje, na čelu s SSSR-om, izolirale su Jugoslaviju u svim aspektima. Staljin se nadao da će Titovo rukovodstvo kapitulirati, a Jugoslavija se vratiti u tabor zemalja „narodne demokracije“. Bugarska, kao zemlja koja je bila tješnje povezana sa Sovjetima (ne samo zbog njihove vojne prisutnosti, nego i tradicionalnog viđenja Rusa kao oslobodilaca Bugara; npr. pomoć u oslobođenju Bugarske od Osmanlija i teritorijalno proširenje Sanstefanskim ugovorom 1878.), prihvatila je Rezoluciju i postupno prekinula sve odnose s Jugoslavijom. Bugarima je ovaj raskid možda i dobro došao, jer više nije bilo neugode oko teritorijalnog gubitka Pirinske Makedonije u korist NR Makedonije i ostalih ustupaka koje su činili više iz potrebe da održe dobre odnose s Jugoslavijom, nego što su uistinu željeli emancipaciju Makedonaca. Bugarski lideri zaustavili su „makedonizaciju“ Pirinske Makedonije i ukinuli većinu ustupaka u korist jugoslavenske strane. Izolaciju su pratili i povremeni pogranični incidenti. Jednostranim bugarskim raskidanjem Ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći 1. listopada 1949., ionako zamrli odnosi između dvije zemlje bili su službeno raskinuti. Stanje izolacije Jugoslavije od Istočnog bloka potrajalo je do Staljinove smrti u ožujku 1953. godine. Novo rukovodstvo, u kojem se uskoro uzdignuo Nikita Hruščov, postupno je obnovilo odnose s Jugoslavijom, nadajući se da će ju tako vratiti u Istočni blok, ali to se nije desilo, pogotovo nakon intervencije zemalja Varšavskog ugovora u Mađarskoj 1956. godine.

Sukob između dvije zemlje, uzrokovan sovjetskom politikom, zaokružio je kratko, ali najintenzivnije razdoblje odnosa između Jugoslavije i Bugarske u 20. stoljeću. U ovom periodu pokušalo se zatvoriti neka bolna pitanja, poput Makedonije, ali i otvoriti nove perspektive (južnoslavenska federacija). Međutim, nagli prekid odnosa samo je produbio jaz u starim pitanjima. Bugarsko rukovodstvo postupno se vratilo se na stare pozicije o Makedoniji i nepostojanju Makedonaca kao zasebnog naroda. Ta politika preživjela je i raspad Jugoslavije, te ekonomsko-političke promjene 1990./91. godine.

9. Bibliografija

Izvori:

Borba: organ Komunističke partije Jugoslavije, Beograd, 1944-1949.

Angelov, Veselin. *Makedonskiat vъпрос v бългaро-югославските oтнoу́чeния (1944-1952)*. Sofija: Univerzitet Sveti Kliment Ohridski, 2005.

Čašule, Vanga, ur. *Od priznavanje do negiranje (Bugarski stavovi za makedonskoto prašanje – statii, govori, dokumenti)*. Skopje: Kultura, 1976.

Čepreganov, Todor, ur. *Velika Britanija i Makedonija, maj 1945 – novembar 1948. (dokumenti)*. Skopje: Institut za nacionalna historija, 1996.

Dedijer, Vladimir. *Dokumenti 1948*. Sv. 1 i 2. Beograd: Rad, 1979.

Koliševski, Lazar. *Aspekti makedonskog pitanja*. 2. izd. Prev. Cveta Kotevska. Beograd: Narodna knjiga, Vojnoizdavački zavod JNA, 1981.

Korobar, Pero, Orde Ivanovski. *Istoriska vistina: Progresivnata, opštestvena javnost vo Bulgarija i Pirinska Makedonija za makedonskoto nacionalno prašanje: dokumenti, studii, rezolucii, apeli i publicistički radovi 1986-1956*. Skopje: Kultura, 1981.

Mojsov, Lazar. *Istorijske teme*. Beograd: Radnička štampa, 1979.

Mojsov, Lazar. *Bugarska radnička partija (komunista) i makedonsko nacionalno pitanje*. 2. izd. Beograd: Narodna knjiga, 1980.

The Diary of Georgi Dimitrov 1933-1949. Prijevod na engleski jezik Jane T. Hedges, Timothy D. Sergay i Irina Faion. Priredio Ivo Banac. New Haven, London: Yale University Press, 2003.

Memoari:

Kardelj, Edvard. *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957*. Beograd: NIRO Radnička štampa, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.

Vukmanović-Tempo, Svetozar. *Borba za Balkan*. Zagreb: Globus, 1981.

Vukmanović-Tempo, Svetozar. *Revolucija koja teče: Memoari*. 2. izd. Sv. 2-3. Beograd: Narodna knjiga, Zagreb: Naprijed, 1983-1984.

Enciklopedije:

Ristovski, Blaže, ur. *Makedonska enciklopedija*. Sv. 1 i 2. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 2009.

Literatura:

- Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita: informbiroovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*. Zagreb: Globus, 1990.
- Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama: 1949-1955*. Zagreb: Globus, 1988.
- Brown, James Franklin. *Bulgaria Under Communist Rule*. London: Pall Mall Press, 1970.
- Čepreganov, Todor, ur. *Istorija na makedonskiot narod*. Skopje: Institut za nacionalna historija, 2008.
- Dedijer, Vladimir. *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*. Sv. 1. Rijeka: Liburnija, Zagreb: Mladost, Spektar, 1980.
- Dedijer, Vladimir. *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*. Sv. 3. Beograd: Izdavačka radna organizacija Rad, 1984.
- Dimitrov, Vesselin. *Stalin's Cold War: Soviet Foreign Policy, Democracy and Communism in Bulgaria, 1941-48*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.
- Dragišić, Petar. *Jugoslavensko-bugarski odnosi 1944-1949*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2007.
- Glenny, Misha. *The Balkans: Nationalism, War, And The Great Powers: 1804-1999*. New York: Penguin Group, 2001.
- Hupchick, Dennis. *The Balkans: From Constantinople to Communism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.
- Kajmakamova, Milijana, Mitev, Plamen, Lalkov, Milčo, Ognjanov, Ljubomir. *Istorija na B'lgarija*. Sofija: Standart, 2005.
- Minoski, Mihajlo. *Makedonija i Bugarija: istoriski soočuvanja*. Skopje: Mihajlo Minoski, 2008.
- Mojsov, Lazar. *Pogledi na historiju i suvremenost. Izbor iz radova na temu historije nacionalno-oslobodilačkog pokreta makedonskog naroda i iz suvremenih međunarodnih odnosa*. Zagreb: August Cesarec, 1981.
- Nešović, Slobodan. *Jugoslovensko-bugarskite odnosi vo nedamnešnoto minato*. Skopje: Nova Makedonija, 1973.
- Nešović, Slobodan. *Bledski sporazumi Tito-Dimitrov (1947)*. Zagreb: Globus, 1979.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918-1988*. Sv. 1-3. Beograd: Nolit, 1988.
- Petranović, Branko. *Balkanska federacija 1943-1948*. Šabac: Zaslona, 1990.

Pirjevec, Jože. *Tito i drugovi*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2012.

Rihlik, Jan, Kouba, Miroslav. *Istorija na Makedonija*. Prev. Jasminka Delova Smiljanova, Skopje: Makedonska reč, 2009.

Shoup, Paul. *Communism and the Yugoslav National Question*. New York: Columbia University Press, 1968.

Skakun, Milan. *Jugoslovensko-bugarski odnosi*. Beograd: Zadruga, 1984.

Stavrianos, Leften. *Balkan posle 1453. godine*. Prev. Veselin Kostić. Beograd: Equilibrium, 2005.

Sygelos, Yannis. *Nationalism from the Left: The Bulgarian Communist Party during the Second World War and the Early Post-War Years*. Leiden, Boston: Brill, Balkan Studies Library, 2011.

Znanstveni članci:

Božinov, Vošn. "Paktът за „Večno prijateljstvo“, ili osъществili se бългaро-югославското sближение“. *Tokovi istorije* br. 1-2 (2008): 38-55.

Tasić, Dmiar. "Prisajedinjenje Caribroda i Bosiljgrada Kraljevini SHS 1920." *Tokovi istorije* br. 3 (2007): 121-131.

Tripković, Đoko. "Jugoslovensko-bugarski odnosi 50-ih i 60-ih godina 20. veka". *Tokovi istorije* br. 1-2 (2009): 84-106.

Znamierowska-Rakk, Elżbieta. "Gra Stalina wokół idei federacji na Bałkanach". *Prace komisji środkowoeuropejskiej* br. 15 (2007): 105-124.

Web stranice:

Dragnev, Dragani. *Skopskata ikona Blaže Koneski, makedonski lingvist ili srbski politrabochnik?* Sofija: Makedonski naučen institut, 1998 [citirano 3.2. 2013]. (http://www.macedoniainfo.com/bul/knigi/dd/dd_5.html)

Pozolotin, M. "Bulgarian Communist Party". *Great Soviet Encyclopedia*, 1979 [citirano 27.1. 2013]. (<http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Bulgarian+Communist+Party+BCP>)

10. Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Povijesni pregled regije Makedonije od sredine 19. stoljeća do 1918. godine	7
2.1. Makedonija pod osmanskom vlašću	7
2.2. Balkanski ratovi, trodioba Makedonije.....	10
3. Pregled odnosa između Jugoslavije i Bugarske i općeg stanja oko Makedonije 1918-1941.....	11
3.1. Makedonija i kraljevine Jugoslavija i Bugarska	11
3.2. Stavovi Kominterne, te jugoslavenskih i bugarskih komunista prema Makedoniji	13
4. Odnosi KPJ i BRP(k) tijekom rata u Makedoniji.....	17
5. Konsolidacija odnosa 1944-1946.....	22
5.1. Dolazak na vlast Domovinske fronte u Bugarskoj	22
5.2. Sudjelovanje sovjetskih i bugarskih postrojbi u završnim operacijama JA	24
5.3. Prve korespondencije i uobličavanje stavova	25
5.4. Prvi planovi o osnivanju Balkanske federacije (1944-1945.).....	31
5.5. Deseti prošireni plenum CK BRP(k): iznošenje službenog stava o Pirinskoj Makedoniji	35
5.6. Provođenje odluka Desetog proširenog plenuma BRP(k)	41
6. Vrhunac jugoslavensko-bugarskih odnosa: Bled i Evksinogred	47
6.1. Opće prilike u Bugarskoj i Jugoslaviji do događaja na Bledu	47
6.2. Bledski protokoli i usvajanje ugovor u Evksinogradu 1947. godine.....	50
6.3. Makedonsko pitanje na Bledu	53
6.4. Provođenje bugarskih obaveza iz Bledskih protokola.....	55
6.5. Stagnacija „makedonizacije“ Pirinske Makedonije.....	58
6.6. Pregovori oko balkanske federacije 1947-1948.	59
7. Rezolucija Informbiroa: propast svih napora	62
7.1. Izolacija Jugoslavije od sovjetskog lagera.....	62
7.2. Bugarska postupno prekida odnose s Jugoslavijom	64
7.3. Poništavanje bugarskih ustupaka u Pirinskoj Makedoniji i reakcije	67
8. Zaključak	70
9. Bibliografija	73
10. Sadržaj.....	76